

Установа адукацыі “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны”

Факультэт філалагічны

Кафедра беларускай мовы

УЗГОДНЕНА

УЗГОДНЕНА

Загадчык кафедры

Дэкан факультэта

_____ А.М.Ермакова

_____ У.А.Бобрык

_____ 2016 г.

_____ 2016 г.

ВУЧЭБНА-МЕТАДЫЧНЫ КОМПЛЕКС НА ВУЧЭБНАЙ ДЫСЦЫПЛІНЕ

Тэорыя і практыка перакладу

для спецыяльнасці 1-21 05-01 Беларуская філалогія (па напрамках): 1-21 05 01-01 Беларуская філалогія (літаратурна-рэдакцыйная дзейнасць), 1-21 05 01-01 02 Літаратуразнаўства

Складальнік: Хазанова К.Л.

Разгледжана і зацверджана

на пасяджэнні савета _____ 20__ г.,

пракакол № ____

ЗМЕСТ

Тлумачальная Запіска	
Тэматычны план	
Змест вучэбнага матэрыялу	
ТЭАРЭТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ	
Тэма 1 Гісторыя перакладу і перакладазнаўства	
Тэма 2 Тэорыя перакладу	
Тэма 3 Спосабы апісання працэсу перакладу і прынцыпы перакладчыцкага супастаўлення	
Тэма 4 Лексіка-семантычныя эквівалентнасць арыгінала і перакладу	
Тэма 5 Стылістычная эквівалентнасць арыгінала і перакладу	
Тэма 6 Нацыянальна-культурны кампанент у мове мастацкага перакладу	
ПРАКТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ	
Тэматыка практычных зняткаў	
Матэрыялы для практычных зняткаў	
Заняткі 1 Гісторыя перакладу і перакладазнаўства	
Заняткі 2 Тэорыя перакладу	
Заняткі 3 Спосабы апісання працэсу перакладу і прынцыпы перакладчыцкага супастаўлення	
Заняткі 4 Лексіка-семантычныя эквівалентнасць арыгінала і перакладу	
Заняткі 5 Стылістычная эквівалентнасць арыгінала і перакладу	
Заняткі 6 Вобразна-выяўленчая спецыфіка мовы мастацкага твора пры перакладзе	
Заняткі 7 Мастацтва паэтычнага перакладу	
Заняткі 8 Нацыянальна-культурны кампанент у мове мастацкага перакладу	
Заняткі 9 Фразеалагічныя адзінкі і пераклад	
Заняткі 10 Часавыя і прасторавыя адносіны паміж мовай арыгінала і мовай перакладу	
Заняткі 11 Міжузроўневыя кампенсатыўныя механізмы пры перакладзе	
Тэставыя пытанні для правядзення прамежкавага кантролю	
Тэставыя пытанні на тэму “ Гісторыя перакладу ”	
Тэставыя пытанні на тэму “ Пераклад у гісторыі беларускай мовы ”	
Тэставыя пытанні на тэму “ Тэорыя перакладу ”	
Заданні да практычных зняткаў	
Заданні для самастойнай работы	
Лінгвістычны аналіз мастацкіх перакладаў у супастаўленні з арыгіналамі	
Тэматыка паведамленняў	
Тэмы мультымедычных прэзентацый	
ПЫТАННІ ДА ЗАЛІКУ	
Літаратура	

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Ва ўмовах паскоранага развіцця сучаснай цывілізацыі адбываецца штодзённае павелічэнне інтэнсіўнасці міжнароднага абмену культурна-інфармацыйнымі скарбамі, у тым ліку – літаратурнымі. Істотнай уласцівасцю гэтай з’явы заканамерна стала абвостраная цікавасць да ўсіх бакоў міжнароднай камунікацыі.

Пераклад мастацкай літаратуры як надзвычай значымая форма міжнароднай культурнай камунікацыі прапануе магчымасць пашырыць агульнакультурны ўзровень асобы праз знаёмства з традыцыямі і культурнай, у прыватнасці – літаратурнай, спадчынай іншых народаў. З’яўляецца магчымасць зразумець і ацаніць духоўныя каштоўнасці прадстаўнікоў іншых культур, што садзейнічае фарміраванню паважлівых адносін паміж людзьмі.

Мова – найважнейшы сродак чалавечых зносін, пры дапамозе якога людзі абменьваюцца думкамі і дасягаюць узаемаразумення. Зносіны людзей пры дапамозе мовы здзяйсняюцца ў вуснай і пісьмовай форме. Пераклад з’яўляецца дапаможным сродкам, які забяспечвае выкананне мовай яе камунікатыўнай функцыі ў тых выпадках, калі людзі выражаюць свае думкі на розных мовах. Пераклад выконвае вялікую ролю ў абмене інфармацыяй паміж рознымі народамі і служыць справе пашырэння скарбаў сусветнай культуры.

У сённяшні бурлівы і мітуслівы, складаны і супрацьлеглы час 21 ст. пераклад разглядаецца не проста як складаны і шматгранны працэс узаемадзейння дзвюх (ці больш) розных моў, а як творчасць вытлумачэння і выражэння задумы аўтара арыгінала. Галоўным сродкам такой творчасці з’яўляецца мова, што адкрывае магчымасці і неабходнасць лінгвістычнага аналізу перакладу. Ідэйна-пазнаваўчыя задачы і мэты перакладу вырашаюцца моўнымі сродкамі. Вобразы арыгінала выражаюцца пэўнай мовай і могуць быць перавыражаны толькі з дапамогай мовы. Работа над моўнымі сродкамі становіцца надзённай праблемай перакладазнаўства, у якім выдзяляецца лінгвістычны аспект: выяўленне на ўсіх моўных узроўнях заканамернасцей, якія існуюць паміж дзвюма мовамі і дазваляюць перадачу інварыянтнага сэнсу рознымі моўнымі сістэмамі.

Лінгваперакладазнаўства – адносна маладая галіна навукі аб мове. Буйное яе развіццё пачалося толькі ў другой палове 20 ст., калі перакладчыцкая дзейнасць і літаратуразнаўчыя даследаванні перакладу сутыкнуліся з патрабаваннямі лінгватэарэтычнага абагульнення практычнага вопыту перакладчыкаў у справе пераадолення моўных перашкод на шляху міжнародных культурных сувязей.

Даследаванне моўнай спецыфікі перакладаў і лінгвістычнае супастаўленне перакладных мастацкіх твораў з іншамоўнымі арыгіналамі дазваляе адзначыць моўныя адметнасці, якія пры вывучэнні адной мовы практычна не выяўляюцца. На аснове такога даследавання магчыма сфармуляваць абагульненне пра рэгулярныя (традыцыйныя) і нерэгулярныя

(індывідуальна-перакладчыцкія) спосабы перакладу слоў, словазлучэнняў, выразаў на беларускую мову з іншых славянскіх і неславянскіх моў.

Для студэнтаў-філолагаў актуальным з'яўляецца вызначэнне заканамернасцей суіснавання беларускай мовы з іншымі славянскімі і неславянскімі мовамі ў межах тэкставай прасторы мастацкага твора, бо ў працэсе правядзення лінгваперакладазнаўчага аналізу асабліва падкрэслена выяўляюцца агульныя і спецыфічныя рысы мовы арыгінала і мовы перакладу.

Лінгвістычны аналіз мастацкіх перакладаў дапаможа студэнтам асэнсаваць шматграннасць працэсу выкарыстання мовы як сродку зносін, раскрыць спосабы выражэння думак пры дапамозе разнастайных спалучэнняў моўных адзінак.

Знаёмства з асноўнымі заканамернасцямі перакладу, выяўленне цяжкасцей перакладчыцкага працэсу, выкрыццё станоўчых і адмоўных бакоў перакладу мастацкіх твораў, а таксама разуменне адрозненняў прынцыпаў паэтычнага і праязічнага перакладаў павінна паспрыяць выпрацоўцы ў студэнтаў навыкаў лінгвістычнага даследавання перакладаў і дапамагчы ў будучай практычнай рабоце над перакладамі мастацкіх твораў з беларускай мовы і на беларускую мову.

Мэта выкладання курса “Тэорыя і практыка перакладу” – сістэматызацыя і пашырэнне ведаў студэнтаў у галіне перакладазнаўства, знаёмства з асноўнымі прынцыпамі лінгвістычнага даследавання перакладных тэкстаў.

Рэалізацыя ўказанай мэты абапіраецца на вырашэнне наступных **задач**:

- азнаямленне з гісторыяй перакладаў на беларускую мову і з беларускай мовы, а таксама з гісторыяй перакладазнаўства;
- характарыстыка сучаснага стану перакладу і перакладазнаўства;
- знаёмства з асноўнымі паняццямі і тэрмінамі тэорыі перакладу;
- выпрацоўка і замацаванне ў свядомасці паняццяў *інварыянт, варыянт перакладу*;
- фарміраванне ўяўленняў аб суадносінах інварыянта і варыянта перакладу і ўзнаўленні рэгулярных і рэгулярных спосабаў перакладу на беларускую мову слоў і іх тэматычных груп;
- вызначэнне шляхоў перадачы значэння некаторых моўных формаў і структур;
- вывучэнне сістэмы адносін, якія ўстанаўліваюцца паміж разнамоўнымі тэкстамі мастацкага твора ў выніку здзяйснення перакладчыцкага працэсу;
- выяўленне крытэрыяў сэнсавай раўнацэннасці і адэкватнасці перакладаў іх арыгіналам;
- раскрыццё лексіка-граматычнай і семантыка-стылістычнай суаднесенасці беларускай мовы з іншымі мовамі ў працэсе перадачы мастацкага тэксту;
- вызначэнне спосабаў захавання інварыянтнага сэнсу пры перадачы мастацкага тэксту з адной моўнай стыхіі ў другую;

- выяўленне прыёмаў узнаўлення нацыянальнай спецыфікі арыгінала ў перакладзе.

Аб'ектам вывучэння з'яўляюцца перакладныя тэксты рознай жанрава-стылістычнай накіраванасці на беларускую мову і з беларускай мовы.

Прадметам вывучэння выступаюць спосабы і прыёмы перакладу, перакладчыцкая дзейнасць ва ўсёй сукупнасці яе аспектаў і фактараў.

У выніку вывучэння дысцыпліны спецыялізацыі “Тэорыя і практыка перакладу” студэнт павінен

ведаць:

- гісторыю перакладаў на беларускую мову і з беларускай мовы, а таксама шляхі развіцця перакладазнаўства;

- асноўныя перакладазнаўчыя тэрміны і паняцці;

- сучасныя прыёмы лінгвістычнага аналізу перакладу;

- крытэрыі сэнсавай раўнацэннасці і адэкватнасці перакладаў іх арыгіналам;

- спосабы захавання інварыянтнага сэнсу пры перадачы мастацкага тэксту з адной моўнай стыхіі ў другую;

- метады і шляхі перадачы сродкамі беларускай мовы асобных моўных формаў і структур;

- прыёмы ўзнаўлення нацыянальнай спецыфікі арыгінала ў перакладзе;

умець:

- самастойна працаваць з навуковай літаратурай, прысвечанай пытанням тэорыі і практыцы перакладу;

- праводзіць лінгвістычны аналіз мастацкіх перакладаў;

- вызначаць адносіны, якія ўстанаўліваюцца паміж разнамоўнымі тэкстамі мастацкага твора ў выніку здзяйснення перакладчыцкага працэсу;

- выяўляць спосабы захавання інварыянтнага сэнсу пры перадачы мастацкага тэксту з адной моўнай стыхіі ў другую;

- перакладаць на беларускую мову і з беларускай мовы тэкставыя фрагменты мастацкіх твораў.

Вывучэне дысцыпліны “Тэорыя і практыка перакладу” фарміруе наступныя **кампетэнцыі** спецыялістаў-філолагаў:

- правядзенне лінгвістычнага параўнальна-супастаўляльнага даследавання мастацкіх перакладаў і іх іншамоўных арыгіналаў;

- вызначэнне спосабаў захавання інварыянтнага сэнсу пры перадачы мастацкага тэксту з адной моўнай стыхіі ў другую;

- выяўленне рэгулярных і нерэгулярных (адзінкавых) спосабаў перадачы сродкамі беларускай мовы іншамоўных слоў, спалучэнняў і іншых моўных адзінак;

- пераклад на беларускую мову і з беларускай мовы тэкстаў рознай жанрава-стылявой прыналежнасці.

Курс “Тэорыя і практыка перакладу” з’яўляецца важнай часткай прафесійнай падрыхтоўкі будучых спецыялістаў-філолагаў. Для засваення курса студэнт павінен валодаць дадзенымі па папярэдніх дысцыплінах:

“Уводзіны ў мовазнаўства”, “Уводзіны ў літаратуразнаўства”, “Сучасная беларуская мова: фанетыка, фаналогія, лексікалогія, фразеалогія”, “Гісторыя беларускай мовы”, “Гісторыя беларускай літаратуры”. Курс “Тэорыя і практыка перакладу” становіцца асновай для далейшага засваення філалагічных дысцыплін: “Стылістыка і культура мовы”, “Гісторыя беларускай літаратурнай мовы”, “Сучасная беларуская літаратура”, якія паглыбляюць веды студэнтаў аб адметнасцях беларускай мовы, яе функцыянаванні ў мастацкай літаратуры і мас-медыя і паказваюць стылістычныя магчымасці мовы, а таксама выяўляюць месца беларускай мовы сярод іншых славянскіх і неславянскіх мовах.

Узровень засваення зместу дысцыпліны правяраецца якасцю набытых ведаў і навыкаў падчас правядзення практычных заняткаў і самастойных творчых работ студэнтаў.

Вывучэнне дысцыпліны неабходна пачынаць з азнаямлення з вучэбнай праграмай, у якой прыводзіцца пералік пытанняў для засваення, спіс неабходнай вучэбна-метадычнай літаратуры. Рэкамендуецца таксама рэгулярна знаёміцца з навейшай айчыннай і замежнай літаратурай па праблемах перакладазнаўства.

Дысцыпліна “Тэорыя і практыка перакладу” ўваходзіць у склад дысцыплін спецыялізацыі спецыяльнасці 1-21 05 01 Беларуская філалогія (па напрамках), у межах напрамку 1-21 05 01-01 Беларуская філалогія (літаратурна-рэдакцыйная дзейнасць), 1-21 05 01-01 02 Літаратуразнаўства.

Вывучэнне дысцыпліны “Тэорыя і практыка перакладу” разлічана на 56 гадзін, з іх аўдыторных – 34 гадзіны, з якіх: лекцыйных – 8 гадзін, практычных заняткаў – 22 гадзіны, КСР – 4 гадзіны. Дысцыпліна вывучаецца студэнтамі 2 курса.

Форма справаздачы – залік.

Электронны вучэбна-метадычны комплекс “Тэорыя і практыка перакладу” накіраваны на грунтоўнае і дасканалое засваенне асноўных пытанняў тэорыі і практыкі перакладу, знаёміць з гісторыяй перакладу, перакладазнаўства, фарміруе навыкі перакладу на беларускую мову і з беларускай мовы тэкстаў рознай жанрава-стылістычнай накіраванасці. Дапаможнік складаецца з тлумачальнай запіскі, тэматычнага плану, зместу вучэбнага матэрыялу, тэарэтычнага і практычнага раздзелаў, пытанняў да заліку па дысцыпліне, спісу літаратуры.

Тлумачальная запіска вызначае мэты і задачы вывучэння дысцыпліны, указвае сувязь з іншымі філалагічнымі курсамі.

Тэматычны план змяшчае назвы тэм, заняткаў; пералік вывучаемых пытанняў дысцыпліны “Тэорыя і практыка перакладу” і падае размеркаванне тэматыкі ўсяго курса паводле колькасці аўдыторных гадзін: лекцыйных, практычных заняткаў, самастойнай кантралюемай работы. Таксама ў тэматычным плане прапануюцца формы кантролю ведаў.

Змест вучэбнага матэрыялу прапануе асноўныя тэмы курса, якія знаёмяць з асноўнымі накірункамі і тэндэнцыямі развіцця перакладу і перакладазнаўства ў сусветнай гісторыі, у Расіі і Беларусі, а таксама з

асноўнымі пытаннямі тэорыі перакладу. Матэрыял падзяляецца па тэмах і выкладаецца паводле выдзеленых у кожнай тэме пытанняў. Практычны раздзел арыентаваны на замацаванне тэарэтычных звестак і складаецца з тэматыкі і матэрыялаў практычных заняткаў, заданняў для самастойнай работы, пытанняў для праверачных кантрольных работ, тэставых пытанняў для правядзення праежкавага кантролю.

У матэрыялах практычных заняткаў указваецца ход правядзення практычных заняткаў, які складаецца з асноўных пытанняў адпаведнай тэмы курса.

Грунтоўнаму засваенню пытанняў курса паспрыяе выкананне студэнтамі заданняў для самастойнай работы, размеркаваных па варыянтах. Заданні ўтрымліваюць практыкаванні па лінгвістычным аналізе перакладных тэкстаў рознай стылістычнай накіраванасці, супастаўленні іх з арыгіналамі, а таксама па самастойным перакладзе на беларускую мову і з беларускай молвы тэкстаў рознай жанрава-стылістычнай накіраванасці.

У спісе літаратуры размяшчаюцца асноўныя і дадатковыя навуковыя крыніцы вывучэння дысцыпліны, выданні айчынай і замежнай навуковай літаратурай, прысвечанай пытанням тэорыі і практыкі перакладу.

Электронны вучэбна-метадычны комплекс “Тэорыя і практыка перакладу” мае гіперспасылкі, па якіх карыстальніку прасцей арыентавацца ў вучэбна-метадычным комплексе, знаходзіць неабходныя адпаведныя раздзелы і тэмы курса і вяртацца да зместу. Некаторыя пытанні суправаджаюцца мультымедыяпрэзентацыямі, на якія магчыма трапіць па гіперспасылках, пададзеных у тэарэтычным раздзеле.

ТЭМАТЫЧНЫ ПЛАН

№ раздзела, тэмы, заняткаў	Назва раздзела, тэмы, заняткаў; пералік вивучаемых пытанняў	Колькасць аўдыторных гадзін			Формы кантролю ведаў
		Лекцыі	Практычныя заняткі	КСР	
1	2	3	4	5	6
1	Гісторыя перакладу і перакладазнаўства 1 Пераклад у старажытнасці. 2 Вытокі перакладазнаўства. 3 Пераклад у гісторыі беларускай літаратурнай мовы. 4 Сучасны стан перакладазнаўства.	2	2		Падрыхтоўка мультымедынай прэзентацыі
2	Тэорыя перакладу 1 Тыпалогія перакладаў. 2 Лінгвістычныя праблемы перакладу. 3 Вольны і даслоўны пераклады. 4 Эквівалентнасць перакладу і арыгінала на розных моўных узроўнях зместу (моўны знак, выказванне, паведамленне, апісанне сітуацыі, мэта камунікацыі).	2	2		
3	Спосабы апісання працэсу перакладу і прынцыпы перакладчыцкага супастаўлення 1 Стварэнне тэарэтычных мадэляў перакладу і апісанне разнастайных тыпаў ператварэнняў (трансфармацый). 2 Перакладчыцкія адпаведнікі паміж адзінкамі аднаго і таго самага ўзроўню 3 Узаемна эквівалентныя адпаведнікі і безэквівалентная лексіка. 4 Нулявы, прыбліжаны і трансфармацыйны пераклады.	2	2		Падрыхтоўка паведамленняў
4	Лексіка-семантычныя эквівалентнасць арыгінала і перакладу 1 Семантычнай падобнасць арыгінала і перакладу і элементарныя сэнсы семантыкі моўнай адзінкі арыгінала. 2 Тыпы эквівалентнасці. 3 Перадача ў мове перакладу мнагазначнасці і аманіміі слова мовы арыгінала.	2	2		
5	Стылістычная эквівалентнасць арыгінала і перакладу 1 Значэнне стылістычнага кампанента		2	2	Падрыхтоўка тэкстаў перакладаў

1	2	3	4	5	6
	<p>зместу слова ў мастацкім тэксце.</p> <p>2 Агульнасць і адрознасць стылістычных характарыстык слоў розных моў, суадносных паводле дэнататаў.</p> <p>3 Цяжкасці перавыражэння ў перакладзе дыялектных асаблівасцей мовы арыгінала.</p> <p>4 Узнаўленне ў перакладзе прафесійнай лексікі арыгінала.</p>				
6	<p>Вобразна-выяўленчая спецыфіка мовы мастацкага твора пры перакладзе</p> <p>1 Мастацкі пераклад – найвышэйшая ступень перакладу.</p> <p>2 Ступені эквівалентнасці асацыятыўна-вобразнай характарыстыкі адзінак мовы арыгінала і мовы перакладу.</p> <p>3 Адсутнасць у мове перакладу вобразна на той аснове, на якой вобраз створаны ў мове перакладу.</p>	-	2		Падрыхтоўка тэкстаў мастацкіх перакладаў.
7	<p>Мастацтва паэтычнага перакладу</p> <p>1 Адрозненні перакладу вершаваных твораў ад перакладу прозы.</p> <p>2 Вершаваны пераклад паэтычных твораў: магчымасць прыблізнага рашэння пры ўзнаўленні рытмікі арыгінала.</p> <p>3 Характар рыфмы – цяжкасць паэтычнага перакладу.</p> <p>4 Узнаўленне ў паэтычным перакладзе гукапісу як схаванага сродку ўздзеяння.</p>	-	2		Падрыхтоўка паведамленняў
8	<p>Нацыянальна-культурны кампанент у мове мастацкага перакладу</p> <p>1 Адзінкі выяўлення нацыянальнай формы.</p> <p>2 Перанос з арыгінала ў пераклад зразумелых для чытача перакладу адзінак выяўлення нацыянальнай формы пры перакладзе з блізкароднасных моў.</p> <p>3 Замена адзінак мовы арыгінала эквівалентамі пры супадзенні ўнутранага вобраза, значэння, стылістычнай характарыстыкі.</p> <p>4 Выкарыстанне аналагаў у працэсе ўзнаўлення нацыянальна-культурнага кампанента мовы.</p>	-	2	2	Падрыхтоўка паведамленняў
	<p>Фразеалагічныя адзінкі і пераклад</p> <p>1 Перадача ў перакладным тэксце фразеалагічнага ладу мовы арыгінала.</p> <p>2 Разыходжанні ў вобразнасці, экспрэсіўнасці і нацыянальнай афарбоўцы раўназначных фразеалагічных адзінак мовы арыгінала і мовы перакладу.</p>				Падрыхтоўка тэкстаў мастацкіх перакладаў.
1	2	3	4	5	6

9	<p>3 Замена фразеалагізмаў мовы арыгінала нефразеалагічнымі моўнымі адзінкамі.</p> <p>4 Кампенсацыйныя механізмы перадачы фразеалогіі мастацкага тэксту.</p>	-	2		
10	<p>Часавыя і прасторавыя адносіны паміж мовай арыгінала і мовай перакладу</p> <p>1 Моўнае выяўленне часовай аддаленасці арыгінала і перакладу.</p> <p>2 Прасторавая (геаграфічная) аддаленасць арыгінала і перакладу.</p> <p>3 Замены спецыфічных спосабаў перадачы інфармацыі ў сувязі з рознымі ўмовамі жыцця, гісторыі і культуры народаў.</p>	-	2		
11	<p>Міжуроўневыя кампенсацыйныя механізмы пры перакладзе</p> <p>1 Улік патрабаванняў зместу арыгінала і граматычных нормаў мовы перакладу пры выбары граматыка-сінтаксічнай структуры перакладу для дэнатата, прапанаванага арыгіналам.</p> <p>2 Аналітычнасць і семантычная кампрэсія перакладу.</p> <p>3 Улік вузкага і шырокага кантэкстаў пры выбары перакладчыкам граматычнага варыянта.</p> <p>4 Выяўленне адзінак мовы арыгінала і мовы перакладу, якія замяняюць адна адну пры перакладзе.</p>	-	2		Падрыхтоўка тэкстаў мастацкіх перакладаў.
Усяго гадзін:		8	22	4	

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА МАТЭРЫЯЛУ

Тэма 1 Гісторыя перакладу і перакладазнаўства

Пераклад у старажытнасці. Талмачы і драгаманы Старажытнага Егіпта. Роля перакладчыкаў у Старажытным Рыме. Пераклады старажытнарабскай антычнай спадчыны на лацінскую мову. Вытокі перакладазнаўства ў працах Цыцэрона і Квінтыліяна. Першыя пераклады Бібліі. Пераклад у Сярэднявечча і ў Эпоху Адраджэння. Перакладчыцкія прынцыпы Эцэна Далэ. Пераклад у 17-19 ст. Уклад расійскіх пісьменнікаў у тэорыю мастацкага перакладу (В.К. Традзьякоўскі, А.П. Сумарокаў, В.А. Жукоўскі, М.І. Гнедзіч, А.С. Пушкін). Перакладчыцкая дзейнасць і распрацоўка тэорыі перакладу пісьменнікамі і навукоўцамі Германіі 19 ст. (А. Шлегель, Наваліс, Гётэ, В. Гумбальт).

Пераклад у гісторыі беларускай літаратурнай мовы. Мастацкі пераклад у эпоху Вялікага княства Літоўскага (16-17 ст.). 19 і 20 ст. у гісторыі беларускага мастацкага перакладу (перакладчыцкая дзейнасць В. Дуніна-Марцінкевіча, А. Ельскага, Я. Купалы, М. Багдановіча, Я. Коласа, М. Танка).

Неабходнасць вывучэння перакладных твораў. Узнікненне лінгвістыкі перакладу. Сучасны стан перакладазнаўства.

Тэма 2 Тэорыя перакладу

Тыпалогія перакладаў: паводле моў-удзельніц, паводле суб'екта перакладчыцкай дзейнасці, па тыпе перакладчыцкай сегментацыі тэксту і адзінках перакладу, па прыкмеце прэзентацыі тэксту, па якасці адпаведнасці тэксту арыгінала і перакладу, па жанрава-стылістычнай характарыстыцы, паводле прагматыкі тэксту, па тыпе адэкватнасці.

Лінгвістычныя праблемы перакладу. Перакладчыцкая эквівалентнасць. Паняцці *інварыянт перакладу*, *варыянт перакладу*. Змест тэрмінаў *пераклад*, *дэнатат*. Вольны і даслоўны пераклады. Адзінка перакладу, узровень перакладу, камунікатыўная раўнацэннасць перакладу, перакладчыцкі адпаведнік, кантэкстуальная замена.

Эквівалентнасць перакладу і арыгінала на розных моўных узроўнях зместу (моўны знак, выказванне, паведамленне, апісанне сітуацыі, мэта камунікацыі).

Тэма 3 Спосабы апісання працэсу перакладу і прынцыпы перакладчыцкага супастаўлення

Стварэнне тэарэтычных мадэляў перакладу і апісанне разнастайных тыпаў ператварэнняў (трансфармацый). Мадэлі перакладу: сітуацыйная, трансфармацыйная, семантычная.

Перакладчыцкія адпаведнікі паміж адзінкамі аднаго і таго самага ўзроўню: лексічныя, фразеалагічныя, граматычныя. Аказіянальныя адпаведнікі. Узаемна эквівалентныя адпаведнікі і безэквівалентная лексіка. Нулявы, прыбліжаны і трансфармацыйны пераклады.

Тэма 4 Лексіка-семантычныя эквівалентнасць арыгінала і перакладу

Залежнасць семантычнай падобнасці арыгінала і перакладу ад колькасці захаваных у перакладным тэксце элементарных сэнсаў семантыкі моўнай адзінкі арыгінала.

Тыпы эквівалентнасці: захаванне мэты камунікацыі, сітуацыйная эквівалентнасць з захаваннем мэты камунікацыі і ўказання на пэўную сітуацыю, эквівалентнасць з захаваннем мэты камунікацыі, сітуацыі і спосабу яе апісання, эквівалентнасць з захаваннем мэты камунікацыі, указання на сітуацыю, спосабу яе апісання, часткі значэння сінтаксічных структур зыходнага тэксту, эквівалентнасць з найбольшай блізкасцю да арыгінала.

Перадача ў мове перакладу мнагазначнасці і аманіміі слова мовы арыгінала пры ўзнаўленні гульні слоў і каламбураў, наяўных у мастацкім тэксце.

Тэма 5 Стылістычная эквівалентнасць арыгінала і перакладу

Значэнне стылістычнага кампанента зместу слова ў мастацкім тэксце. Агульнасць і адрознасць стылістычных характарыстык слоў розных моў, суадносных паводле дэнататаў. Стылістычныя кампенсацыі перакладу.

Цяжкасці перавыражэння ў перакладзе дыялектных асаблівасцей мовы арыгінала. Узнаўленне ў перакладзе прафесійнай лексікі арыгінала.

Тэма 6 Вобразна-выяўленчая спецыфіка мовы мастацкага твора пры перакладзе

Мастацкі пераклад – найвышэйшая ступень перакладу. Першаснасць эстэтычнай інфармацыі – важнейшая ўмова захавання вобразна-выяўленчай эквівалентнасці мовы арыгінала і мовы перакладу. Ступені эквівалентнасці асацыятыўна-вобразнай характарыстыкі адзінак мовы арыгінала і мовы перакладу (аднолькавасць, аналагічнасць, адсутнасць у мове перакладу вобраза на той аснове, на якой вобраз створаны ў мове перакладу).

Тэма 7 Мастацтва паэтычнага перакладу

Адрозненні перакладу вершаваных твораў ад перакладу прозы. Пераклады вершаў прозай, іх прычыны і вынікі.

Вершаваны пераклад паэтычных твораў: магчымасць прыблізнага рашэння пры ўзнаўленні рытмікі арыгінала.

Неабходнасць захавання страфічнай архітэктуры арыгінала (колькасці радкоў і строф). Абавязковасць і магчымасць перадачы ў перакладным паэтычным творы *enjambement* (перанос сказа з аднаго радка ў другі). Характар рыфмы – цяжкасць паэтычнага перакладу. Узнаўленне ў паэтычным перакладзе гукапісу як схаванага сродку ўздзеяння.

Тэма 8 Нацыянальна-культурны кампанент у мове мастацкага перакладу

Нацыянальна-культурны кампанент мовы: змест паняцця і функцыі ў тэксце. Адзінкі выяўлення нацыянальнай формы: ідыёмы, прыказкі, прымаўкі, размоўная лексіка, назвы спецыфічных рэалій. Перанос з арыгінала ў пераклад зразумелых для чытача перакладу адзінак выяўлення нацыянальнай формы пры перакладзе з блізкароднасных моў. Замена адзінак мовы арыгінала эквівалентамі пры супадзенні ўнутранага вобраза, значэння, стылістычнай характарыстыкі. Выкарыстанне аналагаў (супадзенне значэння і стылістычных уласцівасцей) у працэсе ўзнаўлення нацыянальна-культурнага кампанента мовы.

Тэма 9 Фразеалагічныя адзінкі і пераклад

Фразеалагізмы і пераклад. Перадача ў перакладным тэксце фразеалагічнага ладу мовы арыгінала. Разыходжанні ў вобразнасці, экспрэсіўнасці і нацыянальнай афарбоўцы раўназначных фразеалагічных адзінак мовы арыгінала і мовы перакладу. Замена фразеалагізмаў мовы арыгінала нефразеалагічнымі моўнымі адзінкамі. Кампенсцыйныя механізмы перадачы фразеалогіі мастацкага тэксту. Дапаўненне мастацкага перакладнага тэксту фразеалагічнымі адзінкамі мовы перакладу.

Тэма 10 Часавыя і прасторавыя адносіны паміж мовай арыгінала і мовай перакладу

Моўнае выяўленне часовай аддаленасці арыгінала і перакладу. Выражэнне храналагічнай дыстанцыі паміж арыгіналам і перакладам праз выкарыстанне слоў і структур мовы перакладу, зразумелых чытачу, але архаічных і таму малаўжывальных.

Прасторавая (геаграфічная) аддаленасць арыгінала і перакладу. Замены спецыфічных спосабаў перадачы інфармацыі ў сувязі з рознымі ўмовамі жыцця, гісторыі і культуры народаў.

Тэма 11 Міжузроўневыя кампенсцыйныя механізмы пры перакладзе

Улік патрабаванняў зместу арыгінала і граматычных нормаў мовы перакладу пры выбары граматыка-сінтаксічнай структуры перакладу для дэнатата, прапанаванага арыгіналам.

Магчымасць адзінак аднаго моўнага ўзроўню знаходзіць адпаведнікі на іншым моўным узроўні. Змены характару намінацыі ад простага формы (аднаслоўнае выражэнне) да комплекснай (шматслоўныя канструкцыі) і наадварот. Аналітычнасць і семантычная кампрэсія перакладу.

Улік вузкага (выяўленне сэнсавага адцення) і шырокага (уся сістэма моўнага стылю арыгінала) кантэкстаў пры выбары перакладчыкам граматычнага варыянта. Розныя спосабы перадачы ў перакладзе аднолькавых граматычных формаў арыгінала.

Выяўленне адзінак мовы арыгінала і мовы перакладу, якія замяняюць адна адну пры перакладзе. Існаванне эквівалентных адносін паміж адзінкамі, якія займаюць рознае становішча ў сістэмах адпаведных моў і па-за тэкставай прасторай мастацкага твора не з'яўляюцца суадноснымі.

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ

ТЭАРЭТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ

Тэма 1 Гісторыя перакладу і перакладазнаўства

- 1.1 Пераклад у старажытнасці.
- 1.2 Вытокі перакладазнаўства.
- 1.3 Пераклад у гісторыі беларускай літаратурнай мовы.
- 1.4 Сучасны стан перакладазнаўства.

1.1 Пераклад у старажытнасці

Адрозненне сучаснага стану грамадства – штодзённае павелічэнне інтэнсіўнасці міжнароднага абмену культурна-інфармацыйнымі скарбамі, у тым ліку, літаратурнымі. Важнейшая сацыяльная функцыя перакладу – дапамога ў міжмоўных зносінах людзей. Пераклад разглядаецца не проста як складаны і шматгранны працэс узаемадзеяння дзвюх моў, а як творчасць вытлумачэння і выражэння задумы аўтара арыгінала.

Пераклад – старажытны від чалавечай дзейнасці. Як толькі ў гісторыі чалавецтва ўтварыліся групы людзей, мовы якіх адрозніваліся, з'явіліся і білінгвы, якія дапамагалі зносінам паміж размоўнымі калектывамі. З узнікненнем пісьмовасці да вусных перакладчыкаў-талмачоў далучыліся перакладчыкі пісьмовыя.

Пашырэнне пісьмовых перакладаў прапанавала культурныя дасягненні іншых народаў і магчымасць узаемадзеяння і ўзаемаўзбагачэння літаратур і культур. Перакладныя творы спрыялі станаўленню і развіццю многіх нацыянальных моў і літаратур і часам папярэднічалі з'яўленню арыгінальных твораў, распрацоўвалі новыя моўныя і літаратурныя формы, выходзілі чытачоў. Мовы і літаратура еўрапейскіх краін шмат у чым развіваліся і ўдасканальваліся за кошт перакладаў з класічных моў.

Развіццё перакладчыцкага вопыту патрабуе *перыядызацыі*.

П. І. Копанеў у рабоце «Вопросы истории и теории художественного перевода» прапанаваў параллель паміж ханалогіяй цывілізацыі і станаўленнем перакладчыцкай дзейнасці:

- 1 *старажытны* перыяд (рабства, феадалізм, перакладчыкі-рабы);
- 2 *сярэдні* перыяд (ад першаснага наапаўнення капіталу да навукова-тэхнічнай рэвалюцыі);
- 3 *новы* перыяд (канец 18 – канец 19 ст.);
- 4 *навейшы* перыяд (канец 19 – 20 ст.).

Дж. Стейнер (Après Babel, Paris, 1978) у выдзяленні перыядаў гісторыі перакладу абапіраўся на асаблівасці існавання міжмоўных зносін у розныя часавыя прамежкі:

- 1 *эмпірычны* перыяд – ад Цыцэрона да пачатку 18 ст.;

2 *філасофска-паэтычны* перыяд: ад з'яўлення работ Тайтлера “Нарыс аб прыцыпах перакладу” (“Очерк о принципах перевода”, Лондан, 1792) і Ф. Шлейермахера “Аб розных метадах перакладу” (“О различных методах перевода”, 1813) да публікацыі работы В. Ларбо “Пад заступніцтвам Святога Іераніма” (“Под покровительством Святого Иеронима”, 1946);

3 *структурна-трансфармацыйная*, пазней *трансфармацыйныя* мадэлі перакладу – з узнікненнем тэорыі *машыннага* перакладу – 40-я гады 20 ст. – да пачатку 60-х гадоў 20 ст.;

4 *герменеўтычны* перыяд (*герменеўтыка* – старажытнагрэчаскае *ἐρμηνευτική* – «мастацтва тлумачэння», *ἐρμηνεύω* – ‘тлумачу’ – мастацтва тлумачэння, тэорыя інтэрпрэтацыі і тлумачэння тэкстаў класічнай старажытнасці; задача герменеўтыкі – дваістая: даследаванне моўнага элемента і наяўнай за ім унікальнай суб’ектыўнасці; першую частку выконвае “аб’ектыўнае”, ці “граматычнае” вытлумачэнне, другую – “тэхнічнае”, ці “псіхалагічнае”; граматычнае вытлумачэнне аналізуе тэкст як частку пэўнай лексічнай сістэмы, псіхалагічнае – індывідуальны стыль, камбінацыі выказаў, не зададзеныя лексічнай сістэмай) – з 60-х гадоў 20 ст. па наш час – страта асаблівай цікавасці да аўтаматычнага перакладу, ператварэнне перакладазнаўства ў міждысцыплінавую навуку.

Прафесія перакладчыка бярэ вытокі ў шумерскай цывілізацыі канца 4 тысячагоддзя да н.э. і ў ранніх этапах існавання егіпецкай цывілізацыі.

У эпоху Старажытнага Царства і перыяду 28 ст. да н.э. у шумерскіх і старававілонскіх тэкстах узгадваюцца перакладчыкі-драгаманы (французскае *drogman* – арабскае *tardžumān* – афіцыйны перакладчык пра дыпламатычных прадстаўніцтвах і консульствах на Усходзе). Перакладчыкі выдзяляліся ў асобную касту з адрозным знакам – брытымі галовамі і татуіроўкай у выглядзе папугая (са складзенымі крыламі – перакладчык з адной мовы, з распраўленымі крыламі – з некалькіх моў).

У канцы 3 тысячагоддзя да н.э. у шумерскай цывілізацыі стваралася школа пісараў, якія рыхтаваліся здзяйсняць пераклады з шумерскай мовы на акадскую і наадварот.

У эпоху фараонаў існавалі мовы-пасрэднікі, на якія перакладаліся дзяржаўныя паперы. Міжнароднымі мовамі ў Старажытным Міжрэччы былі па чарзе вавілонская, асірыйская, акадская, арамейская, медыйская.

У 4 ст. да н.э. у Егіпце быў здзейснены *першы пераклад Бібліі* са старажытнаўрэйскай мовы на грэчаскую. 72 вучоныя-перакладчыкі прыбылі з Іерусаліма на востраў Форас, дзе выконвалі пераклад ў поўнай ізаляцыі адзін ад аднаго і ад астатняга свету. *Першы пераклад Ветхага Запавету* атрымаў назву *Септуагінта* (Толковник Семидесяти – Тлумачальнік Сямідзесяці). На грэчаскую мову перакладаліся таксама егіпецкія літаратурныя тэксты, запісаныя на папірусах.

Вялікая роля адводзілася перакладу ў Рымскіх арміях падчас войнаў. Гісторыя Рыма занатавала і імя рымскага сенатара Гая Ацылія, першага вуснага перакладчыка. У 155 годзе да н.э. ён перакладаў у Сенаце пры прыёме пасла Грэцыі.

Грэка-рымская антычнасць пакінула шматлікія сведчанні перакладчыцкай дзейнасці ў галіне літаратуры. Літаратуразнаўчы пераклад дасягнуў у Старажытным Рыме асаблівага росквіту (Луцый Андронік, Квінт Энній). Паколькі ўсе адукаваныя рымляне ведалі грэчаскую мову і маглі чытаць у арыгінале, то пераклад быў падобны на практыкаванне па параўнальнай стылістыцы. Не было мэты давесці да чытачоў змест, галоўнае – творча перапрацаваць арыгінал. Адукаваныя грамадзяне маглі правесці работу перакладчыкаў, і іх дзейнасць становілася творчым конкурсам на лепшы пераклад.

У перыяд сярэднявечча з пашырэннем хрысціянства пераклад атрымаў функцыю распаўсюджвання Слова Божага. *Першы пераклад Новага Завету* зроблены ў 384 годзе н.э. Папа Рымскі Дамасус загадаў пераклад Святому Іераніму (яго дзень нараджэння 30 верасня – афіцыйны дзень перакладчыка). Іеранім пераклаў Біблію са старажытнаўрэйскай і арамейскай і аб’явіў, што перакладае па сэнсе.

Пераклад Бібліі стаў асабліва актуальным з набліжэннем Рэфармацыі, сутнасць якой – магчымасць людзей размаўляць з Бога на роднай мове. Пераклад стаў зброяй дагматычных і палітычных канфліктаў, а роля лацінскай мовы як універсальнага сродку міжнародных зносін знізілася.

Першы поўны пераклад Бібліі на англійскую мову здзейснены паміж 1380 і 1384 гадамі і атрымаў назву па імені англійскага тэолага Джона Уіткліфа (John Wicliffe).

У 16 ст. пераклад Бібліі набыў новае развіццё з развіццём кнігадрукавання. Уільям Тындэйл (1494-1536) пераклаў і надрукаваў Біблію па-англійску ў 1525 г. На працягу 16 ст. выдаваліся пераклады Бібліі на многія еўрапейскія мовы:

1522 – нямецкая версія – Марцін Лютэр,

1529 – на дацкай мове,

1541 – на шведскай мове.

Са славянскіх народаў рукапісныя пераклады асобных Біблейскіх кніг з’явіліся спачатку ў чэхав у 13–14 ст. Поўная друкаваная чэшская Біблія была выдадзена ў Празе ў 1488 г., другое яе выданне было на чэшскай мове ў Венецыі ў 1506 г. (меў за аснову пры друкарскай дзейнасці Францыск Скарына). У палякаў пераклады асобных частак Бібліі пачаліся з канца 13 ст., пераклад поўнай рукапіснай Бібліі на польскай мове (так званая Біблія каралевы Соф’і) адносіцца да сярэдзіны 15 ст. У сярэдзіне 16 ст. выходзяць друкаваныя выданні Бібліі на польскай мове.

1.2 Вытокі перакладазнаўства

Літаратуразнаўчы крытычны аналіз мастацкіх перакладаў бярэ пачатак у Рымскай дзяржаўнасці. *Цыцэрон* першым закрануў тэарэтычныя пытанні ў асэнсаванні перакладу, выступіўшы супраць даслоўнага перакладу. Цыцэрон лічыў, што як розум падпарадкоўвае цела, кароль – падданных, арыгінальны

тэкст падпарадкоўвае пераклады, але розум не павінен стаць рабаўладальнікам, які знішчае людзей: арыгінальны тэкст патрэбна імітаваць, а не знішчаць надта строгім прымяненнем розуму.

Цыцэрон і Гарацый разглядалі пераклад у кантэксце пашырэння чалавечай мудрасці і мастацтва стварэння верша. Галоўны прынцып перакладу ў Цыцэрона і Гарацыя – узбагачэнне роднай мовы перакладам – прыводзіць да прымянення эстэтычных крытэрыяў, а не дакладнасці перакладу: *Non verbum de verbo, sed sensum de sensu* – Не слова ў слова, але ад сэнсу (розуму) да сэнсу.

Пераклад як пісьмовае практыкаванне і сродак удасканалення стылю аратарскага мастацтва быў у цэнтры сярэднявечнай сістэмы адукацыі, заснаванай на вывучэнні 7 свабодных мастацтваў.

У 1 ст. н.э. рымскі тэарэтык *Квінтыліян* у творы “*Institutio oratoria*” прапанаваў праграму адукацыі з 2 сфер вывучэння:

1. *trivium*: граматыка, рыторыка, дыялектыка (філасофія);
2. *quadrium*: арыфметыка, геаметрыя, музыка, астраномія.

Квінтыліян падкрэсліваў карысць перафразіравання тэксту як сродку аналізу яго структуры і спосабу правядзення эксперыменту па яго ўдасканаленні. Перафразіраванне, на думку Квінтыліяна, мае 2 этапы:

- прамое – блізкае да тэксту;
- ускоснае – з адхіленнямі і дапаўненнямі.

Тагачаснае перафразіраванне мала адрознівалася да перакладчыцкай дзейнасці. Галоўная мэта – палепшыць аратарскае мастацтва і развіць варыятыўнасць маўлення.

У 9 ст. *англійскі кароль Альфрэд* падчас працы над перакладам лацінскіх тэкстаў на англійскую мову аб’явіў, што мэта перакладчыцкай дзейнасці – спрыяць адраджэнню народа пасля дацкіх нашэсцяў, якія пашкодзілі культуру Англіі (руйнаванне манастыроў – цэнтраў адукацыі). Альфрэд сам перакладаў з латыні на англійскую мову («*Cura Pastoralis*» («Клопат пастара»); «*Усеагульная гісторыя*» іспанскага манаха Аросія (5 ст.); «*Заспакаенне філасофіі*» рымскага хрысціянскага філосафа Баэцыя (5-6 ст.)), а таксама заснаваў школу перакладчыкаў, для якой выпісаў вучоных з Францыі.

У прадмове да твора “*Cura Pastoralis*” (“Клопат пастара”) Альфрэд загадаў адрадзіць адукацыю шляхам дасягнення большай даступнасці тэкстаў, перакладу іх на лацінскую мову. Тым самым кароль зацвердзіў права англійскай мовы быць самастойнай літаратурнай мовы. Альфрэд заяўляў аб тым, што часам перакладаў слова ў слова, а часам проста па сэнсе. Такім чынам, вызначальным фактарам пры перакладзе было функцыянаванне перакладзенага тэксту ў грамадстве (станоўчы ўплыў на норавы), а не сам працэс перакладу. Пераклад разумеўся як дзейнасць, накіраваная на дасягненне маральнай, дыдактычнай і палітычнай ролі ў грамадстве.

Падобная культуралагічная сітуацыя склалася ў 15-16 ст. у Вялікім княстве Літоўскім, калі пераклады рэлігійных (Ф. Скарына, С. Будны, В.

Цяпінскі) і свецкіх твораў на тагачасную беларускую мову спрыялі ўмацаванню мовы ў літаратуры.

У сувязі са з'яўленнем літаратур на нацыянальных мовах з пачатку 10 ст. адбылася змена ролі перакладу. З практыкавання па стылістыцы і аратарскім мастацтве пераклад стаў сродкам пашырэння ведаў, а *перакласці* стала абазначаць стварыць новы тэкст на роднай мове.

Выдзяляюцца 2 віды сярэднявечнага перакладу:

- вертыкальны – пераклады на родную мову аўтарытэтнага класнага твора з прэстыжнай мовы (латынь);

- гарызантальны – мовы арыгінала і перакладу маюць роўны статус.

Імкненне ўзнавіць Біблію моўнымі сродкамі, больш зразумелымі чытачамі, прывяло да ўзнікнення падрадкавага каменціравання як віду перакладу. Старажытныя нататкі на мовах перакладу, устаўленыя паміж радкоў лацінскага ці царкоўна-славянскага тэксту, мелі інфармацыю аб развіцці еўрапейскіх, у тым ліку і ўсходнеславянскіх, моў.

У працэсе працы над перакладамі Бібліі задачы перакладчыка пашырыліся за межы мовазнаўства і сталі Багаслоўскімі. Асноўным пытаннем перакладазнаўства сярэднявечча пры ўзнаўленні Бібліі на нацыянальных мовах стала адрозненне стылістычнай свабоды і ерэтычнай інтэрпрэтацыі.

Першыя перакладчыкі Бібліі часта аб'яўляліся ерэтыкамі і падвяргаліся ганенням (Джон Уіткліф), адлучаліся ад царквы і нават спальваліся на кастры (Уільям Тындэйл).

Для перакладчыкаў эпохі Рэфармацыі галоўным было наблізіць тэкст Бібліі да разумення звычайнымі людзьмі і правесці культуралагічную адаптацыю, на чым настойваў Марцін Лютэр. Лютэр спрыяў рабоце перакладчыкаў, раіў выкарыстоўваць прыказкі, выразы роднай мовы, калі яны адпавядалі сэнсу Новага Запавету, такім чынам, настойваў на ўзбагачэнне вобразнасці перакладу за кошт роднай мовы.

З развіццём кнігадрукавання павялічылася колькасць перакладаў, што выклікала спробы стварыць тэарэтычныя асновы перакладу.

У 1540 г. *Эцъен Дале* (1503-1546, загінуў аб'яўлены ерэтыком з-за свядомай памылкі ў перакладзе дыялога Платона, памылка мела на ўвазе нявер'е ў неўміручасць душы) у нарысе “Як добра перакладаць з адной мовы на іншую” сфармуляваў прынцыпы перакладчыка:

1) добрае разуменне сэнсу і значэння тэксту і свабода тлумачыць незразумелыя мясціны;

2) дасканалае валоданне абедзвюма мовамі і культурай;

3) пазбяганне перакладу слова ў слова;

4) выкарыстанне агульнаўжывальных моўных сродкаў;

5) уважлівы адбор і размяшчэнне слоў для стварэння правільнасці маўлення.

Прынцыпы Дале падкрэслівалі разуменне тэксту арыгінала як асноўнай перадумовы паспяховага перакладу. Перакладчык – большы за

кампетэнтнага лінгвіста, бо прапануе адначасова з лінгвістыкай мастацкую ацэнку тэксту.

Джордж Чэпмен – перакладчык твораў Гамера на англійскую мову (1559-1634) – у прысвячэнні “7 кніг” заявіў: “Работа годнага перакладчыка: вывучыць сказы, формы, фігуры мовы аўтара арыгінала, ацаніць сэнс і ўзвышанасць арыгінала, упрыгожыць арыгінальны тэкст адпаведнымі формамі і фігурамі мовы ў працэсе перакладу на родную мову”. У прадмове да выдання “Іліяды” Чэпмен зацвярджаў абавязкі перакладчыка:

- пазбягаць даслоўнага пералажэння;
- разумець дух арыгінала;
- пазбягаць надта вольнага перакладу, заснаваўшы пераклад на навуковых даследаваннях іншых версій і каментарыях перакладзенага тэксту.

У часы Адраджэння асноўнымі крытэрыямі якасці перакладу лічылася яснасць і прыгажосць, але ў роўнай ступені важнай была дакладнасць сэнсу. Майстэрства заключалася ў дакладнай перадачы тэм і ідэй арыгінала. Перакладчыка часта ўспрымалі як актыўнага рэвалюцыянера, а не як слугу арыгінальнага тэксту ці яго аўтара.

У сярэдзіне 17 ст. канфлікт абсалютнай манархіі і парламентарызму змяніў тэорыю літаратуры і статус перакладу. У пошуках літаратурных вобразаў пісьменнікі звярталіся да антычных майстроў і навучаліся праз імітацыю.

Джон Дэнхэм (1615-1669) у прадмове да перакладу “Разбурэнне Троі” апісвае фармальны (мастацтва) і духоўны аспекты працы перакладчыка: “Справа перакладчыка не толькі ў перакладзе з мовы на мову, але і ў ператварэнні адной паэзіі ў іншую. Паэзія – тонкая матэрыя, пры простае перадачы з мовы на мову гэта матэрыя можна знікнуць. Калі натхненне не будзе ўдзельнічаць пры перакладзе паэзіі, ад яе нічога не застанеца”.

Эйбрахам Коулі (1618-1667) у прадмове да “Од” Піндара (канец 518 - каля 438 да н.э.). Грэчаскі лірычны паэт, аўтар 4 кніг “Од” – хвалебныя песні, які выконваюцца на спаборніцтвах у гонар чэмпіёнаў) запісаў: “Я браў, выкрэсліваў і дадаваў усё, што хацеў”. Крытыкі называлі работы Коулі імітацыяй, а не перакладам, але ў канцы 17 ст. яго прадмова была аб’яўлена маніфэстам свабодных перакладчыкаў.

Джон Драйдэн (1631-1700) у прадмове да кнігі “Пасланне” Авідзія падаў 3 тыпы перакладаў:

1 метафізіраванне – перадача аўтарскага тэксту на іншую мову слова ў слова;

2 парафразіраванне – шырокі пераклад па сэнсе (паводле тэорыі Цыцэрона);

3 імітацыя – адступленне ад тэксту арыгінала па волі перакладчыка.

3 гэтых тыпаў Драйдэн лічыў найлепшым 2 тып пры ўмове, што перакладчык павінен быць паэтам, валодаць абедзвюма мовамі, адчуваць дух арыгінала, адпавядаць эстэтычным канонам свайго часу. Драйдэн назваў перакладчыка мастаком-партрэтыстам. Пры перакладзе класікі Драйдэн рабіў сучасныя тэксты: “Я пастараўся прымусіць Вергілія гаварыць на такой самай

англійскай мове, на якой ён гаварыў, калі быў бы народжаны ў Англіі ў наш час”.

Важным элементам тэорыі перакладу 18 ст. з’яўляецца прадстаўленне чытачу права гаварыць з пісьменнікам на адной мове, на аснове агульнай з ім культуры.

На думку *Ёгана Вольфганга Гёте* (1749-1832), кожная літаратура праходзіць 3 стадыі перакладу, якія паўтараюцца, і таму могуць адбывацца адначасова ўнутры адной культуры і мовы:

1 знаёмства з замежнымі краінамі на нашай мове – паведамленне культурных звестак – пераклад Лютэрам Бібліі;

2 азнаямленне чытачоў з замежнымі краінамі шляхам замен і ўзнаўлення – перакладчык не толькі знаёміцца з арыгінальным тэкстам, краінай, але ўзнаўляе сэнс іншамоўнага твора і перадае яго сваімі словамі;

3 вышэйшая – поўная ідэнтычнасць паміж зыходным і перакладным тэкстам шляхам стварэння новага стылю, які аб’яднаў бы ўнікальнасць арыгінала і новай фармальнай структуры перакладной мовы – пераклад Гамера на нямецкую мову (перакладчык Восс).

Гётэ аб’явіў новае разуменне арыгінальнасці ў перакладзе, наяўнасць універсальных глыбінных структур у кожнай культуры. Вучэнне аб глыбінных структурах заклала аснову неперакладальнасці.

У канцы 18 ст. (1791 г.) *Аляксандр Тайтлер* апублікаваў "Прынцыпы перакладу" – першае сістэмнае даследаванне працэсу перакладу:

1) пераклад павінен даваць поўную расшыфроўку ідэй арыгінала – трэба быць знаёмым з культурай таго часу;

2) стыль і манера выкладу павінны быць падобныя да стылю і манеры арыгінала;

3) пераклад павінен валодаць лёгкасцю выкладу, уласцівай арыгіналу.

Тайтлер мадыфікаваў параўнанне перакладчыка з партрэтастам: перакладчык не можа выкарыстаць фарбы тых самых адценняў, якія выкарыстаны ў арыгінале, ён павінен карыстацца іншымі фарбамі, але абавязаны надаць малюнку выразную сілу, уласціваю арыгіналу. Трэба пранікнуць у душу аўтара, яго светапогляд, што добра, што дрэнна для яго часу. А потым прымусіць гэту душу гаварыць словамі на іншай мове.

Французская рэвалюцыя 1789 г. адмаўляла рацыяналізм, фармальную гармонію, узнікла вера ў сілу ўяўлення, індывідуальнае бачанне свету паэтам. Паэт стаў містычным стваральнікам, яго прадвызначэнне – стварэнне ў творах новага сусвету.

Аўгуст Шлегель (1767-1845), тэарэтык літаратуры і перакладчык, лічыў, што вусныя і пісьмовыя тэксты з’яўляюцца актамі перакладу, бо прырода чалавечых зносін заключаецца ў дэкадзіраванні і інтэрпрэтацыі атрыманых звестак, і настойваў на захаванні формаў арыгінальнага тэксту пры перакладзе.

А яго родзіч *Фрыдрых Шлегель* (1772-1829) лічыў пераклад мысленчай дзейнасцю.

У 19 ст. яшчэ больш павялічылася колькасць перакладаў на ўсе

еўрапейскія мовы. Узнікла тэорыя ўзаемнага ўплыву моў.

У пачатку 19 ст. ўзнікаюць 2 супрацьлеглыя тэндэнцыі:

1 пераклад – мысленчая катэгорыя (адсюль – кагнітыўная лінгвістыка), перакладчык = мысліцель, стваральны геній, які супрацоўнічае з аўтарам арыгінала, узбагачаючы сваю мову;

2 пераклад – механічная работа, накіраваная на азнаямленне чытачоў з арыгінальным тэкстам ці яго аўтарам.

Патрабаванні да перакладу – дакладнасць, літаралізм, педантычная перадача сэнсу – у сярэдзіне 19 ст. прывялі да ідэі *Фрыдрыха Шлейермахера* (1768-1843) аб стварэнні асаблівай падмовы да перакладу літаратурных твораў, якая ўяўляла сабой нешта сярэдняе паміж мовамі арыгінала і перакладу і дазваляла перакладчыкам перадаць адчуванні арыгінала – пры дапамозе дзіўнасці гучання. Гэта ідэя падзялялася многімі перакладчыкамі Англіі.

Уільям Морыс (1834-1896) пераклаў шмат тэкстаў: старажытнаісландскія сагі, “Адысею” Гамера, “Энеіду” Вергілія, старафранцузскія раманы. (Оскар Уайльд: “Адысея” Морыса – сапраўдны твор мастацтва, пераход паэзіі ў новую паэзію). Пераклады Морыса наўмысна архаічныя, цяжкія для чытання і разумення. Чытач павінен самастойна разбірацца ў тэксце, каб зразумець культуры грамадства, дзе створаны арыгінал.

Томас Карлайл (1795-1881) у перакладах з нямецкай мовы капіраваў германскія звароты, бо лічыў, што адзіная мэта перакладчыка – узбагачэнне сваёй нацыі яшчэ адным прыкладам прыгажосці.

Генры Лангфелла (1807-1882, амерыканскі паэт, аўтар “Песень аб Гаяваце”) указваў, што перакладчык – не паэт, а тэхнічны работнік, яго задача – паведаміць, што сказаў аўтар, а не тлумачыць, што той меў на ўвазе.

На працягу 19 ст. выпрацоўваюцца асноўныя накірункі тыпалогіі перакладу:

1 пераклад – навуковая дзейнасць, у працэсе якой адразу прызнаецца перавага арыгінала над перакладам;

2 пераклад – сродак стымулявання чытачоў-інтэлектуалаў звярнуцца да арыгінала;

3 пераклад – сродак дапамогі чытачу стаць роўным чытачу арыгінала (за кошт наўмыснай чужароднасці);

4 пераклад – сродак, з дапамогай якога перакладчык лічыць сябе Аладынам сваёй скарбніцы і прапануе ўласны прагматычны выбар чытачу;

5 пераклад – сродак павышэння перакладчыкам статусу арыгінальнага тэксту, калі той успрымаецца як тэкст малавысокамастацкі (пераклад твораў Роберта Бернса Маршаком).

1 і 2 катэгорыі ўтвараюць літаральны пераклад, 4 і 5 тыпы даюць свабодныя пераклады са зменай тэксту арыгінала. 3 тып утварае пераклады з архаізмамі па форме і зместу.

У 19 ст. пераклад літаратурных твораў і яго аналіз актыўна развіваюцца ў Расіі. Знакаміты расійскі паэт і перакладчык *Васілій Андрэевіч Жукоўскі* ў

творчасці падзяляў падыход да перакладу французскага літаратара 16 ст. Жака Амьо, з імем якога звязана так званае перакладчыцкае ўпрыгожванне, калі перакладчык ў першую чаргу заклапочаны вытанчанасцю выказаў у перакладзе, а не перадачай адметнасцей арыгінала. Пры перакладзе “Дон Кіхота” В. А. Жукоўскі (у 1804-1806 перадаў сродкамі рускай мовы пераклад Жана П’ера Клары дэ Фларыяна на французскую мову рамана Сервантеса “Дон Кихот”) заўважаў: “Сустрадаецца лішняе – чаму не выкінуць. Калі перакладаеш раман, самы прыемны пераклад і ёсць самы верны.. Сервантэс не заўсёды меў добры густ, некаторыя гісторыі надта расцягнутыя, некаторыя жарты часта паўтараюцца”.

Падобныя погляды паўплывалі на характар перакладу ў Расіі ў цэлым. Усіх пераўзышоў у выпраўленчым перакладзе І. Увядзенскі. Пры перакладзе твораў Ч. Дыкенса ён дапускаў перакладчыцкія вольнасці:

He kissed her – Он запечатлел страстный поцелуй на ее вишневых губках;

My home... – Приют, где я наслаждался счастьем юных лет;

She began to cry – Слезы показались на прелестных глазках милой малютки.

Кажуць, што сам Дыкенс у размове назваў Увядзенскага Шкодзінскім (Введенский – Врединский – Vadynsky).

На мяжы 19-20 ст. прынцыпы перакладчыцкага мастацтва сталі больш строгімі. З пашырэннем міжнародных кантактаў ў розных сферах дзейнасці і ўзнікненнем патрэбы ў аператыўным абмене інфармацыяй вырас інтарэс да перакладу як сродку забеспячэння эфектыўнай камунікацыі паміж носьбітамі розных моў і культур.

У другой палове 20 ст. створана Міжнародная федэрацыя перакладчыкаў (ФІП). У 1963 г. на 4 кангрэсе ФІП прынята Хартыя перакладчыка, якія замацавала выпрацаваныя практыкай “правы і абавязкі” перакладчыка і асновы перакладчыцкай этыкі. Асноўнае патрабаванне да перакладу – дакладна перадаваць думку і форму арыгінала – юрыдычны і маральны абавязак перакладчыка. Хартыя ўказвае на недапушчальнасць літаральнага перакладу і пастуліруе неабходнасць змен з мэтай адаптаваць арыгінал да новых лінгва-этнічных умоў.

1.3 Пераклад у гісторыі беларускай літаратурнай мовы

У старажытную пару перакладная літаратура была цесна звязана з арыгінальнай, складала разам з ёю адзіную эстэтычную сістэму. Перакладаліся творы, якія дапаўнялі арыгінальную літаратуру і былі тыпалагічна блізкія да яе паводле агульнага ідэйна-мастацкага характару, адпавядалі эстэтычным густам і светапогляду чытачоў.

Развіццё пісьменства Старажытнай Русі пачалося менавіта са з’яўлення перакладных рэлігійных твораў, абумоўленага прыняццем хрысціянства. Хрышчэнне Русі пачынае інтэнсіўнае развіццё агульнаўсходнеславянскага пісьменства і кніжнай культуры. Шматлікія хрысціянскія тэксты,

перакладзеныя з грэчаскай мовы на стараславянскую, прыйшлі на Русь з Візантыі і паўднёваславянскіх дзяржаў (Старажытнай Балгарыі). Першае перайманне хрысціянскай пісьмовай традыцыі (спачатку – простае імітаванне, а потым – творчая перапрацоўка) стварыла з часам мастацкую базу, на якой пазней узнікаюць самастойныя арыгінальныя творы. На станаўленне славянскіх літаратур візантыйская культура аказала ўплыў як культура-пасрэдніца, а сродкам перадачы, або трансплантацыі (Д. С. Ліхачоў), літаратурных каштоўнасцей паслужыла старажытнаславянская (стараславянская, царкоўнаславянская) мова.

І тут усходнеславянскія літаратуры і мовы паўтарылі гісторыю іншых еўрапейскіх моў і літаратур.

Найбольшы ўплыў на фарміраванне старажытнай усходнеславянскай літаратуры аказалі Біблейскія тэксты, Евангеллі, Псалтыры, кнігі Новага і Старога Заветаў, якія тлумачылі гісторыю хрысціянства, стваралі хрысціянскую карціну свету, вызначалі маральныя каноны, служылі для выкарыстання ў царкве і ўмацавання новай рэлігіі на славянскай глебе. У большасці выпадкаў пераклады царкоўна-богаслужэбнай літаратуры з грэчаскіх кніг на стараславянскую мову пашыраліся на Русі шляхам стараннага капіравання, а ўсходнеславянскія моўныя рысы дапускаліся рэдка, з-за боязі перапісчыкаў адысці ад арыгінала тэксту Свяшчэнных кніг.

Для старажытнарускай літаратуры, якая ў сувязі з прыняццем хрысціянства пачынала новы шлях, неабходныя былі класічныя і аўтарытэтныя творы, якія б не выклікалі сумненняў пры тлумачэнні і маглі выкарыстоўвацца ў царкоўным жыцці. Старажытнарускія перакладчыкі звярталіся да класікаў грэчаскай царкоўнай літаратуры: *Іаан Златавуст, Рыгор Назіянін, Васіль Вялікі, Іаан Дамаскін, Рыгор Ніскі, Афанасі Александрыйскі, Кірыл Ерусалімскі, Іаан Сінайскі*. Творы гэтых багасловаў, вядомыя на Русі ў перакладах на царкоўнаславянскую мову, з'яўляліся ў так званай “візантыйскай рэдакцыі”, бо на той момант візантыйская літаратура ўжо мела ўласныя здабыткі і дасягненні, якімі і карысталіся старажытнарускія перакладчыкі.

Акрамя стараславянскіх перакладаў кананічных рэлігійных твораў, у 11-13 ст. на ўсходнеславянскіх землях бытавалі перакладныя грэка-візантыйскія хронікі, дзе выкладаецца гісторыя мінулага народаў Еўропы і Блізкага Усходу: “*Александрыя*”, “*Аповесць аб Акіру Прамудрым*”, “*Аповесць пра Варлаама і Іасаафа*”, “*Гісторыя іудзейскай вайны*” *Іосіфа Флавія*, “*Хроніка*” *Іаана Малалы* (6 ст.), “*Хроніка*” *Георгія Амартала* (Амартола) (10 ст.), *раман “Дзяўгеніевы дзеі”*. Перакладныя аповесці ўяўлялі сабой пераважна павучальны матэрыял з рэлігійным накірункам, хаця апавядалі яны аб жыцці, воінскіх подзвігах і прыгодах свецкіх герояў. Як правіла, творы перакладаліся на старажытнарускую мову, аднак са значным уплывам стараславянскай моўнай традыцыі.

“*Хроніка*” *Іаана Малалы* апісвае галоўным чынам гісторыю Старажытнага Егіпта, Грэцыі, Рыма і Візантыі, падае багатыя і цікавыя звесткі па антычнай міфалогіі, знаёміць старажытнарускага чытача з

папулярнымі грэчаскімі міфамі пра Зеўса, Геракла, Арфея, Дзядала і Ікара, Тэзея і Арыядну, з трагічнымі гісторыямі цара Эдзіпа, герояў Траянскай вайны. Па літаратурнай форме хроніка нагадвае звод займальных апавяданняў.

“Хроніка” Георгія Амартала складзена на аснове папярэдніх візантыйскіх хронік, жыццй, Бібліі. Гэтым тлумачыцца яе напоўненасць легендамі і паданнямі, паведамленнямі пра розныя цуды, незвычайныя выпадкі і здарэнні. Асаблівасці творчай манеры Амартала: цікавасць да біблейскай і царкоўнай гісторыі, схільнасць да багаслоўскіх разважанняў і рэлігійнага маралізатарства.

“Гісторыя Іудзейскай вайны” Іосіфа Флавія (“Аповесць аб спусташэнні і палоне Іерусаліма”) апісвае падзеі 60-70-х гг. – паўстанне Іудзеі супраць рымскага панавання і разбурэння рымлянамі Іерусаліма. Аўтар, удзельнік паўстання, пасля яго паражэння трапіў у палон, перайшоў на бок ворага, пасяліўся ў Рыме, дзе і апісаў гісторыю тых трагічных падзей, каб захаваць пра іх памяць і хоць часткова апраўдацца перад суайчыннікамі за здраду. Твор Іосіфа Флавія характарызуецца дэталёвасцю апісання, цэласнасцю і закончанасцю. Флавій – выдатны гісторык-пісьменнік, які імкнуўся спасцігнуць сэнс падзей, абгрунтаваць і сцвердзіць сваю канцэпцыю іх разумення. Гэта дасягаецца ўмелай пабудовай апавядання, жывасцю выкладу, акцэнтаваннем увагі чытача на яркіх эпізодах, шырокім выкарыстаннем простае мовы, дыялогаў і маналогаў герояў і іншымі прыёмамі. Захаваны старажытнарускі спіс гэтага твора ўзыходзіць да 1262 г. Гэта свабоднае пералажэнне іншамоўнага арыгінала, зробленае мовай, блізкай да мовы “Аповесці мінулых гадоў”. Грэчаскі арыгінал перажыў на ўсходнеславянскай глебе значнае скарачэнне, але маюцца і некаторыя дапаўненні, параўнальна з арыгіналам. Часам ускосная мова арыгінала замяняецца простае і наадварот. А скарачэнні – гэта не выключэнне асобных частак грэчаскага арыгінала, а іх пераказ. У перакладзе з’явіліся паняцці, тэрміналогія, фразеалогія, што характарызуюць ідэалагічны і побытавы лад дружыннай Русі (паняцці *слава, честь* замянілі паняцці *награда, радость* грэчаскага тэксту, грэчаскія тэрміны вайсковага побыту набылі ў перакладзе спецыфічнае ўсходнеславянскае гучанне: з’явіліся *детинец, забрала, сулицы, тулы, хорюгви*; у перакладзе сустракаюцца старажытнарускія выразы: *на златем столе седя, нарече достойна отческаго стола, отний стол*).

“Троя” (перакладны твор пра Траянскую вайну) і “Александрыя” не заснаваны на дакладных запісах, а ўяўляюць сабою больш познюю літаратурную апрацоўку вусна-паэтычных паданняў пра вайну грэкаў з траянцамі, пра незвычайнае жыццё, прыгоды, ваенныя паходы і гераічныя ўчынкi. Гэта займальныя мастацкія творы бытавалі на Русі ў розных варыянтах і рэдакцыях, з якіх раней за іншыя стаў вядомы тэкст, што змешчаны ў “Хроніцы” Малалы.

Аповесць “Александрыя” – паданне пра Аляксандра Македонскага, яго незвычайнае нараджэнне, подзвігі, воінскую храбрасць, заваёвы розных

земляў з разнастайнымі цудамі, раннюю смерць (памёр у 323 г. да н. э.). У творы Аляксандр – асоба з вялікім розумам, прагай ведаў, незвычайнымі фізічнымі і маральнымі якасцямі. Аляксандр, паводле старажытнаруускай рэдакцыі, быў сынам егіпецкага цара Нектанеба, які з’явіўся да жонкі цара Філіпа Алімпіяды ў вобразе лівійскага Бога Аммона. Выгляд Аляксандр меў чалавечы, грыву, як у льва, зубы вострыя, як у змяі. У старажытнаруускай “Александрыі” ёсць устаўка з “Хронікі” Георгія Амартала “Аб уваходзе Аляксандра ў Іерусалім”. На ўсходнеславянскай глебе “Александрыя” ўзнікла прыкладна ў 11–12 ст. Пераклад быў зроблены непасрэдна з другой грэчаскай рэдакцыі (псеўдакалісфенава). У 15 ст. у сувязі з другім паўднёvasлавянскім уплывам да ўсходніх славян з Сербіі прыйшла новая рэдакцыя “Александрыі”. “Сербскі” варыянт, які ўявіў сабой пераклад з іншай грэчаскай рэдакцыі, перажыў раманскі ўплыў, як у мове, так і ў змесце. Новая рэдакцыя адрознівалася ад ранейшай большай займальнасцю дыялогаў і лірычнай афарбаванасцю.

Перакладная літаратура з’явілася ў сувязі з прыняццем хрысціянства і неабходнасцю для ўсходніх славян паглыблення і пашырэння культурных узаемасувязей з Візантыяй і Балгарыяй, дзякуючы пасрэдніцтву якіх усходнія славяне пазнаёмілася з многімі помнікамі сусветнай літаратуры. Пераважная большасць перакладных твораў належала да асноўнага фонду ўсходнехрысціянскага пісьменства.

У 14-16 ст. часы ў Вялікім княстве Літоўскім афіцыйнай мовай стала старабеларуская. Росквіт мовы выявіўся не толькі ў вялікай колькасці рознастылявых і разнажанравых твораў, але і ў ажыццяўленні непасрэдных перакладаў рэлігійных і мастацкіх на тагачасную мову беларусаў з розных еўрапейскіх моў.

У першую чаргу, паводле агульнаеўрапейскай тэндэнцыі перакладаліся рэлігійныя творы. Паколькі ў Біблейскіх тэкстах, што выкарыстоўваліся ў набажэнстве, важна было не адыходзіць ад старажытных арыгіналаў, то пераклад спачатку кранаў некананічныя аповесці, звязаныя па змесце з Евангельскімі апавяданнямі.

Перакладныя *аповесці “Пакуты Хрыста” і “Аповесць аб трох каралях-валхвах” і “Жыццё Аляксея, чалавека божага”*, якія захаваліся ў рукапісным зборніку канца 15 ст., перакладзены з лацінскай мовы. У мове помнікаў назіраецца замена архаічных, старажытнаруускіх і царкоўна-славянскіх рыс беларускімі і шырокае пранікненне ў пісьмовую мову граматычных і лексічных паланізмаў.

Дзве невялікія рэлігійныя аповесці былі перакладзены ў першай палове 16 ст. на беларускую мову з чэшскай: *“Сказаніе пра Сівілу-праорочыцу” і “Кніга пра Таўдала-рыцара”*.

Развіццё старабеларускай мовы, яе становішча ў Вялікім княстве Літоўскім, уплыў Рэфармацыі і пратэстантызму з патрабаваннем весці царкоўную службу на народнай мове, абумовілі паступовае ажыццяўленне на старабеларускую мову перакладу частак Бібліі. У першай палове 16 ст. спробу пералажыць Біблію простаю мовай зрабіў Францыск Скарына.

Адносна мовы яго выданняў у мовазнаўстве да гэтага часу няма аднадушша (царкоўнаславянская гэта мова, старабеларуская або царкоўнаславянская мова старабеларускай рэдакцыі). Больш наблізіў царкоўнаславянскую мову рэлігійных тэкстаў да старабеларускай Сымон Будны ў “Катэхізісе” (1562 г.). А “Евангелле” (1580 г.) Васіля Цяпінскага ўжо можна лічыць сапраўдным перакладам на беларускую мову.

У гісторыі беларускай культуры 15-16 ст. адзначаюцца таксама пераклады мастацкіх твораў на беларускую мову. У канцы 16 ст. на Беларусі бытавалі перакладныя рыцарскія аповесці: “Аповесць аб Трыстане (Трыщане)”, “Аповесць аб Баве”, “Гісторыя аб Атыле, каралі ўгорскім”, “Кніга аб Тундале”.

“Аповесць аб Трыстане (Трыщане)”, “Аповесць аб Баве” былі перакладзены з сербскай мовы. “Гісторыя аб Атыле” – пераклад польскага выдання, а “Кніга аб Тундале” ўзыходзіць да арыгінала на чэшскай мове.

Перакладам твораў рускай гістарычнай белетрыстыкі на беларускую мову з’яўляецца аповесць “Пра пабоішча Мамаея” – скарочаная рэдакцыя “Сказанія пра Мамаева пабоішча» (пачатак 15 ст.), прысвечанага выдатнай перамозе рускіх аб’яднаных сіл над татарамі ў 1380 г. на полі Куліковым.

Складаныя гістарычныя ўмовы развіцця Беларусі ў 17-18 ст., забарона беларускай мовы ў афіцыйна-дзяржаўным ужытку мелі вынікам амаль поўную адсутнасць беларускіх літаратурных твораў, у тым ліку і перакладных. Павольнае ажыўленне беларускамоўнай культуры ў 19 ст. спрыяла з’яўленню перакладных мастацкіх твораў на беларускую мову. Тагачасныя беларускія літаратары звярнулі сваю перакладчыцкую ўвагу да суседніх славянскіх польскай і рускай літаратур і моў, з якімі ў беларускай мовы былі цесныя трывалыя кантакты.

У сярэдзіне 19 ст. (1859 г.) у Вільні, тагачаснай своеасаблівай духоўнай сталіцы беларускай часткі Расійскай імперыі, быў надрукаваны пераклад на беларускую першых дзвюх частак (быліц) паэмы Адама Міцкевіча “Пан Тадэуш”, зроблены В. Дуніным-Марцінкевічам: *Pan Tadeusz. Dwanadca szlacheckich bylic, napisany Adam Mickiewicz. Piarawiarny na Białaruskuju haworku Wincenty Dunin-Marcinkiewicz*. Пераклад быў выдадзены адначасова з цыркулярам 30 мая 1859 г., які забараняў друкаванне азбук, што заключаюць у сабе прымяненне польскага алфавіта да рускай мовы. Выхад у свет кнігі быў забаронены, бо пераклад, як і большасць тагачасных беларускіх літаратурных твораў, зроблены і надрукаваны лацінкай. Кніга была ўжо набрана, збрашуравана, але цензура забараніла яе і ўвесь тыраж быў канфіскаваны і знішчаны. Зараз адзначаецца толькі 4 выратаваныя экзэмпляры перакладу:

1 – у Кракаве, у бібліятэцы Ягелонскага ўніверсітэта, з якога Б. Эпімах-Шыпіла зрабіў копію для перавыдання перакладу В.Дуніна-Марцінкевіча ў 1907-1908 гг. выдавецтвам “Загляне сонца і ў наша ваконца”;

2 – у Санкт-Пецярбургу, у Публічнай бібліятэцы;

3 і 4 – у Вільнюсе, у Адзеле рэдкай кнігі Цэнтральнай бібліятэкі АН Літвы і ў Нацыянальнай бібліятэцы імя Марцінаса Мажвідаса.

В. Дунін-Марцінкевіч імкнуўся дакладна перадаць сэнсавую інфармацыю арыгінала, захаваць яго вобразнасць і выкарыстаць пры гэтым сродкі тагачаснай беларускай мовы. Перакладчык захаваў выяўленчыя сродкі мовы арыгінала, але не цалкам капіраваў іх, а ўводзіў спецыфічны беларускія моўныя сродкі. Перакладчык ужыў вобразныя адзінкі, якіх не меў арыгінал, што ўдала ўзнавіла ў беларускім варыянце паэмы і інфармацыйную, і эстэтычную нагрузку.

Асноўная значнасць перакладу В.Дуніна-Марцінкевіча – гэта адлюстраванне фанетычных, лексічных, марфалагічных рыс беларускай мовы ў літаратурным творы, выкліканае імкненнем перакладчыка спрыяць станаўленню беларускай мовы як літаратурнай, роўнай іншым нацыянальным літаратурным мовам. Змест твора вымагаў ад перакладчыка выкарыстання багатай у тэматычных адносінах лексікі. У мове перакладу сустракаюцца гістарызмы (*padkamory, panicz, trybunal, pastaly*), грамадска-палітычныя тэрміны (*rada, horad zamkowy, szlachta, palityka, praulennie, zakan, wolny czalawiek*).

В. Дунін-Марцінкевіч даказаў сваім перакладам дзвюх частак паэмы “Пан Тадэуш” багацце, выразнасць беларускай мовы, здольнасць яе перадаваць пачуцці, апісваць гістарычныя падзеі і нараджаць творы, роўныя творам на іншых мовах свету.

У 1892 г. у Львове выйшаў пераклад А. Ельскага першай быліцы паэмы Адама Міцкевіча “Пан Тадэуш”. Даследчыкі адзначаюць не вельмі высокі мастацкі ўзровень перакладу, а таксама дастаткова вялікую колькасць у ім паланізмаў. Тлумачыцца гэта, відаць, жаданнем перакладчыка дасягнуць літаральнасці, пра што Ельскі пісаў у сваім “Слоўцы ад тлумача”: “Пэралажыў я “Пана Тадэуша” амаль даслоўна. Гэта даслоўнасць перакладу з тэксту польскага няхай будзе давадам брацтва дзвюх моў і двух народаў”. Значэнне перакладу А. Ельскага для гісторыі беларускай літаратуры і гісторыі беларускай літаратурнай мовы ў тым, што гэта была спроба ўвесці беларускую мову ў літаратуру, зрабіць літаратурнай беларускую мову.

У 19 ст. на беларускую мову перакладаюцца творы рускай літаратуры. У 1891 г. Ядвігін III пераклаў апавяданне Уладзіміра Гаршына “Сігнал”. Гэта своеасаблівае наватарства ў жанравых адносінах. “Сігнал” надрукаваны кірыліцай. Тут спалучаюцца традыцыі рускай арфаграфіі (ужыванне *h*, мяккасць шыпячых) і найбольш характэрныя асаблівасці беларускай мовы (у на месцы *л, в, дзеканне, цеканне, пераднаціскае аканне, яканне*). Праз пераклад апавядання ў беларускую мову былі ўведзены словы, якія раней не ўжываліся ў беларускіх літаратурных творах: *дрэзіна, машыніст, пераезд, станцыя, чугунка, рэльсы, таварны, шпала, фабрыка, праўленіе, адрапартаваць, рэвізія, штраф*.

19 ст. у гісторыі перакладу на беларускую мову адзначаецца ўвагай беларускіх пісьменнікаў да твораў А. С. Пушкіна. У 90-х гадах 19 ст. А. Гурыновіч узнавіў беларускай мовай верш “Эхо” (“Рэха”, у адным з

варыянтаў – “Лялька”). Пераклад адлюстраванаў змест арыгінала і ідэю аўтара. А. Гурыновіч імкнуўся зберагчы і вобразнасць арыгінала, і яго фармальныя асаблівасці, што паўплывала на колькасць русізмаў у перакладзе.

На мяжы 19-20 ст. Марыя Косіч прапанавала пераклады на беларускую мову баек Івана Крылова (“Переложение некоторых басен Крылова на белорусское наречие”, Чарнігаў, 1903).

20 ст. стала перыядам інтэнсіўнага развіцця перакладаў на беларускую з іншых славянскіх і неславянскіх моў. Многія беларускія пісьменнікі 20 ст. паказалі сябе выдатнымі перакладчыкамі іншамовных літаратурных твораў. Пры гэтым звярталіся да ўзнаўлення сродкамі беларускай мовы як старажытных (“Слова пра паход Ігаравы”), так і сучасных ім літаратурных твораў. Вялікую перакладчыцкую спадчыну пакінулі класікі беларускай літаратуры [Максім Багдановіч](#), [Янка Купала](#), [Якуб Колас](#), [Максім Танк](#), [Кузьма Чорны](#), [Аркадзь Куляшоў](#), [Уладзімір Мархель](#). Дзякуючы беларускім пісьменнікам-перакладчыкам беларускія чытачы могуць пачытаць на роднай мове лепшыя ўзоры рускай, украінскай, польскай літаратур.

У другой палове 20 ст. актыўна перакладаліся з беларускай мовы перш за ўсё на рускую (а пазней і на іншыя мовы) творы беларускіх пісьменнікаў: [Янкі Купалы](#), [Якуба Коласа](#), [Максіма Багдановіча](#), [Кузьмы Чорнага](#), [Івана Шамякіна](#), [Івана Мележа](#), [Уладзіміра Караткевіча](#), [Васіля Быкава](#).

Пераклад – гэта найважнейшы від міжмоўнай камунікацыі. З паскарэннем інфарматызацыі і камп’ютарызацыі сучаснага грамадства з’явіўся і інтэнсіўна развіваецца камп’ютарны пераклад. Гэты від пісьмовага перакладу ажыццяўляе камп’ютарная праграма. На мяжы 20-21 стагоддзя цяжка ўявіць сябе навучанне любой дысцыпліне і даследаванне ўсіх галін навукі і разнастайных сфер жыццядзейнасці грамадства, а таксама і звычайнае штодзённае жыццё чалавека без зварота да камп’ютарных перакладчыкаў у розных іх праяўленнях. Развіццё электронных сродкаў, камп’ютарнай тэхнікі і дасягненне сённяшняга ўзроўню камп’ютарызацыі грамадства абумовіла з’яўленне і развіццё ў значнай колькасці праграм машыннага перакладу на беларускую мову. Такія тэхнічныя сродкі маюць розны ўзровень і па-рознаму адпавядаюць патрабаванням беларускага грамадства: спецыялізаваны камп’ютарны беларуска-рускі і руска-беларускі перакладчык [Белазар](#); анлайн-перакладчыкі, якія прапануюць магчымасць перакладу на беларускую мову Яндэкс і Google.

1.4 Сучасны стан перакладазнаўства

У другой палове 20 ст., калі перакладчыцкая дзейнасць і літаратуразнаўчыя даследаванні перакладу сутыкнуліся з патрабаваннямі лінгватэарэтычнага абагульнення практычнага вопыту перакладчыкаў у справе пераадолення моўных перашкод на шляху міжнародных культурных сувязей, перакладазнаўчая навука аформілася ў навуковую дысцыпліну “перакладазнаўства”, якая абагульняе і сістэматызуе накопленыя практычныя

дадзеныя, дае ім тэарэтычнае абгрунтаванне і фарміруе сістэму правіл, якімі павінен кіравацца ў сваёй дзейнасці перакладчык.

Перакладчыцкая лінгвістыка захапіла навукоўцаў свету. Лінгвістычную тэорыю перакладу распрацоўвалі філолагі ЗША (Ю. Найда, Д. Кэтфорд, М. К. Хэлідэй, Р. Якабсан), Германіі (Г. Егер, А. Нойберт, О. Кадэ), Францыі (Ж. Мунэн), Вялікабрытаніі (Э. Озерс), Венгрыі (Д. Рада), Балгарыі (С. Флорын) і іншых краін. Велізарную ролю ў развіцці лінгвістычнага перакладазнаўства адыгралі даследаванні вучоных-філолагаў Расіі. Пераклад як лінгвістычны працэс даследавалі Л. С. Бархудараў, В. Н. Камісараў, А. В. Фёдараў, А. Д. Швейцар .

У распрацоўцы перакладчыцкай праблематыкі значную дапамогу аказалі працы навукоўцаў, якія былі і перакладчыкамі-практыкамі. У гэтых адносінах цікавымі з'яўляюцца працы Г. Р. Гачычыладзе, М. Рыльскага, К. І. Чукоўскага.

У беларускім мовазнаўстве лінгваперакладазнаўства не набыло належнага развіцця. Навукоўцы, як правіла, даследавалі пераклады пераклады з беларускай мовы і на беларускую як форму літаратурных узаемасувязей (С. Х. Александровіч, М. М. Воінаў, М. П. Кенька, У. Мархель, В. П. Рагойша). Пераклад на беларускую мову, узнікнуўшы ў 15 ст. не атрымаў належнага развіцця і ўдасканалення і працягнуў развіццё ў другой палове 19 ст., а інтэнсіўна пачаў развівацца толькі ў 20 ст. Да мовы перакладных твораў 16 ст. звярталіся ў сваіх даследаваннях даследчыкі гісторыі беларускай літаратурнай мовы У. В. Анічэнка, А. М. Булыка, А. І. Жураўскі, Л. М. Шакун. Літаратурны аспект перакладаў на беларускую мову з роднасных славянскіх моў вывучалі Александровіч С.Х. Воінаў М.М., Кенька М.П., Мартынава Э.В., Палітыка Д.А., Рагойша В.П.

Неабходнасць лінгвістычнага і лінгвастылістычнага даследавання вынікае з першаснасці моўных адметнасцей тэксту, на якой грунтуецца сацыяльна-палітычнае, культурна-пазнаваўчае і мастацка-эстэтычнае функцыянаванне перакладу. Мастацкія пераклады на беларускую мову з іншых славянскіх моў, якія ствараліся беларускімі пісьменнікамі на працягу ўсяго гістарычнага развіцця беларускай літаратурнай мовы могуць вывучацца як вынік міжмоўнай камунікацыі дзвюх рознамоўных форм аднаго паведамлення. Асабліва гэта адносіцца да перакладаў, зробленых ў другой палове 19 ст. і ў часы росквіту беларускага перакладу, у 20 ст.

Тэма 2 Тэорыя перакладу

2.1 Тыпалогія перакладаў.

2.2 Лінгвістычныя праблемы перакладу.

2.3 Вольны і даслоўны пераклады.

2.4 Эквівалентнасць перакладу і арыгінала на розных моўных узроўнях зместу (моўны знак, выказванне, паведамленне, апісанне сітуацыі, мэта камунікацыі).

2.1 Тыпалогія перакладаў

Пераклад – гэта складаная з’ява, асобныя аспекты якой могуць быць прадметам даследавання розных навук. Тэорыя перакладу (перакладазнаўства) вывучае пераклад як навуку і мастацтва іншамоўнага пераафармлення зыходнага паведамлення. У межах перакладазнаўства вывучаюцца псіхалагічны, літаратурназнаўчы, этнаграфічны і іншыя аспекты перакладчыцкай дзейнасці, згодна чаму выдзяляецца псіхалагічнае, літаратурнае, этнаграфічнае, гістарычнае перакладазнаўства.

У сучасным перакладазнаўстве пануючае месца займае *лінгвістычнае перакладазнаўства* (лінгвістыка перакладу), якое вывучае пераклад як лінгвістычную з’яву.

У лінгвістыцы перакладу адрозніваюцца:

агульная тэорыя (вывучае найбольш агульныя лінгвістычныя заканамернасці перакладу, незалежна ад канкрэтных моў),

прыватныя тэорыі (вывучаюць лінгвістычныя аспекты перакладу з адной дадзенай мовы на іншую дадзеную мову),

спецыяльныя тэорыі (раскрываюць асаблівасці працэсу перакладу тэкстаў розных тыпаў і жанраў) перакладу.

Сістэмны аналіз перакладчыцкай практыкі і паняццённай сферы сучаснага перакладазнаўства дазваляе пабудаваць тыпалогію перакладаў, якая абагульняе розныя бакі падрыхтоўкі, выканання, прэзентацыі і функцыянавання перакладу і адпавядае іншым асноўным кампанентам перакладчыцкай дзейнасці.

Тыпалагізацыя (класіфікацыя) перакладаў адбываецца на параметрах:

1 па суадносінах тыпаў моў перакладу і арыгінала;

2 па характары суб’екта перакладчыцкай дзейнасці і яго адносінах да аўтара перакладнага тэксту;

3 па тыпе перакладчыцкай сегментацыі і спосабе перапрацоўкі перакладнага тэксту;

4 па форме прэзентацыі тэксту перакладу і тэксту арыгінала;

5 па характары адпаведнасці тэксту перакладу тэксту арыгінала;

6 па паўнаце і тыпе перадачы сэнсавага зместу арыгінала;

7 па асноўных функцыях;

8 па першаснасці тэксту арыгінала;

9 па тыпе адэкватнасці.

Па суадносінах тыпаў моў перакладу і арыгінала выдзяляюцца:

- *унутрымоўны* пераклад – тлумачэнне слоўных знакаў праз знакі той самай мовы;

- *міжмоўны* пераклад – ператварэнне паведамлення, выражанага сродкамі адной мовы, у паведамленне, выражанае сродкамі іншай мовы.

Выдзяляюцца наступныя падвіды:

- *дыяхранічны* (гістарычны) – пераклад на сучасную мову гістарычнага тэксту, напісанага на мове папярэдняй эпохі;

- *транспазіцыя* (пераклад тэксту аднаго жанру ці функцыянальнага стылю ў іншы жанр ці функцыянальны стыль);

- *бінарны* пераклад (пераклад з натуральнай мовы на натуральную; пераклад з адной канкрэтнай мовы на іншую канкрэтную мову);

- *інтэрсеміятычны* пераклад (перадача зместу не сродкамі натуральнай мовы, а сродкамі няслоўнай семіятычнай сістэмы, харэаграфіі, музыкі, з аднаго боку, і інфармацыйна-лагічных мовы – з іншага; пераклад з натуральнай мовы на штучную і наадварот; пераклад натуральнай мовы на штучную семіятычную сістэму; вытлумачэнне слоўных знакаў сродкамі няслоўных знакавых сістэм);

- *трансмутацыя* (пераклад з адной штучнай мовы на іншую штучную).

Па характары суб'екта перакладчыцкай дзейнасці і яго адносінах да аўтара перакладнога тэксту:

- *традыцыйны* (чалавечы, ручны) – пераклад, выкананы перакладчыкам, які не з'яўляецца аўтарам арыгінала;

- *аўтарскі* (аўта-) – пераклад, выкананы аўтарам арыгінала;

- *аўтарызаваны* – пераклад, апрабаваны аўтарам, пераклад, які прайшоў аўтарскую экспертызу;

- *машынны* (аўтаматычны) – пераклад, выкананы камп'ютарам;

- *змешаны* – пераклад з выкарыстаннем значнай долі традыцыйнай (ці машынай) перапрацоўкі тэксту.

Па тыпе перакладчыцкай сегментацыі і спосабе перапрацоўкі перакладнога тэксту:

- *намарфемны* – пераклад, выкананы на ўзроўні асобных марфем без уліку іх структурных сувязей;

- *паслоўны* – пераклад на ўзроўні асобных слоў без уліку сэнсавых, сінтаксічных і стылістычных сувязей паміж словамі;

- *нафразавы* – пераклад на ўзроўні асобных сказаў ці фраз, якія перакладаюцца паслядоўна адно за адным;

- *абзацна-фразавы* – пераклад на ўзроўні асобных сказаў ці абзацаў, якія перакладаюцца паслядоўна адно за адным;

- *цэльнатэкставы* – пераклад цэлага тэксту, без выдзялення ў якасці асобных адзінак перакладу асобных слоў, сказаў ці абзацаў.

Па форме прэзентацыі тэксту перакладу і тэксту арыгінала:

- *пісьмовы* (пісьмовы пераклад пісьмовага тэксту) – выконваецца ў кабінетных умовах, перакладчык можа звяртацца да слоўнікаў, адкарэктаваць тэкст;

- *вусны* (вусны пераклад вуснага тэксту) – пераклад “са слыху” – здзяйсняецца ва ўмовах часовага рэгламенту. Перакладчык не мае магчымасці скарэктаваць выкананы пераклад, работа патрабуе напружання мнеманічных механізмаў;

- *аднабаковы* пераклад – вусны пераклад у адным накірунку – з дадзенай мовы на іншую;

- *двухбаковы* – паслядоўны вусны пераклад гутаркі, які здзяйсняецца з адной мовы на іншую і наадварот;

- *сінхронны* – працэсы рэцэпцыі і рэпрадукцыі ў дзейнасці перакладчыка адначасовыя;

- *паслядоўны* – агучваецца больш-менш працяглы кавалак маўлення пасля яго праслухоўвання перакладчыкам – можа быць *пафразаваы* і *абзацна-фразаваы* (выконваецца з выкарыстаннем сімвалаў перакладчыцкага скорпісу, якія дазваляюць зафіксаваць змест праслуханага моўнага адрэзку);

- *вусна-пісьмовы* – вусны пераклад пісьмовага тэксту – пісьмовы пераклад тэксту, які паступае ў вуснай форма (пераклад “пад запіс” фоназапісу ці радыёперадачы);

- *пісьмова-вусны* – пісьмовы пераклад вуснага тэксту – пераклад “з ліста”.

Па *прыкметах жанрава-стылістычнай характарыстыкі* перакладнога матэрыялу і жанравай прыналежнасці: навукова-тэхнічны, грамадска-палітычны, мастацкі, ваенны, юрыдычны, побытавы.

Тып перакладнога тэксту накладвае адбітак на спецыфіку працэсу перакладу і патрабаванні да яго вынікаў (пераклад інструкцыі па карыстанні прылады і пераклад паэзіі). Адрозніваецца *мастацкі* і *немастацкі* пераклад.

Мастацкі пераклад патрабуе ад перакладчыка асаблівага талента інтэрпрэтатара, літаратурных здольнасцей і лінгвістычнага “чуцця”. Для літаратурнага перакладчыка мець літаратурныя здольнасці і сачыняльніцкі талент важнейшы за высокі ўзровень валодання замежнай мовай.

Пры *немастацкім* перакладзе перадача аўтарскага стылю не мае важнасці, але вернасць жанру застаецца важным крытэрыем ацэнкі перакладу. Значэнне набывае кадыфікаванасць форма і адпаведнасць узусу мовы (агульнапрынятае носьбітамі мовы ўжыванне моўных адзінак – слоў, устойлівых зваротаў, формаў, канструкцый) перакладу жанру тэксту, які мае на ўвазе клас тэкстаў, агульных па структуры і функцыянаванні ў аднатыповых камунікатыўных кантэкстах.

Разам з патрабаваннямі перакладчыцкай кампетэнцыі для кожнага з відаў перакладу неабходныя некаторыя *спецыфічныя навыкі і ўменні*:

- валоданне спецыяльнай тэрміналогіяй для здзяйснення навукова-тэхнічнага перакладу;

- захаванне справавога этыкету і карэктнае выкарыстанне моўных штампаў у афіцыйна-справавым перакладзе;

- веданне краянаўчай інфармацыі палітычнага і сацыяльна-культурнага характару і захаванне адпаведнага гэтаму тыпу мовы аб'яднання “стандарту і экспрэсіі” для грамадска-палітычнага (публіцыстычнага) перакладу;

- эстэтычны густ і здольнасць да літаратурнай творчасці ў мастацкім перакладзе;

- адсутнасць строгіх парад і “непратакольны” характар побытавага перакладу, які не прадугледжвае забеспячэнне рэгламентаваных формаў камунікацыі.

У *мастацкім* перакладзе на першы план з'яўляецца мастацка-эстэтычны складнік тэксту і перадачы індывідуальнай своеасаблівасці аўтарскай манеры. *Публіцыстычны* тэкст злучае стандарт і экспрэсію, а *навукова-тэхнічны* і *афіцыйна-справавы* пераклад заснаваны на жорстка фіксаваным, кадыфікаваным моўным узусе. *Побытавы* пераклад не звязаны вузкімі рамкамі прафесійнай камунікацыі і мае на ўвазе большую свабоду перакладчыка ў выбары сродкаў і прыёмаў перакладу.

Улік рэцыпіента перакладу:

- для ўспрыняцця *навукова-тэхнічнага* тэксту важны адукацыйны цэнз;

- для *мастацкай* літаратуры асаблівае значэннем мае пачуццё мовы. У мастацкім перакладзе адрозніваецца пераклад прозы і паэзіі. Роля герменеўтыкі (тлумачэння, інтэрпрэтацыі) і перакладчыцкага суб'ектыўнасць узрастае ў мастацкім перакладзе і зніжаецца пры *навукова-тэхнічным* перакладзе;

- навукова-тэхнічны пераклад уключае вялікую колькасць розных тэкстаў з розных навукова-тэхнічных абласцей (медыцынскі, радыётэхнічны, эканамічны пераклады).

Па першаснасці тэксту арыгінала:

- *прамы* (першасны, непасрэдны) – пераклад непасрэдна з арыгінала;

- *ускосны* (другасны, непрамы) – пераклад, здзейснены не непасрэдна з тэксту арыгінала, а з яго перакладу на якую-небудзь іншую мову;

- *адваротны* – эксперыментальны ці вучэбны пераклад ужо перакладзенага тэксту на зыходную мову.

Па паўнаце і тыпе перадачы сэнсавага зместу арыгінала:

- *поўны* – перадае сэнсавы змест арыгінала без пропускаў і скарачэнняў;

- *няпоўны* – перадае сэнсавы змест арыгінала з пропускамі і скарачэннямі;

- *скарочаны* – перадае сэнс у згорнутым выглядзе;

- *фрагментарны* – пераклад асобнага ўрыўка ці ўрыўкаў;

- *аспектны* – пераклад часткі тэксту ў адпаведнасці з пэўнай зададзенай прыкметай адбору;

- *сігнальны* – пераклад, у якім указваецца толькі тэма паведамлення;

- *анатацыйны* – пераклад адлюстроўвае галоўную тэму, прадмет, прызначэнне тэксту;

- *рэфератыўны* – пераклад утрымлівае адносна падрабязныя звесткі аб рэфераваным дакуменце – яго прызначэнні, тэматыцы, метадах даследавання, атрыманых выніках.

Па *этапах работы* над тэкстам і адначасова якасці перакладу:

- пераклад-*сырэц* – вынік першаснага асэнсавання тэксту, адносна поўная перадача сэнсу пры недастатковай апрацаванасці формы;

- *рабочы* пераклад – больш высокая ступень у рабоце над формай арыгінала, часта перакладчык мае некалькі рабочых варыянтаў з пэўнымі недахопамі;

- пераклад-*радыёвобраз* – тэкст адпавядае лінгвістычнай норме мовы перакладу і можа быць зачытаны на радыё ці надрукаваны, не выклікаючы нязручнасцей ўспрыняцця ў атрымальніка мовы або, інакш кажучы, атрымальнік не ўспрымае тэкст як пераклад.

Дадзеныя тыпы мяркуюць пісьмовы пераклад. У вусным перакладзе складана ўдасканалваць форму тэксту перакладу, хаця перакладчык таксама робіць паміж некалькімі варыянтамі. Вусны пераклад можна разглядаць як рабочы варыянт, які мае некаторыя недахопы ў параўнанні ў пераклада-радыёвобразам.

Па *асноўных функцыях*: практычны (рабочы – інфармацыйны), вучэбны, эксперыментальны, эталонны.

Па *ступені прафесіяналізму*:

- *вучнёўскі* – непрафесійны;

- *прафесійны* – выкананы ў вуснай і пісьмовай форме перакладчыкам-практыкам;

- *выдавецкі* – прафесійна апублікаваны.

Па якасці і характары *аднаведнасці тэксту перакладу тэксту арыгінала*:

- *адэкватны* – па ўсіх параметрах адпавядае тэксту арыгінала і не парушае нормы мовы перакладу;

- *дакладны* (правільны);

- *неадэкватны* – мае пэўныя недахопы ў перадачы сэнсу арыгінала і афармленні тэксту перакладу;

- *вольны* (свабодны);

- *літаральны*;

- *аўтэнтычны*;

- *завераны*.

2.2 Лінгвістычныя праблемы перакладу

Тэорыя перакладу *вывучае*:

1 агульналінгвістычныя асновы перакладу – асаблівасці моўных сістэм і заканамернасці функцыянавання моў, закладзеныя ў аснову перакладчыцкага працэсу;

2 адрозненні перакладу як аб'екта лінгвістычных даследаванняў ад іншых відаў моўнага пасрэдніцтва;

3 асновы класіфікацыі перакладчыцкай дзейнасці;

4 сутнасць перакладчыцкай эквівалентнасці як асновы камунікатыўнай раўнацэннасці тэкстаў арыгінала і перакладу;

5 агульныя прынцыпы і асаблівасці пабудовы прыватных і спецыяльных тэорый перакладу для розных камбінацый моў;

6 агульныя прынцыпы навуковага апісання працэсу перакладу як дзеянняў перакладчыка па ператварэнні тэксту арыгінала ў тэкст перакладу;

7 уздзеянне на працэс перакладу прагматычных і сацыялінгвістычных фактараў;

8 паняцце *норма перакладу* і прынцыпы ацэнкі якасці перакладу;

9 методыку навучання перакладу, складанне і выкарыстанне даведнікаў і слоўнікаў.

На аснове апісання лінгвістычнага механізму перакладу магчыма сфармуляваць пэўныя нарматыўныя рэкамендацыі, прынцыпы і правілы, метады і прыёмы перакладу, карысныя і ў практыцы перакладу, і пры падрыхтоўцы будучых перакладчыкаў. Выкарыстанне такіх рэкамендацый у залежнасці ад характару тэксту, умоў і задач перакладу, складае важную частку перакладчыцкага майстэрства. А ведаў нарматыўных патрабаванняў не мае на ўвазе механічнага іх выканання перакладчыкам, бо пераклад – творчая мысленчая дзейнасць.

Лінгвістыка перакладу ўспрымае пераклад як сродак міжмоўнай камунікацыі, якая здзяйсняецца шляхам замены знакаў аднаго моўнага кода знакамі іншага моўнага кода пры захаванні *інварыянта* перададзенай інфармацыі.

Інварыянт (інварыянтная частка) – гэта інфармацыя, захавання якой дастаткова для дасягнення роўнакаштоўнасці перакладу арыгіналу. Інварыянтам можа выступаць або функцыя тэксту арыгінала (забяспечыць правільнае выкарыстанне прылады, выклікаць спачуванне да герояў, прымусіць чытачоў смяяцца), або апісаная ў тэксце сітуацыя.

Тэкст на мове перакладу (МП) выступае паўнацэннай камунікатыўнай заменай тэксту на мове арыгінала (МА) і атаясамлівацца рэцэптарамі перакладу з арыгіналам у функцыянальных, структурных і змястоўных адносінах. Пераклад – працэс апісання пры дапамозе іншай мовы сітуацыі, апісанай на мове арыгінала. Пры гэтым прадметы, з'явы, адносіны рэальнай рэчаіснасці, якія складаюць апісаную сітуацыю, называюцца *дэнататамі*.

Перакладчык аб'ядноўвае моўныя акты на МА і МП: аналізуе адрэзкі мовы ў арыгінале і адзінкі МА, з якіх яны складаюцца, адшуквае эквівалентныя адзінкі ў МП, будзе з іх моўныя творы, супастаўляе іх з зыходнымі, выбірае канчатковы *варыянт* перакладу.

Варыянт перакладу – адпаведнік МП пэўнай адзінцы МА, абраны перакладчыкам для дасягнення камунікатыўнай роўнасці двух адрэзкаў тэксту на розных мовах.

Адзінка перакладу – адзінка перакладчыцкага працэсу – адрэзак тэксту арыгінала, які выступае ў працэсе перакладу як адносна самастойны аб’ект. *Адзінка перакладу* – адзінка эквівалентнасці – мінімальна адзінка зместу арыгінала, захаваная ў тэксце перакладу.

Важнейшая задача тэорыі перакладу – выяўленне моўных і пазамоўных фактараў, што робяць магчымым атаясамліванне зместу паведамленняў на розных мовах. Агульнасць зместу (сэнсавая блізкасць) тэкстаў арыгінала і перакладу – *эквівалентнасць перакладу* арыгіналу. Вывучэнне рэальных адносін паміж зместам арыгінала і перакладу дазваляе ўстанавіць межы гэтай агульнасці – максімальна магчымую сэнсавую блізкасць да арыгінала, пры якой дадзены тэкст можа быць прызнаны эквівалентным перакладам.

У сучасным перакладазнаўстве выяўляецца тры падыходы да паняццяў *эквівалент* і *эквівалентнасць*:

1 эквівалентнасць – гэта тоеснасць: А. В. Федараў (Федоров, А.В. Основы общей теории перевода: лингвистический очерк: учеб. пособие / А. В. Федоров – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Высшая школа, 1968. – 396 с.) выкарыстаў тэрмін *паўнацэннасць* – вычарпальная перадача сэнсавага зместу арыгінала;

2 эквівалентнасць заключаецца ў выяўленні з месце арыгінала пэўнага *інварыянта* (інварыянтнай часткі), захаванне якой дастаткова для дасягнення роўнакаштоўнасці, а такім чынам і эквівалентнасці;

3 эмпірычны падыход – праз супастаўленне вялікай колькасці рэальна выкананых перакладаў з арыгіналам і назіранняў, на чым заснавана іх эквівалентнасць.

Эквівалентны пераклад узнаўляе змест іншамоўнага арыгінала на адным з узроўняў эквівалентнасці. Змест арыгінала – уся перададзеная інфармацыя: прадметна-лагічнае (дэнататыўнае), канататыўнае (стылістычнае) значэнне моўных адзінак-складнікаў прагматычнага патэнцыялу тэксту.

Адэкватны пераклад забяспечвае прагматычныя задачы перакладчыцкага акту на максімальна магчымым для дасягнення гэтай мэты ўзроўні эквівалентнасці, не дапускаючы парушэнні нормаў МП, улічваючы жанрава-стылістычныя патрабаванні да тэкстаў дадзенага тыпу.

Дакладны пераклад эквівалентна ўзнаўляе прадметна-лагічную частку зместу пры магчымых адхіленнях ад жанрава-стылістычнай нормы і ўзуальных правіл ужывання МП.

2.3 Вольны і даслоўны пераклады

Вольны (свабодны) пераклад выкананы на больш нізкім узроўні эквівалентнасці. Свабодны пераклад прызнаецца адэкватным, калі адказвае іншым нарматыўным патрабаванням перакладу і не звязаны з істотнымі стратамі ў перадачы арыгінала. Больш сур’ёзныя адхіленні ад зместу арыгінала робяць свабодны пераклад неэквівалентным і неадэкватным, ператвараючы яго ў пералажэнне ці самастойнае выказванне на тэму арыгінала. Вольны пераклад –

гэта адвольнае тлумачэнне сэнсу арыгінала ў перакладзе, якое мяркуе вялікія разыходжанні паміж арыгіналам і перакладам.

She was smiling – Ее лицо озаряла лучезарная улыбка вмісто: *Она улыбалась*).

Are you hungry? – Не желаете ли откушать?

Вольны пераклад не парушае нормаў моў перакладу, але мяркуе вольнае тлумачэнне сэнсу арыгінала.

Даслоўны (літаральны) пераклад узнаўляе камунікатыўна нерэлевантныя (неабавязковыя, непатрэбныя для дасягнення камунікатыўнай роўнасці перакладу арыгіналу) і фармальныя элементы арыгінала, у выніку чаго парушаюцца нормы і ўзус МП або скажаецца сапраўдны змест арыгінала. Літаральны пераклад – калькаванне формы тэксту арыгінала ў перакладзе. Да літаральнага перакладу прыводзяць спробы ўзнавіць сэнсавыя элементы больш высокага узроўню эквівалентнасці, не забяспечыўшы перадачу зместу на папярэдніх узроўнях, як адбываецца, напрыклад, пры камп'ютарным, анлайн-перакладзе або пры паслоўным перакладзе кампанентаў фразем:

It is a good horse that never stumbles – Гэта добры конь, які ніколі не спатыкаецца – *Конь о четырех ногах и то спотыкается*

Літаральны пераклад неадэкватны і дапускаецца толькі пры неабходнасць узнавіць у перакладзе фармальныя асаблівасці пабудовы выказвання ў арыгінале.

Ricky backed away from the tree – Рыкі вяртаўся з дрэва..

They left the home not to come back – Яны пакінулі дому, каб больш не вяртацца (і больш не вярталіся).

2.4 Эквівалентнасць перакладу і арыгінала на розных моўных узроўнях зместу (моўны знак, выказванне, паведамленне, апісанне сітуацыі, мэта камунікацыі)

Перакладчыцкая эквівалентнасць выражаюць залежнасць ад узроўню перакладу: моўны знак, выказванне, паведамленне, апісанне сітуацыі, мэта камунікацыі. Выдзяляецца граматычная, лексічная, прагматычная эквівалентнасць.

Эквівалентнасць можа быць фармальнай. Фармальная эквівалентнасць заснавана на дапушчэнні магчымасці калькавання з адной мовы на іншую. Фармальная эквівалентнасць усталёўваецца на моўных узроўнях:

- марфалагічны: англійскія формы з *-ing* адпавядаюць беларускія дзеепрыметнікам: *coming/идучы*;

- лексічны – узровень слова: *house – дом; хата – изба*;

- сінтаксічны – узровень словазлучэння: *close liver* – *скнара*, *подразумевать* – *мець на ўвазе*; узровень сказа: *He is interested in this problem* – *Ён зацікавіўся праблемай*.

У залежнасці ад узроўню перакладу адрозніваецца перакладчыцкая эквівалентнасць:

1 дэнаматыўная – на ўзроўні моўнага знака – звязаная з устанаўленнем лексічнай суаднесенасці: *woman* – *жанчына*;

2 канататыўная – поўная перадача моўных імплікацый, адценняў сэнсу, падтэксту: *a little old woman* – *старушка (старушонка)* – *бабка*;

3 стылістычная – захаванне стылістычнай і жанравай прыналежнасці тэксту: *eyes, mouth, gold, city* – *очи, уста, злато, град*;

4 нарматыўная – мяркуе захаванне правіл, замацаваных у калектыўнай памяці дадзенага моўнага калектыву (граматычная правільнасць, улік лексічнай спалучальнасці): *Она живет в этом городе* – *She lives in this city*; *Она живет в этом отеле* – *She is staying in this hotel*;

5 камунікатыўна-прагматычная – найбольш поўнае адлюстраванне параметраў камунітыўнага акту.

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ

Тэма 3 Спосабы апісання працэсу перакладу і прынцыпы перакладчыцкага супастаўлення

3.1 Стварэнне тэарэтычных мадэляў перакладу і апісанне разнастайных тыпаў ператварэнняў (трансфармацый).

3.2 Перакладчыцкія адпаведнікі паміж адзінкамі аднаго і таго самага ўзроўню

3.3 Узаемна эквівалентныя адпаведнікі і безэквівалентная лексіка.

3.4 Нулявы, прыбліжаны і трансфармацыйны пераклады.

3.1 Стварэнне тэарэтычных мадэляў перакладу і апісанне разнастайных тыпаў ператварэнняў (трансфармацый)

Вывучэнне і раскрыццё механізму перакладу, апісанне дзеянняў перакладчыка, яго стратэгіі і тактыкі важна для тэорыі і практыкі перакладу. Аднак пераклад – вынік мысленчых аперацыі, што ўскладняе даследаванне працэсу. У перакладзе прысутнічаюць 2 этапы:

- разуменне;
- уласна пераклад – стварэнне тэксту на іншай мове;
- часам выдзяляецца этап № 3 – рэдагаванне.

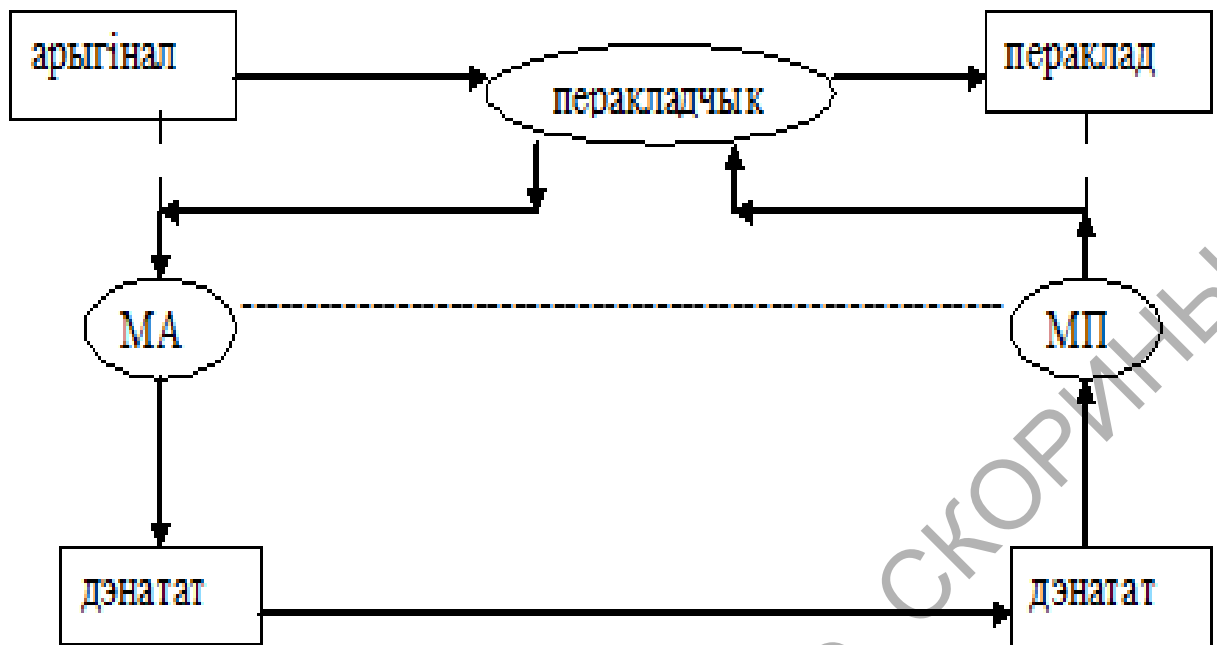
Найбольш распрацаваны метады вывучэння перакладчыцкага працэсу – стварэнне тэарэтычных мадэляў перакладу і апісанне разнастайных тыпаў ператварэнняў (трансфармацый).

Мадэль перакладу – умоўная выява працэдуры здзяйснення працэсу перакладу, заснаваная на спробе распаўсюдзіць на пераклад агульныя пастулаты мовазнаўства ці псіхалогіі. Калі вынік перакладу будзе такім, якім мусіў атрымацца адпаведна дадзенай мадэлі, то мадэль “працуе”, хаця гэта не даказвае, што перакладчык свядома выкарыстаў такую мадэль.

Мадэлі перакладу прапануюць мысленчыя аперацыі над моўнымі ці маўленчымі адзінкамі – лінгвістычныя аперацыі, выбар якіх абумоўлены моўнымі асаблівасцямі арыгінала і адпаведнымі з’явамі ў мове перакладу.

У сучаснай лінгвістыцы перакладу распрацавана некалькі падобных мадэлей.

Сітуацыйная мадэль пашырае на працэс перакладу лінгвістычныя канцэпцыі аб сувязі мовы і рэчаіснасці. Сітуацыйная мадэль зыходзіць з тэзісу аб тым, што любая сітуацыя можа быць апісана сродкамі любой мовы. Працэс перакладу здзяйсняецца ў 2 этапы: ад тэксту арыгінала да рэчаіснасці і ад рэчаіснасці да тэксту перакладу. Сітуацыйная мадэль тлумачыць асаблівасці перакладчыцкага працэсу, звязаныя са зваротам перакладчыка да рэальнай рэчаіснасці, і разглядае пераклад як апісанне пры дапамозе мовы перакладу сітуацыі, апісанай на мове арыгінала.



Успрымаючы тэкст арыгінала, перакладчык атаясамлівае яго адзінкі з вядомымі яму моўнымі адзінкамі МА і, інтэрпрэтуючы іх значэнне ў кантэксце, высвятляе, якую сітуацыю рэальнай рэчаіснасці апісвае арыгінал. Пасля перакладчык апісвае гэту сітуацыю на МП. Калі перакладчыку вядома, што пэўныя адзінкі МА і МП указваюць на аднолькавыя прадметы, з’явы, адносіны, ён можа непасрэдна замяняць адзінкі арыгінала адпаведнымі адзінкамі перакладу (на схеме – пункцірная лінія).

The table is on the wall – Табліца вісіць на сцяне.

(Веды рэчаіснасці падказваюць камунікантам, што з двух значэнняў слова *table* – ‘стол’, ‘табліца’ – у сказе рэалізавана апошняе, бо сталы на сцены не вешаюць).

Сітуацыйная мадэль перакладу адэкватна апісвае працэс перакладу, калі для стварэння камунікатыўна раўнацэннага тэксту на МП неабходна і дастаткова ў перакладзе ўказаць на тую самую сітуацыю, якая апісана ў арыгінале.

Найбольш прымяняльная сітуацыйная мадэль:

- 1 пры перакладзе безэквівалентнай лексікі;
- 2 калі апісаная ў арыгінале сітуацыя адназначна вызначае выбар варыянта перакладу;
- 3 калі разуменне і пераклад арыгінала немагчымы без высвятлення асобных бакоў апісанай сітуацыі.

Значную ролю выконвае зварот да апісанай сітуацыі ў выпадках, калі утрыманая ў выказванні інфармацыя недастатковая для выбару варыянта перакладу. Часам неабходныя звесткі аб рэальнай сітуацыі могуць быць атрыманы з розных літаратурных крыніц і даведнікаў, а не з тэксту арыгінала.

Cromwell and Bradshaw (not the guide man, but the King Charles's head man) likewise sojourned here (J.K. Jerome) – Кромвель і Брэдшо (не чалавек-

гід, а чалавек-галава караля Чарльза) таксама пражываў тут. – Брэдшо – прозвішча старшыні суда, які прыгаварыў Карла 1 да смяротнага пакарання, а таксама аўтара апісання падарожжаў.

Аднак апісаная сітуацыя не заўсёды вызначае выбар варыянта перакладу, бо можа апісвацца рознымі спосабамі. І падрабязнае высвятленне рэальнай сітуацыі, апісанай арыгіналам, не дае перакладчыку ўказанняў, які прыкметы сітуацыі трэба адлюстравать пры стварэнні паведамлення на МП. Веданне сітуацыі не дае дастатковых падстаў для выбару лексіка-сінтаксічнай арганізацыі выказвання ў перакладзе. І спосаб апісання сітуацыі, і набор моўных адзінак, з дапамогай якіх ён рэалізаваны, выражаюць дадатковы сэнс – складнік агульнага зместу выказвання. Для правільнага выбару варыянта перакладу яго аўтару часта недастаткова апісаць рэчаіснасць, адлюстраваную ў арыгінале. Перакладчык павінен узяць і іншыя часткі зместу зыходнага тэксту, ужыўшы эквівалентныя сродкі апісання гэтай рэчаіснасці. Для гэтага трэба ўлічыць, не толькі пра якую сітуацыю сказана ў арыгінале, але і што і якім чынам.

Трансфармацыйная мадэль перакладу заснавана на тэзісах трансфармацыйнай граматыкі аб існаванні ў мове ўзаемазвязаных сінтаксічных структур. У такіх трансфармацыйных радах выдзяляюцца ядзерныя структуры, у якіх адносіны паміж элементамі больш празрыстыя і вытворныя структуры (трансформы), якія выводзяцца з ядзерных па пэўных трансфармацыйных правілах. Трансфармацыйная мадэль разглядае працэс перакладу як шэраг паслядоўных трансфармацый у 2 мовах, зыходзячы з думкі, што ядзерныя структуры ў розных мовах супадаюць больш за вытворныя структуры.

Адпаведна трансфармацыйнай мадэлі працэс перакладу мае тры этапы:

1 вытворная структура ў арыгінале ўзводзіцца да яе ядзернай структуры ў зыходнай мове;

2 пераход ад ядзернай структуры МА да аналагічнай ядзернай структуры МП;

3 ядзерная структура ў МП ператвараецца ў вытворную ў адпаведнасці з нормай і узусам гэтай мовы.

She is a poor letter-writer – Яна не ўмее пісаць лісты:

1 – ператварэнне ў ядзерную структуру: *She is a poor letter-writer – She writes letters poorly;*

2 – ядзерная структура англійскай мовы замяняецца адпаведнай ядзернай структурай у беларускай мове: *Яна піша лісты дрэнна;*

3 – ператварэнне ў натуральную вытворную структуру: *Яна не ўмее пісаць лісты; Яна не пісьменнік...*

Семантычная мадэль уяўляе працэс перакладу як ідэнтыфікацыю і захаванне рэлевантных сем арыгінала. Працэс перакладу здзяйсняецца ў 2 этапы:

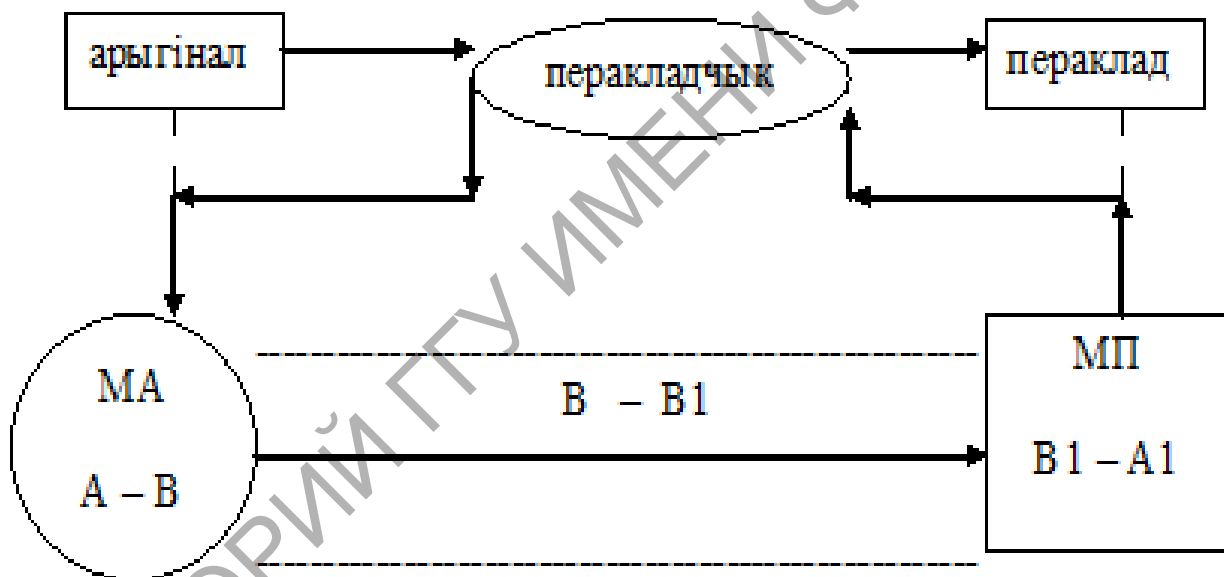
1 перакладчык вызначае склад сем адрэзка арыгінала і вырашае, якія з выяўленых сем рэлевантныя (абавязковыя і патрэбныя) для камунікацыі і перадачы ў арыгінале.;

2 у МП падбіраюцца адзінкі, у значэнні якіх уваходзяць як мага больш сем арыгінала, у першую чаргу, рэлевантных. Ступень блізкасць перакладу да арыгінала вызначаецца колькасцю агульных сем.

Сказ англійскай мовы *I have come* выяўляе 5 экспліцытных (вонкава выяўленых) сем:

1 гаворачы (1 асоба); 2 прыбыццё (без указання на спосаб руху); 3 прашлы час; 4 сувязь з іншым дзеяннем (перфект); 5 сувязь з момантам маўлення (перфект). Першыя тры семы рэлевантныя для перакладу і павінны быць захаваны. Для перакладу на ўсходнеславянскія мовы неабходна дадатковая інфармацыя пра пол гаворачага і сродкі руху, а таксама ці было дзеянне аднаразовым ці шматразовым: *Я прыйшоў* (*прыйшла, прыехала, прыбыла*).

Трансфармацыйна-семантычная мадэль аб'ядноўвае трансфармацыйную і семантычную мадэлі і арыентавана на існаванне сувязі паміж структурамі і лексічнымі адзінкамі арыгінала і перакладу.



На 1 этапе – *аналіз* – здзяйсняецца спрошчаная трансфармацыя хыходных сінтаксічных структур у межах МА: структуры арыгінала (А) ператвараюцца ў найбольш простыя (ядзерныя) (В), якія, мяркуецца, у розных мовах дастаткова блізкія і лёгка замяняюць адна адну пры перакладзе.

Сказ *She is a good dancer* змяняецца ў больш празрыстую структуру *She dances well*.

The thought worried him можа ўяўляцца ў выглядзе 2 спрошчаных сказах і ўказання сувязі паміж імі: (a) *he thought*, (b) *he worried*, (c) першы сказ (*he thought*) абумовіў другі (*he worried*).

Пад спрашчэнне пры аналізе падпадаюць і асобныя словы, у значэнні якіх выяўляецца набор элементарных сэнсаў (сем). Падобны элементы сэнсу выяўляюцца ў семантыцы слова пра яго супастаўленне са словамі блізкімі па значэнні і выяўленні адрозненняў паміж імі.

Так, у англійскіх слоў *speak, sing, whistle, whisper, hum* агульны (ядзерны) кампанент ‘вымаўленне гукаў з выкарыстаннем маўленчага апарата’. Значэнне *whisper* ‘шаптаць’ уключае гэты ядзерны сэнс і яшчэ 2 дадатковыя дыферэнцуючыя прыкметы: ‘выкарыстанне гукаў’ (у адрозненне ад *whistle* ‘свісцець’ і *hum* ‘гудзец’) і ‘адсутнасць голасу’ (у адрозненне ад *speak* ‘гаварыць’ ці *sing* ‘пець’).

У беларускага *студэнт* кампанентны аналіз выяўляе семантычныя прыкметы: ‘мужчына’ (*студэнтка*), ‘навучэнец вну’ (*вучань*), ‘навучэнец’ (*выкладчык*), адзіночны лік (*студэнты*). У англійскім *student* першыя дзве семы адсутнічаюць, а дзве другія – супадаюць.

Супадзенне часткі сем дае магчымасць словам розных моў выступаць ў якасці эквівалентаў адзін аднаго.

Другі этап – *пераключэнне* – пераход да ядзерных структур і семантычных кампанентаў МП – В – В1.

She is a good singer – She sings well – Яна добра спявае.

He was humming a merry tune перакладаецца лягчэй з улікам сем англійскага *hum* ‘to produce musical tones’, ‘without words’ – напяваць без слоў – *Ён напяваў вясёлую мелодыю.*

Трэці этап – *рэструктураванне* – трансфармацыі на МП з ядзернага (каляядзернага) узроўню ў канчатковыя структуры і адзінкі перакладу (В1 – А1). У адпаведнасці з нормамі мовы мяняюцца фармальныя прыкметы: парадак слоў, структура сказа, лік і размеркаванне семантычных прыкмет.

Immediate expulsion of flunked students was felt to be inadvisable – *лічылася немэтазгодным адразу адлічваць студэнтаў, якія не здалі экзамены*

I этап: англійскі сказ трансфармуецца ў рад ядзерных структур:

1. Students flunked (examinations) – студэнты не здалі экзамены.
2. Somebody expels students – хтосьці адлічыў студэнтаў.
3. The action (2) is immediate – дзеянне 2 імгненнае.
4. The action (2+3) is inadvisable – дзеянні 2 + 3 немэтазгодныя.
5. Someone felt something – хтосьці адчуў штосьці.
6. (1) is the reason for (2) – 1 прычына для 2.
7. (4) is the object of (5) – 4 аб’ект 5.

Адначасова аналізуюцца значэнні лексічных адзінак:

Student – one who attends a school, especially a higher institution of learning, flunk – to fail at an examination + colloquial style (Студэнт – адзін з наведвальнікаў школы, асабліва вну, праваліцца – не здаць экзамен, калёквіум).

II этап: англійскія ядзерныя структуры і семантычна спрошчаныя словы замяняюцца адпаведнымі беларускімі:

- 1 студэнты не здалі экзаменаў
- 2 хтосьці выключае студэнтаў
- 3 дзеянне 2 здзяўняецца імгненна
- 4 дзеянні 2 + 3 з’яўляюцца немэтазгоднымі

5 нехта адчуваў

6 дзеянне 1 з'яўляецца прычынай 2

7 дзеянне 4 з'яўляецца аб'ектам 5.

- нехта адчуваў, што выключыць студэнтаў (навучэнцаў) за тое, што яны не здалі экзамен і рабіць гэта імгненна, з'яўляецца немэтазгодным.

3 этап – канчатковы сінтэз беларускага выказвання шляхам пераходу да структур і лексічных адзінак, больш адпаведных нормам беларускай мовы і значэнню адзінак арыгінала.

Трансфармацыйна-семантычная мадэль апісвае многія бакі перакладчыцкага працэсу, дае магчымасць адлюстравачь ролю значэння моўных адзінак у змесце зыходнага тэксту т залежнасць ад гэтых адзінак сродкаў МП. У межах гэтай мадэлі робіцца спроба растлумачыць агульнасць зместу арыгінала і перакладу на ўзроўні мікракампанентаў семантыкі моўных адзінак. Агульнасць сем складае аснову перакладчыцкай эквівалентнасці як у выпадку максімальнага супадзення складу сем у МА і МП, так і калі для здзяйснення міжмоўных зносін дастаткова хаця б часткі семантычных прыкмет, бо не ўсе семы зместу арыгінала камунікатыўна рэlevantныя для дадзенага акту зносін. Задача перакладчыка – захаваць камунікатыўна рэlevantныя семы. Супастаўленне складу сем арыгінала і перакладу паказвае, што менавіта такія семы і ўзнаўляюцца ў працэсе перакладу.

Трансфармацыйна-семантычная мадэль не прадугледжвае выпадкаў, калі паміж сінтаксічнымі структурамі і значэннямі лексічных адзінак ў арыгінале і перакладзе няма адносін трансфармацыі і эквівалентнасць тэкстаў заснавана на агульнасці апісанай сітуацыі.

Answer the telephone – Вазьмі трубку – to answer 'адказаць' – у дзеясловаў няма агульных сем.

Не падыходзіць трансфармацыйна-семантычная мадэль, калі ў перакладзе неабходна перадаць вобразныя і іншыя асацыяцыі.

"Different brands of courage," Charles said. "Serge and barathea." - «Таму што існуюць розныя віды храбрасці, - сказаў Чарльз. - Адна - сяржанцкая, а другая – афіцэрская».

Serge і barathea – віды тканіны: першая – простая, танная, другая – дарагая. Для беларускага рэцэптара цяжка зрабіць такія высновы з назваў відаў тканіны ў МП, таму ў перакладзе названа іншая сітуацыя, якая дапамагае зразумець сэнс англійскага выказвання.

Каб больш поўна адлюстравачь дзейнасць перакладчыка, мадэль павінна ўключаць апісанне псіхічных працэсаў, якія забяспечваюць такую дзейнасць. На аснове палажэння тэорыі маўленчай дзейнасці распрацоўваецца *псіхалінгвістычная* мадэль перакладу. перакладчык спачатку ператварае сваё разуменне зместу арыгінала ў сваю ўнутраную праграму, а затым разгортвае гэту праграму ў тэкст перакладу. Як адбываецца такое згортванне і разгортванне, якія элементы зместу захоўваюцца ва ўнутранай праграме, як абіраецца шлях рэалізацыі такой праграмы, даследаваць цяжка. Хутчэй за ўсё ў кожнага перакладчыка гэта адбываецца адмыслова і *ўключаецца* ў перакладчыцкі талент і майстэрства.

3.2 Перакладчыцкія адпаведнікі паміж адзінкамі аднаго і таго самага ўзроўню

Перакладчыцкі адпаведнік – адзінка МП, якая рэгулярна (пры перакладзе розных тэкстаў рознымі перакладчыкамі) выкарыстоўваецца для перакладу адных і тых самых адзінак МА.

Лексічныя адпаведнікі бываюць адзінкавыя і шматлікія.

Адзінкавы адпаведнік у большасці выпадкаў перакладе дадзеную адзінку МА:

House of Commons – Палата обшчын, *oxygen* – кісларод.

Многія адзінкі маюць шматлікія адпаведнікі:

importance – важнасць, значэнне, значнасць;

flying – лятаючы, лётны, лятучы.

Перакладчык робіць выбар паміж адпаведнікамі на аснове лінгвістычнага і сітуацыйнага кантэкстаў. Лінгвістычны кантэкст – абкружэнне слова ў тэксце. Вузкі кантэкст – у межах сказа, шырокі – частка тэксту, увесь тэкст. Сітуацыйны кантэкст – экстралінгвістычная інфармацыя, звесткі пра час, месца, абставіны, факты.

Граматычныя адпаведнікі залежаць не столькі ад граматычнай формы МА, сколькі ад яе лексічнага нападзення, ад характару і значэння лексічных адзінак, якія атрымліваюць у выказванні граматычнае афармленне. Граматычныя адзінкі МА не знаходзяць адзінкавых адпаведнікаў, якія пастаянна выкарыстоўваюцца ў перакладзе. Пры супадзенні ў МА і МП прынцыпаў выдзялення граматычных катэгорый граматычныя адпаведнікі выяўляюцца лягчэй: назоўнік, прыметнік і інш.

З мэтай забеспячэння паспяховай камунікацыі для пераадолення перакладчыцкіх цяжкасцей *лексіка-граматычныя трансфармацыі* – змяненні лексіка-граматычнага афармлення выказвання ў перакладзе, ператварэнні, звязаныя з выбарам варыянта перакладу з улікам камунікатыўна-прагматычных асаблівасцей арыгінала і пры захаванні семантычнага інварыянта выказвання. Перакладчыцкія трансфармацыі разглядаюцца як спосабы перакладу, што выкарыстоўваюцца перакладчыкам пры адсутнасці ці немагчымасці выкарыстання эквіваленту.

Прычыны трансфармацый: адрозненні ў семантычным аб'ёме асобных лексічных адзінак і ў лексічнай спалучальнасці, разыходжанні ў граматычных структурах моў, наяўнасць лінгвістычных і этнаграфічных лакун (няясныя, цямяныя мясціны ў тэксце для іншакультурага чытача).

Трансфармацыі адбываюцца на:

- лексічным (сінанімічныя замены: *памятаць* – *не забываць*),
- лексіка-семічным (страта ці дапаўненне дыферэнцыйных сем англ. *french window* – *акно*, *гадзіннік* – *clock* ‘гадзіннік’, *watch* ‘гадзіннік’, ‘глядзец’, ісп. *tortilla* ‘амлет з цыбуляй і бульбай’ – *амлет*),

- лексіка-семантычным (замена ўсіх семантычных кампанентаў зыходнага моўнага сегмента: *to sit on the fence* 'сядзець на заборы' – *чакаць удалага моманту*).

Транскрыпцыя і *транслітарацыя* – пераклад лексічнай адзінкі арыгінала ўзнаўленнем яе форма з дапамогай літар МП. Пры транскрыпцыі ўзнаўляецца гукавая форма іншамоўнага слова, пры транслітарацыі – яго графічная форма: *skateboarding* – скейтбордінг (катанне на роlikовай доске). Для кожнай пары моў распрацоўваюцца правілы перадачы гукавога складу слова МА, указваюцца выпадкі захавання элементаў транслітарацыі і выключэнні з правіл. У перакладах з англійскай мовы на беларускую і рускую часта пры транскрыбіраванні адбываецца транслітарацыя некаторых немых у англійскай мове зычных і рэдукаваных галосных (*Dorset* ['dasit] — Дорсет, *Campbell* ['kambal] — Кэмпбелл), захаванне асбалівасцей арфаграфіі слова, якія набліжаюць гучанне слова ў перакладзе да вядомых узораў (*Hercules missile* – ракета «Геркулес», *Columbia* - Калумбія).

Калькаванне – пераклад лексічнай адзінкі шляхам замены яе складнікаў іх адпаведнікамі ў МП і стварэнне такім чынам новага слова і ўстойлівага словазлучэння: *superpower* - зверхдержжава, *mass culture* - массовая культура, *green*.

Часам пры перакладзе транскрыпцыя і калькаванне выкарыстоўваюцца разам: *transnational* – транснацыянальны, *miniskirt* – міні-спадніца.

Лексіка-граматычныя трансфармацыі

Канкрэтызацыя – перакладчыцкае ператварэнне, пры якім родавае паняцце зыходнага тэксту замяняецца на відавае ў перакладным, агульнае замяняецца прыватным:

meal – сняданне, абед, вячэра;

рука – *hand, arm*;

mother-in-law – *теща, свекровь*.

Канкрэтызацыя звязана з замена лексічнай адзінкі абстрактнага значэння на лексічную адзінку з больш вузкім значэннем, канкрэтнае значэнне залежыць ад кантэксту:

He had a nightmare. – Ён *сніў жахі*

I would like to have your opinion. – Я *хоцеў бы пачуць* вашы меркаванні.

Гэты прыём дамінуе пры перакладзе з англійскай мовы на ўсходнеславянскія ў сувязі з большай абстрактнасцю англійскай лексікі.

Гіпанімічныя замены, генералізацыя – ператварэнне, пры якім відавае паняцце МА замяняецца на родавае ў перакладзе. Генералізацыя часам з'яўляецца вынікам прагматычна-адаптацыйнага спрашчэння тэксту:

I saw a man 6 feet 2 inches tall (6 футаў 2 дзюймы – $6 * 0,3м + 2 * 2,5 см = 185 см$) – Я ўбачыў *высокага чалавека*.

Апраўданае дабаўленне – экспліцытнае (выяўленае) абазначэнне ў МП імпліцытных (схаваных) у МА элементаў.

The Prime-Minister adressed the people from the window of Number 10 – *Прэм'ер-міністр звярнуўся да народа з акна сваёй рэзідэнцыі на адрасе Даўнінг стрыт, 10*.

Дабаўленне можа быць звязана ў увядзеннем у тэкст элементаў, неабходных для лепшай прымяняльнасці тэксту да новых лінгваэтных умоў: *The new senior help measures – Чарговыя меры па аказанні дапамогі сталым людзям.*

Пры перакладзе мастацкага тэксту неабходнасць дабаўлення дыктуецца імкненнем перадаць экспрэсіўна-эмацыянальны бок аповеду ці асаблівасці пабудовы мовы персанажаў. Напрыклад, для павышэння экспрэсіўнасці выказвання выкарыстоўваецца прыём нарошчвання выказвання за кошт дабаўлення экспрэсіўных часціц, якія служаць індикатармі прагматычнай укладненасці выказвання, перадаючы радасць, здзіўленне, абурэнне.

Мадуляцыя – сэнсавае развіццё – замена слова ці словазлучэння МА адзінкай МП, значэнне якой лагічна выводзіцца са значэння зыходнай адзінкі. Часта значэнні суаднесеныя слоў у арыгінале і перакладзе звязаны прычынна-выніковымі адносінамі:

He's dead now. – Ён памер. (Ён памер – ён зараз мёртвы)

He always made you say everything twice. – Ён заўсёды перапытваў (Вы мусілі паўтараць сказанае, таму што ён вас перапытваў).

Апраўданы пропуск, нулявы пераклад выкарыстоўваецца для моўнай кампрэсіі (сціскання) тэксту за кошт пазбаўлення ад моўных адзінак з другараднай інфармацыяй:

The article published in this magazine ... - Артыкул у часопісе

Антанімічны пераклад – замена сцвярдзальнай формы ў арыгінале на адмоўную і наадварот.

He is not unfrequent visitor in this house. – Ён часта (нярэдка) бывае ў гэтым доме.

Nothing changed in my home town. – Усё засталася ранейшым (нішто не змянілася) у маім родным горадзе.

I say no more. – Я маўчу.

Антанімічны пераклад мае на мэце найбольш адэкватнае і натуральнае для МП выражэнне сэнсу МА.

Кампенсацыя (кампенсацыйная замена) прымяняецца пры перакладзе безэквівалентнай лексікі, варварызмаў, дыялектызмаў, каламбураў. У п'есе Б. Шоу «Пігмаліён» гераіня, непісьменная дзяўчына, кажа *them slippers* (замест *these slippers*). У МП можна выкарыстаць прастамоўную форму *танкаў* (замест *панфтофлей*), а для ўзмацнення перадачы непісьменнасці дадаць форма *ентых*.

Пры кампенсацыі неперададзены элемент арыгінала замяняецца іншым, не заўсёды адпаведным па сэнсе, але аналагічным па функцыі элементам, здольным аказаць раўнацэнны ўплыў на атрымальніка перакладу.

Страты і кампенсацыі могуць лакалізавацца ў розных фрагментах тэксту. Калі вобразнасць тэксту згублена з-за страты гульні слоў у адным выказванні, то каламбур можа быць уведзены ў наступнае выказванне, калі

яго сэнс дазваляе кампенсаваць страчаны ў перакладзе элемент вобразнай структуры тэксту.

Кампенсацыя – спосаб перакладу, пры якім элементы сэнсу арыгінала, страчаныя пры перакладзе адзінкі зыходнай мовы, перадаюцца ў тэксте перакладу пэўным іншым сродкам, прычым неабавязкова ў тым самым месца тэксту, што ў арыгінале.

Стылістычная мадыфікацыя – замена элементаў аднаго функцыянальнага стылю элементамі іншага. Адна з праяў варыятыўнасці маўлення. Стылістычнае мадэляванне маўлення абавязкова прысутнічае пры перакладзе. Прыём часты пры вусна-вусным перакладзе. Мова перакладчыка ў рамках сацыяльна рэгламентаваных сітуацый мае нарматыўны характар. Пры вусным перакладзе адбываецца нівеліраванне асаблівасцей размоўнага маўлення камунікантаў, зніжаюцца паўторы, знішчаюцца паўзы, карэкціруецца лексіка-сінтасічная структура выказвання.

Граматычныя трансфармацыі: сінтаксічнае прыпадабненне (даслоўны пераклад), аб'яднанне сказаў, граматычныя замены (формы слова, часціны мовы, члена сказа).

Сінтаксічнае прыпадабненне (даслоўны пераклад) – ператварэнне сінтаксічнай структуры арыгінала ў аналагічную структуру МП, пропуск артыкляў, звязак, дабаўленне прыназоўнікаў, злучнікаў.

Члянэнне сказа – ператварэнне сінтаксічнай структуры сказа ў 2 і больш прэдыкатыўныя структуры, ператварэнне простага сказа МА ў складаны сказ МП або складанага ў некалькі прастых.

Аб'яднанне сказаў – ператварэнне сінтаксічнай структуры МА шляхам аб'яднання 2 прастых у 1 складаны сказ.

3.3 Узаемна эквівалентныя адпаведнікі і безэквівалентная лексіка

Пры наяўнасці ў абедзвюх мовах сінанімічных граматычных адзінак паміж імі ўтвараецца асаблівы тып адпаведнікаў – узаемна эквівалентны: даданыя сказы рускай, беларускай і англійскай моў

He was guest of honour at a reception given for delegates to the world youth forum which opened here last Wednesday – дзеепрыметны зварот і даданы сказ – *Ён быў ганаровым госцем на прыёме, дадзеным для дэлегатаў сусветнага маладзёжнага форуму, які адкрыўся тут у прошлую сераду.*

Безэквівалентная лексіка

Безэквівалентную лексіку (БЭЛ) складаюць словы, што называюць адмысловыя рэаліі пэўнай краіны, самабытныя паняцці яе жыхароў.

У безэквівалентную лексіку ўваходзяць:

1) намінацыі прадметаў матэрыяльнай культуры: назвы разнастайных прылад працы, назвы розных пабудоў, назвы хатняга начыння, назвы

прыгатаванай ежы, назвы ткацкіх вырабаў, адзення, абутку, назвы ўчасткаў прасторы, асвоеных чалавекам, найменні прадпрыемстваў па вырабу чаго-небудзь;

2) найменні духоўнага жыцця, унутранай культуры беларусаў: (абазначэнні разнастайных адрэзкаў часу, на якія прыпадаюць працоўныя, святочныя і іншыя падзеі, назвы розных прафесій, роду заняткаў, працоўных дзеянняў, найменні рэлігійных і сацыяльных паняццяў, найменні разумовых паняццяў і дзеянняў);

3) найменні прыродных з'яў і рэалій, жывёл, птушак.

Адносна перакладу БЭЛ даследчыкі выказваюць супрацьлеглыя меркаванні. Я. М. Верашчагін і В. Р. Кастамараў лічаць, што такія словы ў строгім сэнсе неперакладальныя – з'ява лексічнай безэквівалентнасці назіраецца ў тым выпадку, калі немагчыма зрабіць пераклад па мадэлі *слова-слова* з поўным захаваннем значэння першага з іх. А. В. Фёдараў сцвярджае, што няма такога слова, якое нельга перакласці на іншую мову, хаця б апісальна.

Пры даследаванні ў культурна-нацыянальным аспекце безэквівалентная лексіка традыцыйна аналізуецца па тэматычнай прыналежнасці, прапануюцца спосабы яе перакладу.

У безэквівалентных адзінак МА няма гатовых адпаведнікаў, і любы спосаб стварэння *аказіянальных* адпаведнікаў для такіх адзінак звязаны са зваротам да сітуацыі, якая апісана з іх дапамогай у арыгінале.

БЭЛ перадаецца ў МП рознымі спосабамі:

- транслітарацыя і транскрыпцыя – адпаведнікі-запазычанні ўзнаўляюць у МП форму іншамоўнага слова: *know-how* – *ноу-хау*, *chip* – *чып*; *pizza* – *піцца*; *work-shop* – *вok-шоп*;

- калькаванне – адпаведнікі-калькі ўзнаўляюць марфемны склад ці складнікі словазлучэння: *work-to-rule* – *работа па правілах*; *net* – *сетка*, *сеціва*;

- апісальны (вытлумачальны) пераклад;

- набліжаны пераклад адпаведнікамі-аналагамі (пошук бліжэйшых па значэнні адпаведнікаў ў мове перакладу зыходнай безэквівалентнай адзінкі, не поўнаасцю адпаведных, але здольных замяніць адзінку МА ў канкрэтным выпадку): *drugstore* – аптэка, хаця ў *drugstore* прадаюцца не толькі лекі, але і прадукты, газеты, гаспадарчыя тавары; *дранікі* – деруны;

- трансфармацыйны пераклад (перабудова сінтаксічнай структуры сказа); лексічныя замены з поўнай зменай значэння зыходнага слова; лексіка-граматычныя трансфармацыі;

- адпаведнікі-лексічныя замены – ствараюцца з дапамогай перакладчыцкіх трансфармацый;

Транслітарацыя, транскрыпцыя і калькаванне не перадаюць поўнага значэння безэквівалентнага слова, у адрозненне ад тлумачэння паняццяў. Калі створаныя праз транскрыбіраванне ці калькаванне адпаведнікі адносяцца непасрэдна да перакладзенага слова ці словазлучэння, яны могуць быць выбраны на аснове правільнага высвятлення усёй сітуацыі.

Калі ў англійскім арыгінале указваецца на толькі што пафарбаваны аб'ект (*Wet paint* 'вільготная фарба'), то ў беларускім перакладзе гэтая сітуацыя будзе апісана з дапамогай папярэджання *Асцярожна, пафарбавана*. Упакоўка *Fragile* 'хрупкае' – па-беларуску папярэджвае: *асцярожна, шкло*.

Падобным чынам сітуацыя вызначае выбар варыянта перакладу, калі ў МП існуе не адзіны, а пераважны, найбольш пашыраны спосаб апісання дадзенай сітуацыі:

Keep off the grass – По газонах не хадзіць.

Указаныя словазлучэнні могуць быць выражаны ў іншай мове іншымі сродкамі, але зварот да сітуацыі падказвае перакладчыку агульнапрыняты спосаб яе апісання.

Stop, I have a gun! – Стой, у мяне пісталет – Стой! Я буду страляць.

Безэквівалентная лексіка з'яўляецца носьбітам нацыянальна-культурнай семантыкі. Так, пранікненне беларускай рэаліі ў побыт рускага народа не спрыяе ўзнікненню рускамоўнага адпаведніка. Пры неабходнасці абазначэння рэаліі выкарыстоўваюцца беларусізмы з паметай этнаграфічнай прыналежнасці.

Прыкладам падобнай лексікі беларускай мовы з'яўляюцца *бонда*, *ваўкалак*, *верашчака*, *дранік*. Іх сэнсавае напаяўненне можна перадаць апісальна:

бонда – беларускі народны звычай частавання блізкіх і аднасяльчан свежанінай, а таксама садавіной і агароднінай новага ўраджая; невялікая буханка хлеба, што робіцца з рэшткаў мукі, якой не хапіла на вялікую буханку; закваска для цеста; невялікі круглы пірог; бочка;

ваўкалак – міфічная істота, чалавек, здольны прыймаць аблічча ваўка;

верашчака – вадкая мучная страва з мясам, каўбасой і рознымі прыправамі;

дранік – аладка з цёртай бульбы.

3.4 Нулявы, прыбліжаны і трансфармацыйны пераклады

Нулявы пераклад – адмаўленне ад перадачы граматычнай адзінкі. У такіх выпадках безэквівалентная адзінка атрымлівае ў МП “нулявы адпаведнік” – прапускаецца:

*Give me **the** book that you bought yesterday* - Дай мне кнігу, якую ты купіў учора.

By that time he had already left the country – Да таго часу ён ужо паехаў з Англіі – значэнне папярэдняга дзеяння (форма Past Perfect) залішняе ў перакладзе з-за наяўнасці ў выказванні ўказальнікаў *да таго часу, ужо*.

Набліжаны пераклад – выкарыстанне ў перакладзе граматычнай адзінкі МП, часткова адпаведнай безэквівалентнай граматычнай адзінцы МА ў дадзеным кантэксце. Так, абсалютны дзеепрыметны зварот у англійскай мове не мае адпаведнікаў у беларускай і рускай мовах. У канкрэтным выказванні на першы план вылучаюцца адзін ці два віды такіх адносін (часавых, прычынна-выніковых, уступальных, умоўных), што дазваляе

прыраўняць да значэння абсалютнага звароту значэнне адпаведнай беларускай ці рускай структуры.

Business disposed of, Mr. Swiveller was inwardly reminded of its being high dinner time – Калі гэта справа была скончана, арганізм містара Свівелера нагадаў яму, што даўно настаў час абеды.

Трансфармацыйны пераклад – перадача значэння безэквівалентнай адзінкі з дапамогай адной з граматычных трансфармацый.

The old capitalist and bureaucratic managements remained the directors and managers of the new nationalized industries, with a few right-wing trade-union officials thrown in for luck – Старыя гаспадары і адміністрацыйныя кіраўніцтва сталі дырэктарамі і менеджарамі новых нацыяналізаваных прадпрыемстваў. Акрамя таго, было дабаўлена для выгляду некалькі прыхільных прафсаюзных чыноўнікаў. – абсалютны зварот з прыназоўнікам *with* замяняецца ў перакладзе самастойным сказам (прыём членення сказа)

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРЫНЫ

Тэма 4 **Лексіка-семантычныя эквівалентнасць арыгінала і перакладу**

4.1 Семантычная падобнасць арыгінала і перакладу і элементарныя сэнсы семантыкі моўнай адзінкі арыгінала.

4.2 Тыпы эквівалентнасці.

4.3 Перадача ў мове перакладу мнагазначнасці і аманіміі слова мовы арыгінала.

4.1 Семантычная падобнасць арыгінала і перакладу і элементарныя сэнсы семантыкі моўнай адзінкі арыгінала

Змест моўнай адзінкі ўяўляе сабой набор элементарных сэнсаў, выдзяленне якіх заснавана на выдзяленні дыферэнцыяльнай прыкметы з улікам зместу дадзенай адзінкі і супрацьстаўленні з блізкімі па значэнні іншымі адзінкамі мовы. Градацыя рэальнай семантычнай адпаведнасці трымаецца на вызначэнні лексіка-семантычнага вар'іравання МП. Ступень лексіка-семантычнай эквівалентнасці перакладу і арыгінала тым большая, чым большая колькасць элементарных сэнсаў моўнай адзінкі арыгінала стала дамінантным значным кампанентам для перадачы ў перакладным тэксце і ўвайшла ў семантыку моўнай адзінкі перакладу і чым менш страчаных сем, вызначаных перакладчыкам нерэлевантнымі для перакладу.

Суадноснасць семантычнай падобнасці МА і МП значна памяншаецца, калі ў ролі дамінантага выступаюць пэўныя канкрэтныя семы моўнай адзінкі арыгінала. У некаторых выпадках эквівалентнасць лексіка-семантычных адносін МА і МП абапіраецца на існаванні толькі адной агульнай элементарнай сэнсавай часткі ў семантычным напаўненні моўных знакаў МА і МП. У МП ёсць адзінкі, якія захавалі найменшую сэнсавую залежнасць ад арыгіналаў, калі эквівалентнасць адзначаецца на ўзроўні захавання мэты камунікацыі: адзінкі МА і МП не маюць агульных сем, цалкам адрозніваюцца іх семантычная напоўненасць, але МА і МП перадаюць указанне на аднолькавую сітуацыю.

Звернемся ў першую чаргу да перакладаў Янкі Купалы на беларускую мову з украінскай мовы паэзіі Т. Р. Шаўчэнкі. У МП наглядаюцца моўныя факты, якія вызначаюць магчымасць і межы семантычнай агульнасці суаднесеных моўных адзінак. Ступень рэальнай блізкасці паміж украінскім арыгіналам і беларускім перакладам розная ў залежнасці ад кантэксту.

Звяртаюць на сябе ўвагу лексічныя адзінкі, якія валодаюць максімальна высокай сэнсавай агульнасцю, магчымай паміж разнамоўнымі тэкстамі: *Постривайте.. світ – не хата – Пачакайце!* Свет – не хата. Дзеясловы *постривати* (МА) і *пачакаць* (МП) маюць значэнне 'не пачынаць дзейнічаць'. Для такіх адносін МА і МП характэрна высокая ступень семантычнага паралелізму: напрыклад *Парубки* з дзідзямі – ўпрысядкі *Дзецюкі* з дзядзямі. У абедзвюх мовах гэтыя лексічныя адзінкі (*парубок* – *дзецюк*) захавалі семантыку 'нежанаты хлопец'.

Характэрная рыса перакладу гэтага тыпу – вялікая суаднесенасць лексічнага складу: Посаджу.. На *дзиглику* – Пасаджу.. На *пасадзе*. Паралель *дзиглик* – *пасада* мае значэнне ‘пачэснае месца’. Ступень агульнасці пры дадзенай эквівалентнасці вызначаецца магчымасцю ўзнавіць у МП аднолькавае з МА значэнне слоў (*налігач* і *пастронка* – ‘рэмень, вяроўка’): *Налигачем* [ляхі] скруцілі рукі – *Пастронкамі* [ляхі] скруцілі рукі. У гэтай групе міжмоўных адпаведнікаў пры вызначэнні эквівалентнасці МП і МА на першы план выходзіць крытэрыў агульнай прыналежнасці слоўнага знака да пэўнага значэння.

У другі тып эквівалентнасці выдзяляецца група моўных паралеляў, якая характарызуецца значным, але няпоўным паралелізмам семантыкі: *Світе тихий!* – *Свет спакойны!* Пры супастаўленні слоў *тихий* (МА) і *спакойны* (МП) выяўляецца сэнсавая агульнасць ў значэннях ‘бязгучны’ і ‘няшумны, маўклівы’. Для гэтага тыпу паралеляў у МП існуюць адпаведнікі слоў МА з блізкай семантыкай. Цікавыя суадносіны ўсталяваліся паміж лексемай *нужда* (МА) і яе адпаведнікам у МП *бяды*: матір.. у могілу *Нужда* положила – маці.. у магілу *Бяда* палажыла. Лексічныя варыянты супалі ў значэнні ‘галеча, нястача’, а астатнія семы ў іх розныя: *нужда* – ‘патрэба’, *бяды* – ‘няшчасце, нядоля’.

Паколькі лексемы ўкраінскай і беларускай моў з’яўляліся элементамі ўнікальных сістэм, відавочна немагчымасць абсалютнай тоеснасці зместу МА і МП. Так, дзеяслоў МА *повити* ў значэннях: 1. Апавіць; 2. Абвіць, абхапіць шыю рукамі, спавіць; 3. Закручваць дзіця ў пялёнкі [39, с. 459] ідэнтычнага паводле семантычнага зместу беларускага адпаведніка не меў. Шаўчэнка надаў дзеяслову *повити* сэнс ‘загарнуць у што-небудзь – пра дзіця’. Перакладчык зрабіў лагічную выснову: *повити* (МА) → спавіць нованароджанае дзіця → *радзіць* (МП): Мене там мати *повила* – Мяне *радзіла* маці там. Адпаведная кантэкстуальная сітуацыя дала Купалу падставы для выбару ў якасці суадноснага варыянта ўкраінскаму *повити* дзеяслова, семантычнае нападўненне якога абмежавана толькі значэннем ‘нарадзіць дзіця’.

У гэтым тыпе эквівалентнасць зместу МА і МП ахапіла інфармацыю, замацаваную за спосабам выражэння моўных адзінак: Я сьгодні *забарилась* – *Замарудзіла* я сёння. Украінскае *забаритися* накладаецца на беларускае *замарудзіць* у семе ‘затрымацца’, у семах ‘забавіцца’ (МА) і ‘запаволіцца’ (МП) заўважаецца разыходжанне.

Па-іншаму развіліся семантычныя суадносіны ў міжмоўнай паралелі субстантывавальных прыметнікаў *ревучий* – *бурлівы*: чути, Як реве *ревучий* – чутна, Як раве *бурлівы*. Слова МА *ревучий* ‘шумлівы’, маючы значэнне ‘пра Дняпро’, увайшло ў семантыку беларускага *бурлівы* ‘бурны, мнагаводны, неспакойны’. Больш шырокае значэнне беларускага варыянта, семантычна рэалізаванае ва ўкраінскім адпаведніку, цалкам замяніла яго. Гэты тып моўных паралеляў раскрывае важную ролю семантычных сувязей у працэсе міжмоўнай камунікацыі. Прычым, па-за ўвагай перакладчыка не застаўся і стылістычны аспект МА. Таўталогія, выкарыстаная Шаўчэнкам (*реве*

ревучий), прызначана ўздзейнічаць на слыхавое ўспрыняцце рэцэптараў. У МП гукапераймальную функцыю выканала алітэрацыя *р*.

Асаблівасцю наступнага тыпу семантычнай эквівалентнасці МП і МА з'яўляецца адсутнасць яўнага паралелізму семантычнага складу адначасова з захаваннем у МП зместу арыгінала. Дзеяслоў МА *вкнути* (*уткнути*), напрыклад, меў шэсць значэнняў (1.Адрэзаць, адсеч, урэзаць; 2.Ударыць; 3.Зрэзаць, скасіць; 4.Змайстраваць, выканаць з вялікім натхненнем; 5.Змагчы; 6.Зразумець), сярод якіх моўная сітуацыя вымагала толькі апошняга: оксію *Не вкну* такі й досі. Я. Купала ўлічыў складанасць семантыкі дзеяслова МА (пры спалучэнні з узмацняльнай часціцай *таки* – ‘спасцігнуць розумам’, ‘усвядоміць’, ‘здагадацца’), а таксама яго стылявую прыналежнасць (размоўнае, рэдкае): оксію *Не ўцямлю* і досюль.

Атаясамліванне сітуацый МА і МП дапускае, што гэтым дасягаецца ўзнаўленне мэты камунікацыі арыгінала. У падобных выпадках назіраецца выкарыстанне МП сінанімічнай структуры, звязанай з МА адносінамі семантычнай трансфармацыі слова: човен.. Ніхто не *спиняэ* – човен.. Ніхто не *прыкмеціць*. У арыгінале дзеяслоў *спинити* пададзены ў значэнні ‘затрымаць’, а ў Купала – *прыкмеціць* ‘заўважыць’. Адносіны паміж зместам арыгінала і перакладу класіфікуюцца паводле фармальна-лагічных адносін раўназначнасці паміж двума паняццямі. Для апісання сітуацыі ў МП Купала кіраваўся прыметамі, дадзенымі арыгіналам: ‘адсутнасць каго-небудзь здольнага займацца з чоўнам’.

Яшчэ адзін тып эквівалентнасці МА і МП склалі выпадкі сэнсавай блізкасці да арыгінала, не заснаванай на агульнасці значэнняў выкарыстаных моўных сродкаў. Слова некаторых выразаў арыгінала не знайшлі ў МП непасрэднага адпаведніка: Як *письменні читали* – Як *письменные гавораць*. Дзеясловы *начитати* ‘прачытаць’ і *гаварыць* ‘выражаць думкі вусна’ абазначаюць розныя дзеянні, на аснове якіх узнікаюць падобныя асацыяцыі. У абодвух тэкстах перцыпіент мае магчымасць зрабіць аднолькавыя высновы пра сэнс выказвання: ‘павучаць’.

У іншых радках моўныя сродкі, выкарыстаныя і Шаўчэнкам, і Купалам, апісалі аднолькавы ўчынак, паказаўшы на аднолькавую рэальнасць: Люде, *што зібралісь* волю боронить – Людзі, *што мелісь* волю бараніць. Аднак у МА і МП ужыты розныя па сэнсе словы: *зібратися* ‘падрыхтавацца куды-небудзь ці да чаго-небудзь’, *мецца* ‘жадаць’. Пры розным намінацыі першасным значэнні эквівалентныя адпаведнікі МП і МА выразілі адну думку: ‘вырашыць штосьці рабіць’.

Сэнсавая мадыфікацыя, уласцівая такому тыпу эквівалентнасці, як, дарэчы, і папярэдняму, назіраецца ў радках: шляхта.. *королем коверзуэ* – шляхта.. *муштруе* каралю. У МА *коверзувати* мела значэнне ‘здэквацца, глуміцца’, а *муштруваць* (МП) – ‘кіраваць, прымушаць да дзеяння’. Семантыка лексем не супала. Аднак умова эквівалентнасці выканана, бо існуе захаванне мэты камунікацыі ў тэксце перакладу: перадача значэння ‘папіхаць, дэспатычна абыходзіцца з кім-небудзь’. У МП ёсць указанне на

тую самую сітуацыю, што мае МА, а таксама ўстаноўлены тыя ж адносіны аб'ектаў выказвання.

Аб'яднаць вышэй азначаныя прыклады ў асобны тып эквівалентнасці дала падставы прамая і лагічная сувязь паміж разнамоўнымі паведамленнямі.

У перакладзе выкарыстоўваліся моўныя адзінкі, у якіх агульнасць зместу з арыгіналам была найменшая. Для іх характэрна немагчымасць лексічнай сувязі адносінамі семантычнай трансфармацыі: Там неволя, Робота цяжкая, ніколі і *помолитись* не даюць – Там няволя, работа цяжкая, ніколі і *адначыці* не даюць. Пераклад перадаў не прамы змест, а вытворны, які вынікае толькі з усяго выказвання. Асобнае значэнне ўдзельнічала ў стварэнні зместу ўжо не праз уласныя семы, а толькі склаўшы з іншымі адзінкамі сэнсавае цэлае для выражэння іншага сэнсу. Прамое значэнне *помолитись* 'выканаць рэлігійны абрад' адступіла на другі план. Успрыняўшы перыферычную сему 'адсутнасць вольнага часу' (мэту выказвання), Купала ідэнтыфікаваў і інтэрпрэтаваў значэнні ў адносінах адно да аднаго і да апісанай рэальнасці.

Дадзены тып эквівалентнасці рэалізаваны ў радках: Коли ж згинув чорнобривий – То й я *погибаю* – Калі згінуў чарнабрывы, То й я *прападаю*. У пераклад Купала заклаў здольнасць выклікаць тыя ж пачуцці, што і тэкст МА, нягледзячы на меншую катэгарычнасць семантыкі беларускага варыянта: *прападаць* 'знікаць' – *погибати* 'гінучь'.

Такім чынам, эквівалентнасць, пры якой агульнасць зместу МП з МА найменшая, Купала дасягнуў шляхам перадачы мэты камунікацыі, што вынікала з указання на сітуацыю, сэнс выразу, які ўклаў у МА Шаўчэнка.

4.2 Тыпы эквівалентнасці

Эквівалентнасць на ўзроўні мэты камунікацыі

У любым выказванні, акрамя зместу, выражаецца пэўная моўная функцыя, якая складае агульную мэту камунікацыі. Захаванне мэты камунікацыі забяспечвае эквівалентнасць перакладаў.

Незахаванне мэты камунікацыі робіць пераклад неэквівалентным, нават калі ў ім захаваны ўсе астатнія часткі змест арыгінала.

Maybe there is some chemistry between us that doesn't mix. – Можа быць, што некаторая хімія паміж намі не змешваецца. – *Бывает, что люди не сходятся характерами.* – Мэта камунікацыі – перадача пераноснага значэння, якое складае галоўную частку выказвання. Камунікатыўны эфект дасягаецца за кошт асаблівага мастацкага выяўлення чалавечых адносін, якія параўноўваюцца з узаемадзеяннем хімічных элементаў. Падобнае ўскоснае апісанне інфармацыі прызнана перакладчыкам непрыдатным для МП і заменена ў перакладзе іншым, менш вобразным.

That's a pretty thing to say. – Гэта прыгожую рэч сказаць. – *Постыдился бы!* – мэта камунікацыі – выражэнне эмоцый гаворачага, які абураны папярэднім

выказваннем суразмоўцы. Перакладчык выкарыстаў адну са стэрэатыпных фраз, якая выражае абурэнне ў рускай мове.

Those evening bells, those evening bells, how many a tale their music tells of youth and home and that sweet time when first I heard their soothing chime – Вечерний звон, вечерний звон, как много дум наводит он. О юных днях в краю родном, где я любил, где отчий дом – агульная функцыя арыгінала, якую перакладчык імкнецца захаваць – паэтычная ўздзеянне, заснаванае на гукапісе, рыфме, памеры. Дзеля ўзнаўлення гэтай інфармацыі зыходнае паведамленне замяняецца іншым, якое валодае неабходнымі паэтычнымі якасцямі.

Для адносін паміж арыгіналамі і перакладамі гэтага тыпу характэрна:

- 1) неадпаведнасць лексічнага складу і сінтаксічнай арганізацыі;
- 2) немагчымасць звязаць лексіку і структура арыгінала і перакладу адносінамі семантычнага перафразавання ці сінтаксічнай трансфармацыі;
- 3) адсутнасць рэальных ці прамых лагічных сувязей паміж паведамленнямі ў арыгінале і перакладзе, якія дазволілі б сцвярджаць, што ў абодвух выпадках паведамляцца пра адно і тое самае;
- 4) найменшая агульнасць зместу арыгінала і перакладу ў параўнанні з усімі эквівалентнымі перакладамі.

У дадзеным тыпе эквівалентнасці ў перакладзе быццам апавядацца “зусім не тое”, што ў арыгінале: *She lifted her nose up in the air – Она смерила его презрительным взглядом.*

Пераклады на такім узроўні эквівалентнасці выконваюцца ў тых выпадках, калі больш дэтальнае ўзнаўленне зместу немагчыма і калі такое ўзнаўленне прывядзе рэцэптара перакладу да няправільных вывадаў, выкліча ў яго зусім іншыя асацыяцыі, чым у рэцэптара арыгінала, і тым самым перашкодзіць правільнай перадачы мэты камунікацыі.

У англійскай прымаўцы *A rolling stone gathers no moss – Камень, які коціцца, мох не збірае – Каму на месцы не сядзіцца, добра не нажыве.* – сітуацыя не ўказвае дакладна, як трэба да ёй адносіцца. Для англійскага рэцэптара ясна, што мох – гэта багацце, дабро, яго адсутнасць – з’ява адмоўная. Сітуацыя, апісаная прымаўкай – не трэба блукаць па свеце, а трэба сядзець і капіць дабро. Эквівалентны пераклад – фраза з той самай зматыўнай устаноўкай і стылістычнай (паэтычнай) функцыяй арыгінала.

Сітуацыйная эквівалентнасць з захаваннем мэты камунікацыі і ўказання на пэўную сітуацыю

The telephone rang and he answered it – Зазваніў тэлефон, і ён зняў трубку. – Эквівалентнасць заключаецца ў захаванні 2 частак зместу арыгінала – мэты камунікацыі і ўказання на пэўную сітуацыю – пры змяненні спосабу апісання гэтай сітуацыі.

Існуюць сітуацыі, якія заўсёды апісваюць адным і тым самым спосабам: у стандартных моўных формулах, папярэдніх надпісах,

агульнапрынятых пажаданнях – адкрыццё дзвярэй: *Push – Pull – Да сябе – Ад сябе.*

У іншых выпадках спосаб апісання сітуацыі ў МП не абавязковы, але існуюць пераважны, часта ўжывальныя варыянты: *Не курыць – Паліць забаронена – У нас не паляць.*

Таксама існуюць сітуацыйныя лакуны – сітуацыі, якія ў адной мове апісваюцца, а ў іншай якбы не існуюць і не ўзгадваюцца ў мове. Пабеларуску і па-руску жадаюць чалавеку здароўя, калі ён чыхае, у Англіі – не звяртаюць увагі, у Іспаніі – *salud! Jesus!*

Захаванне ўказання на аднолькавую сітуацыю суправаджаецца ў перакладах гэтага тыпу значнымі структурна-семантычнымі разыходжаньнямі з арыгіналам. Абазначаная сітуацыя – складаная з’ява, якая можа апісвацца ў адным выказванні цалкам, ва ўсёй шматстайнасці яго бакоў, уласцівасцей і асаблівасцей. Выказванне апісвае адпаведную сітуацыю шляхам указання на асобныя яе прыкметы. Сітуацыя апісваецца праз розныя камбінацыі наяўных ёй асаблівасцей. У мове з’яўляюцца наборы выказванняў, якія ўспрымаюцца носбітамі мовы як сінанімічныя, нягледзячы на несупадзенне іх моўных складнікаў.

Розныя спосаб пабудовы паведамлення ўказанага тыпу аб’ядноўваюцца тоеснасцю апісанай сітуацыі. Агульнасць іх зместу заснавана на экстралінгвістычным вопыце камунікантаў.

Ноч ужо прайшла. – Хутка развіднее.

Яна нікуды не выходзіць – Яна вядзе адзінокі лад жыцця.

Ён добра захаваўся – выглядае маладзей за свае гады.

Мы такімі справамі не займаемся – гэта не наша справа. – гэта да нас не мае адносін.

Другі тып эквівалентнасці назіраецца ў перакладах, сэнсавая блізкасць якіх да арыгінала не заснаваны на агульнасці значэння выкарыстаных моўных сродкаў:

He answered the telephone. – Ён зняў трубку.

You see one bear, you have seen them all. – Усе мядзведзі падобны адзін на аднаго.

Паміж арыгіналамі і перакладамі гэтай групы існуе большая за першы тып агульнасць зместу.

(1) *That's a pretty thing to say. Постыдзілася бы!* – розныя з’явы, паміж якімі няма сувязі, агульнасць перакладу і арыгінала ў аднолькавых высновах аб эмацыянальных адносінах да папярэдняга выказвання суразмоўцы.

(2) *He answered the telephone. Ён зняў трубку.* – моўныя сродкі арыгінала і перакладу апісваюць адзін учынак, указваюць на аднолькавую рэальнасць.

Для адносін паміж арыгіналамі і перакладамі гэтага тыпу характэрна:

- 1) несупастаўляльнасць лексічнага складу і сінтаксічнай арганізацыі;
- 2) немагчымасць звязаць лексіку і структуру арыгінала і перакладу адносінамі семантычнага перафразавання ці сінтаксічнай трансфармацыі;
- 3) захаванне ў перакладзе мэты камунікацыі;

4) захаванне ў перакладзе ўказання на тую самую сітуацыю, што даказваецца існаваннем паміж разнамоўнымі паведамленнямі прамой рэальнай ці лагічнай сувязі.

Калі сітуацыя, апісаная ў арыгінале, павінна быць перададзены ў МП толькі адным дакладна вызначаным спосабам, выбар варыянта перакладу адбываецца незалежна ад спосабу апісання сітуацыі ў арыгінале, і структура паведамлення ў перакладзе загадзя прадвызначаная.

Stop, I have a gun! – Стой, я буду страляць.

Reduction on taking a quantity – Антовым пакупнікам скідкі.

He left the ship on Tuesday. Ён сышоў на бераг у аўторак.

Важнай з'яўляецца здольнасць пэўнай сітуацыі выклікаць у рэцэптараў аднаго моўнага калектыву пэўныя дадатковыя асацыяцыі, на аснове якіх яны прыходзяць да вызначаных высноў. Розныя сітуацыі могуць атрымліваць у межах культуры дадзенага калектыву асаблівае значэнне: ківок галавой – сцвярджэнне, у Балгарыі – адмаўленне. І апісанне жэста па-рознаму ўспрымаецца прадстаўнікамі розных народаў. Напр., паведамленне аб паездцы па правым баку вуліцы сведчыць для англічан пра парушэнне правіл. Асацыяцыі замацоўваюцца за сітуацыямі, звязанымі з падзеямі ці літаратурнымі творамі, добра вядомымі членам адной моўнай групы.

Эквівалентнасць з захаваннем трох частак зместу арыгінала: мэта камунікацыі, указанне на сітуацыю, спосаб яе апісання мае асаблівасці:

1. адсутнасць паралелізму лексічнага складу і сінтаксічнай структуры;

2. немагчымасць звязаць структуры арыгінала і перакладу адносінамі сінтаксічнай трансфармацыі;

3. захаванне ў перакладзе мэты камунікацыі і ідэнтыфікацыі той самай сітуацыі, што і ў арыгінале;

4. захаванне ў перакладзе агульных паняццяў, з дапамогай якіх апісваецца сітуацыя ў арыгінале – захаванне часткі зместу зыходнага тэксту, якая называецца спосаб апісання сітуацыі

London saw a cold winter last year. У прошлым годзе зіма ў Лондане была халоднай.

That will not be good for you. – Гэта дрэнна закончыцца для вас.

Пры гэтым тыпе эквівалентнасці магчыма семантычнае парафразіраванне паведамлення арыгінала ў паведамленне перакладу. У арыгінале і перакладзе ўказваюцца аднолькавыя прыкметы сітуацыі.

У папярэдніх тыпах эквівалентнасці ў перакладзе захоўваліся звесткі адносна таго, для чаго паведамляецца змест і што ў ім паведамляецца, то тут перадаецца і што паведамляецца, які бок апісанай сітуацыі складае аб'ект камунікацыі.

У межах аднаго спосабу апісання сітуацыі магчымы розныя віды семантычнага вар'іравання, якое стварае сінанімічныя структуры, звязаныя значнай агульнасцю набораў сем.

Найбольш частыя віды *вар'іравання*: ступень дэталізацыі апісання; спосаб аб'яднання апісаных прыкмет; накірунак адносін паміж прыкметамі; размеркаванне асобных прыкмет у паведамленні.

Ступень дэталізацыі апісання

Апісанне сітуацыі абраным чынам можа здзяйсняцца з большымі ці меншымі падрабязнасцямі. Некаторыя прыкметы непасрэдна ўключаюцца ў выказванне, а іншыя могуць заставацца меркаваннямі, якія выводзяцца з кантэксту:

Ён пастукаў і ўвайшоў – Ён пастукаў у дзверы і ўвайшоў у пакой.

Розныя мовы характарызуюцца рознай экспліцытнасцю паведамленняў (колькасцю ўзгаданых у паведамленні прыкмет сітуацыі). У англійскай мовы большая імпліцытнасць (схаванасць, стоенасць) у параўнанні з рускай і беларускай мовамі. Адсюль – большая экспліцытнасць перакладаў з англійскай мовы ў параўнанні з арыгіналам:

I saw there was a question asked. Я видел в газетах, что был запрос.

They lay watching. Они лежали и следили за Ферзом.

Пропуск пэўных дэталей ў перакладзе не з'яўляецца абавязковым і тлумачыцца імкненнем перакладчыка да лаканічнасці выкладу:

He opened a desk drawer, took out cigarettes and offered them to Christine - Дастаўшы са сталы сігарэты, ён прапанаваў іх Крысціне. – частка арыгінала не перакладаецца (*ён адкрыў шуфлядку стала*), бо выражае, на думку перакладчыка відавочную думку.

Змяненне спосабу аб'яднання апісаных прыкмет сітуацыі

Адны і тыя самыя прыкметы могуць уваходзіць у розныя словазлучэнні: *Ён хутка ехаў на сваім аўто – Ён ехаў на хуткім аўто.*

Адрозненні заканамернасцей будовы паведамлення часта робіць структуры паведамлення ў адной мове алагічнай з пункту погляду носбітаў іншай мовы ім выклікае неабходнасць семантычнага перафразіравання.

Англійскія прымаўкі *It is a good horse that never stumbles* (Гэта добры конь, які ніколі не спатыкаецца) для беларускага і рускага рэцэптараў незразумелая – *Конь з чатырма капытамі і спаткнецца.*

Змяненне накірунку адносін паміж прыкметамі: Прафесар прымае экзамен у студэнтаў – студэнты здаюць экзамен прафесару.

Канверсіўнае перафразіраванне не носіць звычайна абавязковага характару, а з'яўляецца стылістычным выбарам перакладчыка.

He drove on. They had their backs to the sunlight now. Ён вёў машыну далей. Цяпер сонца свяціла ім ў спіну.

Do I look all right? – У мяне прыстойны выгляд?

Will you marry me, Lady Aline? – Ці жадаеце вы, лэдзі Элін, каб быў вашым мужам?

Частыя такія адносіны пры перакладзе паведамленняў, у якіх неадушаўленыя прадметы выступаюць к суб'екты дзеясловаў, значэнне якіх адносіцца да адушаўленай асобы:

The lounge had been redecorated since his last visit, and had acquired several facilities. (Зала была адрамантаваная з часоў яго апошняга візіту, і набыла некалі новых магчымасцей) – *У адрамантаванай за час яго адсутнасці зале з'явілася некалькі новых атракцый.*

Размеркаванне асобных прыкмет у паведамленні

Эквівалентныя паведамленні могуць адрознівацца размеркаваннем прыкмет па асобных частках паведамлення:

Remarkable constitution, too, and lets you see it: great yachtsman. Выдатная канстытуцыя, таксама, і дазваляе Вам бачыць гэта: вялікі яхтмен. *Ён выдатны яхтмен, мае цудоўную фігуру і можа гэта паказаць.*

Магчымасць перамяшчэння прыкмет у суседніх паведамленнях выкарыстоўваецца ў перакладзе ў стылістычных мэтах:

- дзеля дасягнення прастаты і натуральнасці размоўнага маўлення:

I haven't had a joint with you, old man, since we went up to Carmarthen Van in that fog before the war. Remember? *Помнишь, как мы взбирались в тумане на Кармартен Вэн сразу после войны? Это была наша последняя прогулка с тобой, старина.*

Эквівалентнасць з захаваннем мэты камунікацыі, указання на сітуацыю, спосабу яе апісання і часткі значэння сінтаксічных структур зыходнага тэксту

У гэтым тыпе эквівалентнасці выкарыстоўваюцца аналагічныя структуры, што маюць прыкладна тыя самыя значэнні ў абедзвюх мовах.

The house was sold for eighty thousand dollars – Дом быў прададзены за 80 тысяч долараў.

Калі паралелізм захваць не атрымліваецца, назіраюцца выпадкі сінтаксічнага вар'іравання:

- змяненне парадку слоў пры несупадзенні яго функцый ў розных мовах;

- змяненне тыпу сказа: *Пачаўся дождж. Мы пайшлі дадому – Пачаўся дождж, і мы пайшлі дадому. – Так як пачаўся дождж, мы пайшлі дадому.*

У гэтым тыпе эквівалентнасці ўзнаўляецца значная частка значэнняў сінтаксічных структур арыгінала. Структурная арганізацыя арыгінала рэпрэзентуе пэўную інфармацыю, якая уваходзіць у агульны змест перакладнага тэксту. Сінтаксічная структура выказвання абумоўлівае магчымасць выкарыстання ў ім слоў пэўнага тыпу ў пэўнай паслядоўнасці і з пэўнай сувязі паміж асобнымі словамі. Максімальна магчымае захаванне

сінтаксічнай арганізацыі арыгінала пры перакладзе садзейнічае больш поўнаму ўзнаўленню зместу арыгінала.

Выкарыстанне ў перакладзе аналагічных сінтаксічных структур забяспечвае інварыянтнасць сінтаксічных значэнняў арыгінала і перакладу. важным з'яўляецца забеспячэнне падобнага паралелізму пры перакладзе тэкстаў дзяржаўных ці міжнародных актаў, дзе пераклад атрымлівае прававы статус арыгінала. Імкненне да захавання сінтаксічнай арганізацыі тэксту выяўляецца пры супастаўленні з арыгіналам перакладаў і мастацкіх твораў.

Указаны тып эквівалентнасці паміж арыгіналамі і перакладамі характарызуецца:

1. значным, але няпоўным паралелізмам лексічнага складу – для большасці слоў арыгінала можна адшукаць адпаведныя словы ў перакладзе з блізкім зместам;

2. выкарыстаннем у перакладзе сінтаксічных структур, аналагічных структурам арыгінала ці звязаных з імі адносінамі сінтаксічнага вар'іравання, што забяспечвае максімальна магчымую перадачу ў перакладзе значэння сінтаксічных структур арыгінала;

3. захаваннем у перакладзе ўсіх магчымых частак зместу арыгінала, якія характарызуюць папярэдні тып эквівалентнасці: мэта камунікацыі, указання на сітуацыю, спосабу яе апісання.

Пры немагчымасці захавання сінтаксічнага паралелізму некалькі меншая ступень інварыянтнасці сінтаксічных значэнняў дасягаецца шляхам выкарыстання ў перакладзе структур, звязаных з аналагічнай структурай адносінамі сінтаксічнага вар'іравання:

- выкарыстанне сінанімічных структур, звязаных адносінамі прамой ці адноснай трансфармацыі;
- выкарыстанне аналагічных структур са зменай парадку слоў;
- выкарыстанне аналагічных структур са зменай тыпу сувязі паміж імі.

Сінтаксічнае вар'іраванне можа мець комплексны характар, калі пры перакладзе мяняюцца сінтаксічныя структуры, парадак слоў і тып сінтаксічнага цэлага.

And so, with sentinel in each dark street, and twinkling watch-fires on each height around, the night has worn away, and over this fair valley of old Thames has broken the morning of the great day that is to dose so big with the fate of ages yet unborn. (J.K. Jerome)

Всю ночь на каждой темной улице стояли часовые, и на каждом холме вокруг города мерцали огни сторожевых костров. Но вот ночь прошла и над прекрасной долиной старой Темзы наступило утро великого дня, чреватого столь большими переменами для еще не рожденных поколений. (Переклад М. Салье)

Эквівалентнасць з найбольшай блізкасцю да арыгінала, якая дасягаецца з дапамогай даслоўнага перакладу

I saw him at the theatre – Я бачыў яго ў тэатры.

The house was sold for 10 thousand dollars. – дом быў прададзены за 10 000 долараў.

He was sure we should both fall ill. – Ён быў упэўнены, што мы абодва захварэем.

Для адносін гэтага тыпу характэрна:

1. высокая ступень паралелізму ў структурнай арганізацыі тэксту;
2. максімальная суаднесенасць лексічнага складу: у перакладзе можна ўказаць адпаведнікі ўсім знамянальным словам арыгінала;
3. захаванне ў перакладзе ўсіх асноўных частак зместу арыгінала, у тым ліку максімальна магчымая агульнасць асобных сем, якія ўваходзяць у значэнні суаднесеных слоў у арыгінале і перакладзе.

Перакладчыцкія праблемы ўзнікаюць у сувязі з кожным з трох асноўных макракампанентаў семантыкі слова: дэнататыўнага (прадметна-лагічнага), канатыўнага (адносіны да абазначаных словам аб'ектаў членаў гаворачага калектыву), унутрымоўнага (семантычныя сувязі слова з іншымі адзінкамі слоўнікавага складу мовы) значэнняў.

Прамыя значэнні беларускага *памылка* і англійскага *error* выступаюць эквівалентнымі пры перакладзе, але *error* – гэта 'адхіленне ад пэўнага правіла, прынцыпу', а ў лексеме *mistake* дадаецца яшчэ 'недазразуменне'.

Англійскія *kill, assassinate, murder, slay* эквівалентныя беларускаму *забіць* 'спыніць існаванне аб'екта' (*to kill an article, a plan, injustice, war*), *assassinate* мяркуе здрадніцкае забойства афіцыйнай асобы, *murder* – намеранае забойства, *slay* – намеранае і гвалтоўнае, злачынскае забойства.

To swim, to sail – перамяшчацца самастойна па вадзе, *to float* – плыць па плыні. Пры перакладзе *Лодка плыве па возеры – The boat is sailing in the lake* асабліва сць англійскага слова страчана.

Замацоўваючы ў значэннях слоў розныя прыкметы абазначаных прадметаў, кожная мова стварае свой малюнак свету.

Па-англійску муха стаіць на столі *A fly stands on the ceiling*, па-беларуску *сядзіць*.

У выніку ў цэлым супадаючыя семы ў значэннях слова розных моў могуць адрознівацца па характары і ліку аб'ектаў, якія абазначаюцца шляхам указання на дадзеную прыкмету.

Значэнне любога слова з'яўляецца часткай семантычнай сістэмы мовы, яно залежыць не толькі ад таго, якія прыкметы абазначаных аб'ектаў у ім адлюстраваны, але і ад наяўнасці іншых слоў, якія называюць тыя самыя аб'екты. Рускае *лошадь* не ідэнтычнае беларускаму *конь*, таму што падзяляе інфармацыю аб гэтым аб'екце са словам *конь*. Таксама як рускія сабака – пёс і беларускае *сабака*.

4.3 Перадача ў мове перакладу мнагазначнасці і аманіміі слова мовы арыгінала

Мнагазначныя словы патрабуюць асаблівай увагі перакладчыка. Звычайна полісемант ужываецца ў адным са сваіх значэннях. Калі рэцэптар абраў адно са значэнняў, узноўленае ў тэксце, наяўнасць іншых значэнняў нерэлевантая.

Задача ўзнаўлення мнагазначнасці слова арыгінала ўзнікае толькі калі полісемія выкарыстоўваецца крыніцай для перадачы пэўнай дадатковай інфармацыі.

But their united sagacity could make nothing of it, and they went to bed - metaphorically - in the dark. (Ch. Dickens)

Але іх аб'яднаная ўдумлівасць (проницательность) нічога не магла зрабіць з гэтага, і яны пайшлі ў ложак – метафарычна – у цемры.

Указанне на метафарычнасць слова *dark (metaphorically)* патрабуе ўзнаўлення ў МП слова з прамым і пераносным сэнсам.

Калі адпаведнік у МП не валодае неабходнай мнагазначнасцю, дасягаецца значна меншая ступень эквівалентнасці. Тады прыйдзеца адмовіцца ад узнаўлення гэтага кампанента або ўзнавіць яго ў семантыцы іншага слова, за кошт менш дакладнай перадачы іншых кампанентаў зместу арыгінала.

He ... said he had come for me, and informed me that he was a page. "Go 'long," I said, "you ain't more than a paragraph." (M. Twain) – рускае паж не мае значэнняў ці амонімаў, звязаных з назвай пэўнай часткі кнігі. Адзіны спосаб перадаць гульню слоў – выкарыстанне ў перакладзе іншага слова, якога можна было б аднесці і да хлопчыка-пажа, і да часткі кнігі. Перакладчык М. Чукоўскі вырашыў гэту задачу: Он сказал, что послан за мною и что он глава пажей. - Какая ты глава, ты одна строчка! - сказал я ему.

Пераклад гульні слоў асабліва цяжкі, бо заснаваны на перадачы ўнутранай формы слова. Перакладчык выкарыстоўвае прыём кампенсацыі.

Гульня слоў у арыгінале можа быць заснавана на адначасовай рэалізацыі ў кантэксце 2 значэнняў мнагазначнага слова ці значэнняў 2 слоў-амонімаў. У гэтым выпадку дамінантным сэнсавым элементам становіцца наяўнасць фармальнай сувязі паміж рэалізаванымі значэннямі. Гэта сувязь неабходна ўзнаўляецца ў перакладзе для захавання гульні слоў:

*Can you herd sheep? Do you mean have I heard sheep? (O. Henry) – Ці можаце пасвіць авечак? Ці маеце на ўвазе – ці я чуў авечак? – А не можете ли вы пасти овец? - Не могу ли я спасти овец? Перакладчык паспрабаваў перадаць аднолькавае гучанне англійскіх слоў *herd* і *heard* рускіх слоў *пасти* і *спасти*.*

Калі гульня слоў, заснаваная на значэнні марфем слова, складае галоўны змест выказвання, для дасягнення эквівалентнасці пры перакладзе яна ўзнаўляецца шляхам абыгрывання марфемнага складу іншых адзінак у МП. Гэта звязана са стратамі ва ўзнаўленні іншых элементаў сэнсу, так што

эквівалентнасць забяспечваецца толькі ў адносінах найбольш важнай часткі зместу арыгінала:

By-and-by, he said: "No sweethearts I b'lieve?" "Sweetmeats did you say, Mr. Barkis?" (Ch. Dickens) Возчык Баркіс пытае ў маленькага Дэві, ці няма каханага ў служанкі Пэгаці, але хлопчык слова *sweetheart* успрымае як *sweetmeat* 'цукерка'. Адказ хлопчыка мае сэнс толькі дзякуючы супадзенню марфем у англійскіх словах. Гэту агульнасць можна перадаць у перакладзе толькі з адмаўленнем ад выкарыстання прамых адпаведнікаў *каханы* і *цукерка*. У перакладзе могуць супадаць не каранёвыя, а афіксальныя марфемы: - *А нет ли у нее дружочка? - Пирожочка, мистер Баркис?*

Падманныя эквіваленты – лексічныя адзінкі мовы перакладу, якія сваёй формай нагадваюць адзінкі МА, але адрозніваюць ад іх сваёй семантыкай. Гэта адносіцца да міжмоўнай аманіміі *list – cnic, artist – мастак, чек – receipt*.

Да падманных эквівалентаў адносяцца адзінкі зыходнай мовы, якія характарызуюцца высокай асіміляцыйнай здольнасцю ў адносінах да лексікаграматычных адзінак мовы перакладу і маюць небяспеку падманнага атаясамлівання ў працэсе перакладу:

1) інтэрнацыяналізмы (*conservatory, pathos*) і псеўдаінтэрнацыяналізмы з несупадзеннем ва ўсіх значэннях (*list – спісок, stage – сцена, арена, стадыя*);

2) падманныя эквіваленты сацыяльна-культурнага тыпу ўзнікаюць у сувязі з тым, што лексічныя адзінкі, якія з'яўляюцца фармальнымі эквівалентамі ў МА і МП, атрымліваюць розную суаднесенасць унутры сацыяльна-культурнай і лінгвістычнай агульнасці: *junior college, 2 o'clock in the morning*;

3) падманныя эквіваленты этнаграфічнага тыпу – лексічныя адзінкі з выражанай нацыянальнай афарбоўкай здольныя выклікаць падманныя асацыяцыі ў іншамоўнага атрымальніка мовы: *Jack Frost – Мороз, Красный нос, Jupiter! – Ей- богу! O, boy! – Надо же!*;

4) выкарыстанне ўласных імён, якія ў МА маюць значэнне агульных: *Tom – звычайны, просты чалавек (tommy – англійскі салдат); Peeping Tom – назіральны чалавек; Jack – чалаве, хлопец; Jack, Tom, Dick and Harry – першы сустрэчны, Bobby – паліцэйскі, Paddy, Mickey – ірландзец, Tony – італьянец.*

Тэма 5 Стылістычная эквівалентнасць арыгінала і перакладу

5.1 Значэнне стылістычнага кампанента зместу слова ў мастацкім тэксте.

5.2 Агульнасць і адрознасць стылістычных характарыстык слоў розных моў, суадносных паводле дэнататыву.

5.3 Цяжкасці перавыражэння ў перакладзе дыялектных асаблівасцей мовы арыгінала і ўзнаўленне ў перакладзе прафесійнай лексікі арыгінала.

5.1 Значэнне стылістычнага кампанента зместу слова ў мастацкім тэксте

Эквівалентнасць асобных слоў у арыгінале і перакладзе мяркуе максімальна магчымую блізкасць не толькі прадметна-лагічнага, але і канататывага значэння суаднесеных слоў, якое адлюстроўвае характар успрыняцця гаворачымі наяўнай у слове інфармацыі. Найбольшую ролю ў перадачы канататывага аспекту семантыкі слова адыгрываюць яго эмацыянальны, стылістычны і вобразны кампаненты.

Успрымаючы слова, карыстальнік мовы ацэньвае яго як носьбіта дадатковай інфармацыі аб дарэчнасці выкарыстання слова ў пэўным тыпе маўлення: размоўнага, кніжнага ці паэтычнага. Значная колькасць слоў у любой мове стылістычна нейтральная, ужываецца ў розных тыпах мовы. Нейтральная стылістычная характарыстыка расцэньваецца гаворачымі як кампанент канататывага значэння, на аснове якога слова становіцца дарэчным ці недарэчным у выказванні.

Можна знайсці пары слоў з супадзеннем прадметна-лагічнага значэння і адрозненнем стылістычнай характарыстыкі:

- англійская мова: *to end - to terminate, to begin - to commence, to go (to a place) - to repair (to a place), bloody - sanguinary, final - ultimate, wife - spouse, husband - consort;*

- руская мова: *спать - почитать, идти - шествовать, сидеть - восседать, слушать - внимать, голос - глас, хозяин - владыка, приказ - повеление, маленький - миниатюрный, уважаемый – высокочтимый.*

Найбольшая ступень эквівалентнасці адзначаецца, калі слова ў перакладзе, адпаведнае арыгіналу па іншых кампанентах зместу, мае і аднолькавую стылістычную характарыстыку. Часта гэта дасягаецца пры перакладзе тэрмінаў, якія маюць перакладчыцкія адпаведнікі: *radiation – радыяцыя, precipitations – атмасферныя ападка, feedback – зваротная сувязь .*

Раўназначныя словы, належныя да аднаго стылю мовы, можна знайсці і сярод агульнанароднай лексікі: *fraught with - чреватый, afore-said - вышеозначенный, bearer - предъявитель, bark - челн, to slay - сразить, to repose - покоиться, to retire - удаляться, steed - скакун, to bolt - уленетьивать, to show off-рисоваться, to funk - трусить, gluttony – обжорство, лентяй – лайдак, лихо – трасца.*

Нярэдка міжмоўныя адпаведнікі па асноўным змесце належаць да розны тыпаў мовы, і стылістычны кампанент пры перакладзе страчваецца. Напрыклад, англа-беларускія адпаведнікі, дзе першае слова стылістычна маркіраваная, а другое – стылістычна нейтральнае: *slumber* - сон, *morn* - раница, *serge* - сержант, *to swar* - мяняць; *акруціць* - *to marry*, *старуха* – *old woman*.

Пры выкарыстанні падобных адпаведнікаў парушаецца эквівалентнасць стылістычнай характарыстыкі слоў, што можа быць кампенсавана, бо, як і эмацыянальнасць, стылістычны кампанент значэння слова стылістычна афарбоўвае не толькі само слова, але і выказванне ў цэлым як належнае да пэўнага тыпу мовы. Гэты кампанент можа быць узноўлены ў перакладзе іншага слова ў межах выказвання ці нават у адным з суседніх выказванняў, забяспечваючы неабходную ступень стылістычнай эквівалентнасці. Асабліва гэта важна для перакладаў мастацкай літаратуры.

You will pardon me, I trust, this intrusion upon your space. (J. Galsworthy)
–*Льщу себя надеждой, что вы простите мою назойливость* (пераклад Ю. Корнеева и П. Мелковой) –

у перакладзе маюцца стылістычныя адхіленні ў перадачы асобных слоў: не перададзена стылістычная характарыстыка дзеяслова *to pardon* (*to excuse*), рускае *назойливость* не ўзнаўляе строга ўказання на афіцыйны характар словазлучэння *intrusion on your space*. Гэтыя адхіленні камунікатыўна не рэлевантныя, бо прыналежнасць выказвання да афіцыйнага стылю дастаткова дакладна перададзена ў перакладзе дзеяслова *to trust* урачыста ўзвышаным спалучэннем *льщу себя надеждой*.

У рамане М. Твена “Прыгоды Янкі з Канекцікута пры двары караля Артура” гнерой, імкнучыся ўтварыць моцнае ўражанне на іншых, вымаўляе урачыстую прамову:

Go back and tell the king that at that hour I will smother the whole world in the dead blackness of the midnight; I will blot out the sun and he shall never shine again; the fruits of the earth shall rot for lack of light and warmth, and the peoples of the earth shall famish and die to the last man!

У фразе ёсць словы, у семантыцы якіх маецца ўказанне на іх ужыванне ва ўрачыстай, паэтычна ўзнятай мове: *smother, blackness, famish, сочетания he (the sun) shall, the fruits of the earth, lack of light*.

У перакладзе М. Чукоўскага стылістычная характарыстыка ўзноўлена пры перакладзе некаторых з элементаў арыгінала, але гэтага дастаткова для забеспячэння стылістычнай эквівалентнасці перакладу:

Ступай к королю и скажи ему, что завтра в полдень я покрою весь мир мертвой тьмой полуночи; я потушу солнце, и оно никогда уже больше не будет сиять; земные плоды погибнут от недостатка света и тепла, а люди на земле, все, до последнего человека, умрут с голода!

Дзякуючы адноснай самастойнасці стылістычнага кампанента семнатыкі слова, стылістычная эквівалентнасць у перакладзе можа дасягацца адрознымі ад арыгінала спосабамі выражэння.

It cost him damn near four thousand bucks. He's got a lot of dough, now.
(J. Salinger)

Выложил за нее чуть не четыре тысячи. Денег у него теперь куча.
(Пер. Р. Райт-Кавалевой)

І англійскі тэкст, і рускі пераклад стылістычна маркіраваны як належныя да размоўнай мовы. Аднак канкрэтныя паказчыкі гэтага ў арыгінале і перакладзе не супадаюць – стылістычная характарыстыка англійскага тэксту выражана ў словах *damn, bucks, dough*, а ў перакладзе – у словах *выложил, куча*.

Калі стылістычная характарыстыка перадаецца ў перакладзе часткова і нелакальна, асобным словам арыгінала, у семантыцы якіх маецца стылістычны кампанент, будуць адпавядаць словы МП без аналагічнай стылістычнай афарбоўкі. Такія адпаведнікі павінны быць стылістычна нейтральныя, не ўтрымліваць стылістычнай характарыстыкі, адрознай ад характарыстыкі перакладзенага слова.

Эквівалентнасць канататыўнага значэння ў суаднесеных слоў у арыгінале і перакладзе мяркуе таксама ўзнаўленне ў перакладзе асацыятыўна вобразнага кампанента гэтага значэння. Семантыка некаторых слоў уключае дадатковую інфармацыю, звязаную з пэўнымі асацыяцыямі ў свядомасці гаворачых.

Для жыхароў многіх краін *снег* – не толькі ападкі, але і эталон белага колеру, з якім прынята параўноўваць іншыя прадметы (валасы, цукар, бялізну).

У семантыцы слоў з падобным кампанентам значэння падкрэсліваецца якая-небудзь прыкмета, якая па нейкіх прычынах выдзяляецца ў аб'екце думкі. Беларускае *лазня* – не толькі памяшканне для мыцця, але і надта гарачае месца, а англійскае *bath* не мае падобнай характарыстыкі.

Розныя асацыяцыі замацоўваюцца ў значэннях некаторых слоў ў сувязі з асаблівасцямі іх ужывання ў фальклору і літаратурных творах, шырока вядомых у дадзеным моўным калектыве.

Дзякуючы вобразнаму кампаненту значэння, слова ўтварае асаблівае ўздзеянне на рэцэптара (успрымальніка), яго семантыка ўспрымаецца з большай гатоўнасцю, прыцягвае ўвагу, выклікае эмацыянальныя адносіны. Захаванне вобразнасці аргінала можа быць абавязковай умовай дасягнення эквівалентнасці арыгінала.

Ступені блізкасці вобразных слоў 2 моў

1 Адпаведныя словы ў МА і МП валодаюць аднолькавымі вобразнымі характарыстыкі:

- англійскае *snow* – беларускае *снег* – прыкметы белага колеру;

- *like a lion* – як леў – храбрасць.

У падобных выпадках дасягаецца вышэйшая ступень эквівалентнасці ў перадачы гэтага кампанента семантыкі слова:

She was dressed in white, with bare shoulders as white as snow.

Она была вся в белом с обнаженными плечами, белыми как снег.

2 Адпаведнай асацыятыўна-вобразнай характарыстыкай у МА і МП валодаюць словы, якія не з'яўляюцца эквівалентамі:

strong as a horse – моцны як бык;

stupid as a goose – глупы як пробка.

У такіх выпадках узнаўленне вобразнага кампанента значэння дасягаецца шляхам замены вобраза.

3 Прыкмета, выдзеленая ў вобразным кампаненце слова ў арыгінале, не выдзяляецца ў словах МП. Бывае, што ў МП няма вобраза на такой аснове, як у МА. У такіх выпадках узнаўленне гэтай часткі значэння слова магчыма толькі часткова, на больш нізкім узроўні эквівалентнасці.

Want, colder than Charity, shivering at the street corners. –

Нужда, промерзшая до мозга костей, дрожала на перекрестках улиц.

'Cat'. With that simple word Jean closed the scene.

- Злючка, - *отпарировала Джин, и это простое слово положило конец сцене.*

Асаблівае месца ў адносінах паміж адзінкамі арыгінала і перакладу займае ўнутрылінгвістычнае згачэнне слова, абумоўленае яго становішчам у моўнай сістэме. Любое слова згачодзіцца ў складаных семантычных адносінах з іншымі словамі мовы, і гэтыя сувязі адлюстроўваюцца ў яго семантыцы. Слова *стол* семантычны звязана з іншымі агульнымі і канкрэтнымі найменнямі мэблі: *мэбля, крэсла, канапа*. Другі тып сувязі назіраецца паміж гэтым словам і іншымі словамі, якія могуць спалучацца з гэтым словам у мавуленні: *драўляны, круглы, стаяць, накрываць*. Трэці тып сувязі выяўляе агульныя элемэнты сэнсу ў слова з аднакарэннымі словамі: *стол – сталоўка, застольны*.

Лінгвістычна абумоўлена сувязь паміж асобнымі згачэннямі мнгазначнага слова. Беларускія словы *рада* і *дошка* не выяўляюць агульнасці, а ў англійскай мове слова *board* мае гэтыя значэнні.

Характар узнаўлення ўнутрылінгвістычнага значэння ў перакладзе адрозніваецца ад перадачы дэнататыўных і канатыватывых значэнняў. У большасці выпадкаў эквівалентнасць слоў МА і МП нг залежыць ад захавання

ўнутрылінгвістычнага значэння. Гэты значэнне ўтрымлівае інфармацыю, перадача якой звычайна не ўваходзіць у намеры крыніцы і на якую камуніканы не звяртаюць увагі, лічачы яе элементам афармлення думкі, а не амой думкай. Неабходнасць ўзнавіць кампаненты ўнутрылінгвістычнага значэння слова ў перакладзе ўзнікае, калі гэта значэнне выступае ў арыгінале на першы план, калі да яго прыцягваецца асабліва ўвагу і яго кампаненты становяцца камунікатыўна важнымі, дамінантным элементамі зместу.

5.2 Агульнасць і адрознасць стылістычных характарыстык слоў розных моў, суадносных паводле дэнататаў

Пры ўспрыманні кожнага слова мы ўсведамляем яго прыналежнасць да пэўнай функцыянальнага стылю мовы: размоўны, паэтычны, афіцыйна-справавы, навуковы, канфесійны. Нават нейтральная стылістычная характарыстыка асэнсавана намі як стылістычны элемент зместу моўнага знака (слова, словазлучэнне, фразеалагізм).

Прыклад прасцейшага высвятлення стылістычнай характарыстыкі – супастаўленне стылістычных (семантыка-стылістычных) сінанімічных пар слоў: *жонка – супруга, голас – глас, канікулы – вакацыі, гаспадар – уласнік, перабольшваць – утрыраваць*.

Стылістычны кампанент зместу ўказвае на пэўнае становішча слова ў лексіцы мовы. Таму ўзнавіць стылістычную характарыстыку слоў важна для выяўлення той сферы чалавечых зносін, да якой адносіцца выказванне.

Эквівалентнасць перакладу пры ўзнаўленні стылістычнага кампанента выказвання:

- *найбольшая*: аднолькавая стылістычная характарыстыка слова ў МА і МП, калі словы дзвюх мовах адпавядаюць адно аднаму як па дэнататах, так і па прыналежнасці да сферы зносін (у большасці – тэрміны, інтэрнацыянальная лексіка: *linguistic, il sostantivo, declinazione, il accento; affore-said* – вышэйадзначаны);

- *частковая*: адпаведныя ў змесце словы маюць розную стылявую прыналежнасць, у выніку чаго стылістычны кампанент страчваецца і эквівалентнасць стылістычнай характарыстыкі МА і МП парушаецца. У такіх выпадках стылістычная эквівалентнасць павінна быць дасягнутая за кошт наяўнасці неабходнай стылістычнай характарыстыкі ў іншых словах мастацкага тэксту. Гэта магчыма, бо стылістычны кампанент аднаго слова характарызуе не толькі гэтага слова, але і ўвесь тэкст.

You will pardon (to pardon ‘дараваць’, афіцыйны стыль – to excuse) me I trust this instruction on your space (Вы даруеце мне, я веру, гэту назойлівасць у вашай прасторы) – Я дазволю сабе спадзявацца, што вы даруеце маю надакучлівасць – Я лью сябе надзеждой, што вы прастите мою назойлівасць.

Стылістычныя кампенсацыі дапамагаюць забяспечыць стылістычную эквівалентнасць.

Калі паказчык ужывання слова ў пэўным стылі становіцца асабліва форма слова, стылістычная характарыстыка можа быць перададзена за кошт іншых знакаў перакладу.

Стылістычная характарыстыка зместу арыгінала можа ўзнаўляцца часткова, бо эквівалентнасць дасягаецца суадноснасцю стылістычнага кампанента цэлага выказвання. Пры гэтым неабходна памятаць, што калі слова МП не валодае роўнай слову МА характарыстыкай, то яны павінны быць стылістычна нейтральнымі і не ўтрымліваць указання на прыналежнасць да іншага стылю мовы (МА – размоўны, МП – размоўны).

Эмацыянальная эквівалентнасць арыгінала і перакладу

Пры паведамленні фактаў рэчаіснасці часта не толькі апісваецца нейкая сітуацыя, але і выражаюцца пачуцці, паказваюцца адносіны аўтара выказвання да яе. Некаторыя словы, акрамя фактычнай інфармацыі, у сваім змесце ўтрымліваюць указанне на эмоцыі (пачуцці, перажыванні). З пункту погляду эмацыянальнай афарбоўкі слова моўныя адзінкі падзяляюцца на:

- *эмацыянальна нейтральныя* – адсутнасць эмацыянальнага зместу ў значэнні слова; аб'ектыўнае апісанне;
- *станоўчая*;
- *адмоўная*: *dog – doggie, cat – pussy – сабака – сабачка, кот – коцік.*

Агульны тып эмацыянальнасці МА (станоўчы, адмоўны) амаль заўсёды перадаецца ў МП, бо ў кожнай мове існуюць словы – носбіты адабрэння ці асуджэння пэўнай інфармацыі. Акрамя таго, эмацыянальнасць, як і стылявы фактар тэксту, у большасці выпадкаў адносіцца да выказвання ў цэлым. Адсутнасць эмацыянальнай эквівалентнасці ў межах станоўчы-адмоўны робіць пераклад (асабліва мастацкага тэксту) неэквівалентным, а такім чынам – і няправільным.

Больш складаная задача – перадаць дакладна вызначаны від эмоцый: варожасць, шкадаванне, пяшчоту, павагу.

Часам у перакладах адзначаецца ўзмацненне або паслабленне эмацыянальнай характарыстыкі пры перакладзе – адбываецца змяненне эмацыянальнай інтэнсіўнасці: рускае *мать* – беларускія *маці, матка* – украінскія *мати, матер, матір*; ласкальнасць – рускія *мамочка, матушка* – беларускія *матуля, матухна*; беларускія *дача, дачушка* – украінскія *доня, донька*

5.3 Цяжасці перавыражэння ў перакладзе дыялектных асаблівасцей мовы арыгінала і ўзнаўленне ў перакладзе прафесійнай лексікі арыгінала

Значэнне перакладу як асноўнага віду міжмоўнай камунікацыі на сучасным этапе развіцця чалавечага грамадства ўвесь час узрастае. Пераклад мастацкіх тэкстаў (твораў мастацкай літаратуры) стаў самым інтэнсіўным сродкам міжнароднага абмену культурнымі каштоўнасцямі, а праз яго – асноўным спосабам міжнароднага ўзаемаразумення, узаемаўзбагачэння і міждзяржаўнага ўзаемадзеяння. Менавіта дзякуючы перакладу мастацкі твор, напісаны на пэўнай нацыянальнай мове, становіцца адкрытым для носьбітаў іншых моў і ўваходзіць у скарбніцу сусветнай літаратуры.

Важнае значэнне ў перакладзе мае захаванне рэгіянальнага каларыту арыгінала і ўзнаўленне сродкамі мовы перакладу нацыянальна-лакальнай спецыфікі арыгінала. Перакладчык вырашае ў гэтых адносінах некалькіх важных для якасці і эквівалентнасці перакладу задач:

1 ці з’яўляецца рэгіянальны каларыт арыгінала рэлевантным для перадачы ў перакладзе;

2 пры станоўчым адказе на 1 пытанне ўзнікае наступная праблема: якімі моўнымі сродкамі перадаць рэгіянальны каларыт у перакладзе: выкарыстаць арыгінал і падаць неабходныя тлумачэнні або прыцягнуць да перакладчыцкай творчасці дыялектызмы мовы перакладу;

3 якім чынам дыялектызмы мовы перакладу змяняць агульны стылістычны настрой перакладнага тэксту.

Мэтазгодна прасачыць асаблівасці перакладчыцкага падыходу да дыялектнай лексікі раманаў трылогіі Івана Мележа “Палеская хроніка”. Безумоўна, такі твор, як “Палеская хроніка” Івана Мележа заслугоўвае быць вядомым і знаёмым не толькі беларусам, але і іншым народам. На працягу XX ст. творы беларускай мастацкай літаратуры ў першую чаргу перакладаліся на рускую мову, што заканамерна, бо ў часы існавання СССР руская мова з’яўлялася ў краіне мовай міжнацыянальных зносін.

У працэсе перакладу твора, падобнага “Палескай хроніцы”, у якім рэгіянальны каларыт выступае яркавай і важнай рысай аўтарскага стылю, істотным з’яўляюцца трапяткія адносіны перакладчыка да нацыянальна-культурнага кампанента мовы.

Нацыянальная афарбоўка была канкрэтнай асаблівасцю твора. Выявілася яна перш за ўсё ў вобразах, якія выразна адлюстравалі матэрыяльныя абставіны і сацыяльныя ўмовы народнага жыцця. Такі каларыт пачынаецца з моўнай спецыфікі твораў. У “Палескай хроніцы” існуе значная колькасць адзінак выяўлення нацыянальнай формы (дыялектызмаў, ідыём, прыказак, прымавак, размоўнай і прастамоўнай лексікі), прагматыка якіх абумовіла рэлевантнасць іх перакладу. У працэсе перакладу раманаў на рускую мову генетычная роднасць мовы арыгінала і мовы перакладу дазваляе падобнасць некаторых адзінак выяўлення нацыянальна-культурнага

кампанента мовы арыгінала, што разам з тым сведчыць аб ментальнаснай блізкасці славянскіх народаў.

Дыялектызмы, відаць, можна лічыць адным з самых трапных сродкаў адлюстравання рэгіянальнага каларыту і самай важнай рысай выяўлення нацыянальна-культурнага кампанента мовы мастацкага твора.

Мэтазгодна прасачыць адносіны перакладчыкаў твора Мележа на рускую мову да дыялектызмаў першага з раманаў “Палескай хронікі” – “Людзі на балоце”. Засяроджанне ўвагі на першым з раманаў абумоўлена найбольшай колькасцю дыялектных адзінак у параўнанні з другім і трэцім раманамі.

Для параўнальнага аналізу быў узяты пераклад рамана “Людзі на балоце” з беларускай мовы на рускую, зроблены Навумам Кіслікам.

У першую чаргу, неабходна адзначыць, што перакладчык пакінуў без фанетычных змен імёны, перадаўшы іх спецыфічна беларускае вымаўленне (*Ахрем, Василь, Вольга, Ганна, Евхим, Миканор, Тимох, Хадоська, Хведзька*) без захавання беларускіх фанетычных рыс (акання, цекання). У перакладзе захоўваюцца і памяншальна-ласкальныя варыянты ўласных назоваў: - *Ой, Гануля! Иди, сюда!; А, Хадюля! Конопляночка!*

Слушным фактам у перадачы нацыянальна-культурнага кампанента мовы арыгінала з’яўляецца захаванне ў рускім перакладзе форм клічнага склону: - *Ганно-о! Где ты, нечистая сила!; - Што скажешь, человеце?; - Миканорко, не говори чего не надо!*

У перакладзе адлюстроўваліся ўслед за арыгіналам і некаторыя фанетычныя дыялектызмы: *У нас, в Михайловке, тоже земля була!; Исторический хвакт. Инхвантерии генерал; Ну дак посиди!; А кохту кто порвал?; Как дохтур!.. Как все одно в больнице какой!*

Больш разнастайныя прыёмы перакладу выкарыстаны ў адносінах да лексічных і семантычных дыялектызмаў. Частка з іх у перакладзе перадаецца толькі з фанетычнымі змяненнямі. У асноўным, захоўваюцца лексемны агульнаўсходнеславянскага паходжання, якія сустракаюцца і ў рускіх гаворках і будуць зразумелыя рускаму чытачу без дадатковых тлумачэнняў: *Володька, ..спавиши на полатях; Не дай Бог что случится – сголеем совсем!; [мать] оборачивала вкинутой в воз травой баклажку с водой; Я тебе кулеш в чугушке в печи поставила; Несмачная, може, картопля?; Все одно как гребуешь девками или боишься; видел Василь из-под свиты, как опадал, гас огонь; Не бавься слишком; и урожай добрый будет, и худобе приплод добрый!*

На стварэнне неабходнай атмасферы Палесся ў рускім варыянце рамана накіравана ўвядзенне ў мову перакладу некаторых беларусізмаў. У беларускай мове гэтыя адзінкі не з’яўляюцца дыялектызмамі і ўваходзяць у агульнаўжывальную лексіку беларускай літаратурнай мовы. У рускай моўнай стыхія яны з’яўляюцца “чужымі”, што і стварае эфект беларускай і, у прыватнасці, палескай нацыянальнай афарбоўкі: *Хаты стояли на острове; Я – зараз; нема на вас угомону; дивчина брала воду; хлопец с угрюмыми заспаными глазами; сором будет; [кулеш] смачный, с молоком; как ты*

отвечаешь бацьке!; Я зараз поснедаць чэго саберу; Добрыя будуць коляды, дак і урожаі добрыя будуць. Словы беларускай мовы захоўваюцца у мове палешукоў-герояў твора і адсутнічаюць у аўтарскай мове. Захаванне ў рускім перакладзе беларускіх лексем толькі ў мове персанажаў мае на мэце паказаць адрозненне паміж мовай герояў і мовай аўтара. У беларускім тэксце такое адрозненне перадаецца за кошт фанетычных, граматычных, лексічных асаблівасцей палескай гаворкі і яе адрозненняў ад беларускай літаратурнай мовы. А пры перакладзе на рускую мову адлюстраванне значнай часткі фанетычных адрозненняў палескай гаворкі немагчыма. Гэты тычыцца, напрыклад, захавання ненаціскага канцавага [o], што ў рускай мове з’яўляецца нормай: *болото; недалеко; непагано*. Кампенсацыяй гэтай страты і з’яўляецца ўвядзенне ў мову перакладу некаторых беларускіх слоў.

Некаторыя лексічныя дыялектызмы перакладчык замяніў семантычнымі адпаведнікамі: *жанчына несла зелле свінні – жэніцына несла корм свинье ; каб ён [дзед] не высільваўся – штобы [дэд] не надрываўся; *Грыбок у поцемку намацаў конаўку – Грыбок в темноте нашарил кружку; Цабры, цабры каму?! Цабры новыя – Ушаты, ушаты кому?! Ушаты новыя; Ёмки, качэргі не трэба? – Сковородников, кочерег не надо?; пакуль не вярнулася з царквы Вольга з бацькамі і чалавекам – пока не вернулись из церкви Вольга с родителями и мужем.**

У працэсе пераўзнаўлення сродкамі рускай мовы рамана Мележа перакладчык вырашыў захаваць большасць адзінак фразеалагічнага ладу, прыказак, прымавак арыгінала, да якіх прымяніў транслітарацыю – паслоўны пераклад з улікам фанетычных асаблівасцей мовы перакладу: *Уговаривают, ей-богу, как писаря волостного!; Такого цвету – по всему свету! Чего не еси, того в рот не клади! Мал жук, да велик звук!; Не выбрать бы холеру – горячий не в меру!*

Шмат сакавітых прыказак ужываецца ў рамане “Людзі на балоце” ў час апісання сватання Яўхіма да Ганны. Большасць з іх захоўваецца ў перакладзе ў амаль некранутым выглядзе: *Самы час, самы лепшы квас! – В самый час, самый лучший квас!; Стане, яку тая макуха – будзе векавуха! – Станет, как та макуха – будет вековуха!; у нашага купца – добра без канца! – у нашего купца – добра без конца!* Але некаторыя прыказкі і прымаўкі знайшлі ў перакладзе адметнае слоўнае выражэнне: *Ад гульбы конь псуецца, так і дзеўка! – Гульба не в срок и коню не впрок, а тут – девка!*

Разгледзеўшы некаторыя асаблівасці перакладу твора І. Мележа на рускую мову і адметнасці падыходу перакладчыка да дыялектызмаў раманаў, неабходна адзначыць, што перакладчык імкнуўся перадаць у рускамоўным тэксце рэгіянальны каларыт беларускага Усходняга Палесся. З гэтай мэтай ён пакінуў у перакладзе некаторыя, зразумелыя носбітам рускай мовы, дыялектныя адзінкі, захаваў у рускім тэксце некаторыя беларускія лексемы. Па магчымасці перакладчык імкнуўся адлюстраваць фанетычныя і граматычныя асаблівасці палескай гаворкі. Дадатным з’яўляецца і перадача ў перакладзе значнай часткі прымавак і прыказак арыгінала. Гэта знаёміць рускамоўных чытачоў з культурай Палесся і стварае ў рускамоўным

перакладзе “Палескай хронікі” своеасаблівую атмасферу мясцовасці, дзе адбываецца дзеянне твора.

Пры перакладзе прафесійнай лексікі перакладчыку неабходна ўлічыць ступень знаёмства чытачоў перакладу з асноўнымі рысамі адпаведнай прафесійнай сферы і правесці параўнанне і супастаўленне асноўных прафесійных слоў, выказаў, слэнгавых спалучэнняў, а таксама тэрмінаў, якія ўжываюцца прадстаўнікамі дадзенай сферы дзейнасці ў разнамоўных асяроддзях.

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ

Тэма 6 Нацыянальна-культурны кампанент у мове мастацкага перакладу

- 1 Адзінкі выяўлення нацыянальнай формы.
- 2 Перанос з арыгінала ў пераклад зразумелых для чытача перакладу адзінак выяўлення нацыянальнай формы пры перакладзе з блізкароднасных моў.
- 3 Замена адзінак мовы арыгінала эквівалентамі пры супадзенні ўнутранага вобраза, значэння, стылістычнай характарыстыкі.
- 4 Выкарыстанне аналагаў у працэсе ўзнаўлення нацыянальна-культурнага кампанента мовы.

6.1 Адзінкі выяўлення нацыянальнай формы

Нацыянальна-культурны кампанент МА (тэрмін, які больш за іншыя падыходзіць да наймення праблемы нацыянальнай формы) стварае своеасаблівую музыкальнасць мастацкіх твораў, часта вызначае слоўнікавы склад МА, яе граматычны лад, а таксама сродкі моўнай выразнасці: ідыёмы, тropy, прыказкі, прымаўкі. Адзінства выразных сродкаў і стварае ў асноўным нацыянальную форму твора. Майстру мастацкага перакладу патрэбна ўсё гэта багацце перадаць на другой нацыянальнай мове так, каб твор не страціў ніводнай са сваіх мастацкіх якасцей.

Кожная мова, як вядома, з'яўляецца знакавай сістэмай, што адлюстроўвае прыблізна аднолькавыя паняцці, вобразы, з'явы рэчаіснасці. Задача перакладчыка – суаднесці знак (назву, слова) на мове арыгінала са знакам на мове перакладу. Але некаторыя паняцці не заўсёды перадаюцца ў мове адным словам. Нярэдка для гэтага выкарыстоўваецца слоўны комплекс, што ўяўляе сабой пэўнае, больш ці менш устойлівае лексічнае спалучэнне – фразеалагічную адзінку. Значэнне яе не з'яўляецца сумай значэнняў яе складнікаў і заснавана на пэўных пазамоўных з'явах, якія не аднолькава зразумелыя для прадстаўнікоў розных этнасаў, носьбітаў розных моў.

У сучасным перакладазнаўстве вылучаюцца розныя спосабы ўзнаўлення фразеалагічнага ладу мовы арыгінала ў працэсе перакладу мастацкага твора. Пры ўзнаўленні фразеалагічнага ладу мастацкага твора пры перакладзе з рускай мовы на беларускую і з беларускай мовы на рускую назіраюцца:

1) замена фраземы мовы арыгінала ў перакладзе такой самай фраземай, калі фразеалагізм агульны для абедзвюх моў: *прыкусіць язык – прикусить язык; кроў з малаком – кровь с молоком; пад гарачую руку – под горячую руку;*

2) ужыванне на месцы фразеалагізма арыгінала фраземы з адрозным кампанентным складам: *не святыя гаршкі лепяць – не боги горшки обжигают; скруціць сабе галаву – сломить себе шею; ні да вока ні да бока –*

ни к селу ни к городу; згубіць з вачэй – потеряць из виду; бокі рваць – надрыват жывоты; вантробы пераесці – душу вымотаць; гаціць як у прорву – бухаць как в бездонную бочку; ні свярбіць ні баліць – ни холодно ни жарко; пайсці за вадою – поплыць по течению (за течением);

3) выкарыстанне замест фразеалагічнай адзінкі мовы арыгінала іншага фразеалагізма, зусім адрознай структурнай мадэлі, з адрознай сувяззю кампанентаў: *абое рабое – два сапога пара; бог бацька – будь что будет; гады ў рады – в кои-то веки; душою загавець – отдать богу душу; звесці ў рожкі – столкнуть лбами; як мае быць – как следует; сысці на пусты канец – дойти до ручки;*

4) замена фразеалагізма словам: *аціраць бакі – околачиваться; даць веры – поверить; звязаць за чубы – стравить; не даваць веры – не верить; (рабіць) (на) паканец рук – небрежно;*

5) замена фразеалагізма сінанімічным радам слоў: *з'ехаць з глузду – рехнуцься, спятить; смешкі строіць – подтрунивать, насмехаться; заліць вочы – напиться, нахлестаться;*

б) ужыванне на месцы фраземы свабоднага словазлучэння ці сказа: *няўрокам кажучы – чтобы не сглазить;*

7) перадача ў перакладным тэксе іншамоўнай фраземы з захаваннем графікі і арфаграфіі мовы-крыніцы: *alma mater, memento mori* [30, с.47-48].

Даследаванне спосабаў перакладу выразных сродкаў мастацкіх тэкстаў – адна з актуальных задач перакладазнаўства, таму што менавіта сістэма вобразных сродкаў канкрэтнага мастацкага твора абумоўлівае яго непаўторнасць, якія павінны быць захаванымі ў перакладным тэксце.

6.2 Перанос з арыгінала ў пераклад зразумелых для чытача перакладу адзінак выяўлення нацыянальнай формы пры перакладзе з блізкароднасных моў

Пры перакладзе з блізкароднасных моў перш за ўсё выклікаюць перакладчыцкую ўвагу адзінкі выяўлення нацыянальнай формы, зразумелыя для носьбітаў мовы перакладу. Яскравым паказчыкам выяўлення нацыянальнай формы з'яўляюцца фразеалагічныя адзінкі.

У скарбонку класікі мастацкага перакладу на беларускую мову ўвайшлі пераклады паэзіі Т. Шаўчэнкі з украінскай мовы на беларускую, зробленыя Я. Купалам. Пры параўнальна-супастаўляльным аналізе купалаўскага перакладу і шаўчэнкаўскага арыгінала выдзяляецца група выказаў, створаных на аснове старажытных усходнеславянскіх уяўленняў і вераванняў. Карані гэтых іх – у дахрысціянскім міфалагічным тыпе мыслення славянскіх народаў, калі ўвесь навакольны свет народная фантазія насяляла добрымі і злымі духамі, кожны з іх меў свае прыкметы, свой характар і паводзіны, патрабаваў пэўных ахвяраў. Адтуль такое частае ўжыванне Шаўчэнкам у сваіх творах словазлучэнняў з кампанентам *лихо*, якія ўявілі ў МА разгалінаваную сістэму, дзе галоўнае месца належыць словаспалучэнням

з персаніфікацыяй: *жаль стало, што лиху минуло. Молодэз лиху! – жаль стала, што ліха мінула. Маладое ліха!*

Выразы такога тыпу не мелі неабходнасці ў перакладзе. Яны ўзніклі да моўнай дыферэнцыяцыі ўсходнеславянскай мовы і з тых часін захаваліся ў вусным маўленні і вуснай народнай творчасці, а таксама зафіксаваны ў абедзвюх (беларускай і ўкраінскай) мовах: *Хоч і лиху зустрінеться, Так не на чужині – Хоць і ліха напаткае, Але не ў чужыне*. Выраз *лиху зустрінеться*, як і яго варыянт-эквівалент *ліха напаткае*, мае значэнне ‘дрэннае жыццё’.

Ліха як жывая істота жаночага полу надзялялася ўсімі чалавечымі якасцямі: *вас [думы] лиху на світ.. породило*. Паступова *ліха* ў народным светасузіранні асацыяравалася з няшчасцем і стала ўвасабленнем бяды, што адлюстравана ў Купала: *на свет вас [думы] беды спарадзілі*. Форма множнага ліку назоўніка МП (*беды*) падкрэсліла інтэнсіўнасць з’явы, абазначанай выразам *беды спарадзілі*.

Старажытнае міфалагічнае мысленне сказалася на спалучэнні МА *аж лиху сміэцца*: *Граэ кобзар.. – Аж лиху сміэцца*. Маючы ўвогуле адмоўны эмацыянальны зарад, фразеалагічнае адзінства выразіла станоўчую ацэнку дзеяння (‘добра, выдатна’). У МП фразема асэнсавана па-купалаўску арыгінальна: *Кобзар грае.. Аж бяда хіхоча*. Семантыка і структура захавана, а слоўнае нападненне МП адрознае ад арыгінала: *лиху* перададзена як *бяда*, для абазначэння дзеяння ўзяты з народнага вуснага маўлення дзеяслоў *хіхатаць* ‘гучна смяецца, рагатаць’. Арыгінальная знаходка беларускага паэта актуалізавала якасна-колькасную характарыстыку дзеяння, а ўнутраная форма дзеяслова, яго яўная прыналежнасць да гутарковага стылю надалі кантэксту экспрэсіўнасць. Калі ў МА падобны выраз меў іншае значэнне (‘гаротнае жыццё’), МП дала другі варыянт: *вороги не бачили, Як лиху сміэцца – вораг не пабачыў, Як гора смяецца*.

На адухаўленні заснавана словазлучэнне МА *лиху не прыспало*: *Думы моі, ..Чом вас лиху не прыспало*. Купала ў МП адмовіўся ад міфалагемы на карысць абстрактнаму паняццю: *мае думы, ..Што вас гора не прыспала*. Змена слова-кампанента не пашкодзіла семантычнай эквівалентнасці фразеалагізмаў МА і МП: *лиху прыспало – гора прыспала* – ‘знікнуць, пайсці’. Нязмененая форма дзеяслова МА *прыспати* ‘ўсыпіць, закалыхаць’ надала выказванню МП эмацыянальнасць, занатаваўшы пачуцці спагады і жалю.

Хаця слова *лиху* мела адмоўны намінацыўны сэнс, у спалучэнні з дзеясловам, які валодаў станоўчай значэннямі (намінацыўным і эмацыянальным), лексема пачала выражаць пазітыўную ацэнку рэчасінасці: *в Украіні Лиху танцювало*. Радкі далі прыклад энантыясеміі, замацаванай на міжузроўневым пераходзе слова → фразема: *лиху* ‘гора’ → *лиху танцювало* ‘добрае жыццё’. Гэтыя адносіны выяўлены ў МП: *на Ўкраіне – Гора танцавала*.

Спецыяльны гісторыка-лінгвістычны аналіз неабходны, каб удакладніць літаральнае значэнне фразеалагічных зваротаў, якія ў тэксце арыгінала выканалі ролю рытарычных воклічаў: *Нехай його [брыдке] лихий візьме!* Паводле граматычных паказчыкаў і згодна структуры кантэксту

ўкраінскае *лихий візьме* паходзіць з міфалогіі, але на сінхронным зрэзе выраз меў толькі эмацыянальнае насычэнне. Таму змена ў МП лексіка-граматычнай формы (*лихий* → *ліха*) не сказалася на агульным сэнсе перакладу: *Няхай яе [бяду] ліха возьме!* Пераклад захаваў важныя экспрэсіўныя фактары выказвання, стылявую зніжанасць і адмоўную ацэначнасць.

Як традыцыйную формулу, Шаўчэнка ўжыў фразеалагічны выраз *лихо з вами: Лихо, діти, Лихо мені з вами!* З марфалагічнага боку фразеалагізм уявіў сабой другасны выклічнік, які страціў намінацыйную функцыю і ператварыўся ў выразніка пачуцця смутка і журбы. Пераклад фраземы Купала здзейсніў на лексічным і словаўтваральным узроўнях: *Гора, дзеці, Горанька мне з вамі!* Паколькі пераважная большасць другасных выклічнікаў узнікла ў кожнай усходнеславянскай мове выключна ў працэсе развіцця кожнай з іх, а не атрымана ў спадчыну ад старажытнарускай мовы, апраўданым стаў і наступны пераклад гэтага вокліча: *думи мої, Лихо мені з вами – мае думы, Цяжанька мне з вамі!* Пры захаванні адметнай вобразнасці арыгінала, дасягнутым пераносным ужываннем прыслоўя, неабходную эмацыянальнасць, пачуццё спагады і тугі, у беларускім тэксе выразіла размоўнасць дэрывата са словаўтваральным памяншальным фармантам - *эньк-*. На жаль, фразеалагічнай адзінкі, адэкватнай МА, у беларускім перакладзе няма.

6.3 Замена адзінак мовы арыгінала эквівалентамі пры супадзенні ўнутранага вобраза, значэння, стылістычнай характарыстыкі.

У многіх выпадках адзінкі мовы арыгінала магчыма замяніць пры перакладзе эквівалентамі МП пры супадзенні ўнутранага вобраза, значэння, стылістычнай характарыстыкі.

Падобныя фразеалагічныя эквіваленты з'яўляюцца міжмоўнымі сінонімамі. Як ісінонімы ў межах адной мовы, яны могуць мець розныя ступені блізкасці. Такі спосаб перакладу дазваляе захаваць комплекс значэнняў перакладзенай адзінкі. Мяркуюцца, што ў фондзе адной мовы можна адшукаць фразеалагізм, які па сваіх характарыстыках супадае з фразеалагізмам арыгінала, будзе мець з ім тоесную семантыку, аднолькавую структурна-граматычную арганізацыю і кампанентны склад.

Цікавасць для лінгваперакладазнаўства ўяўляе даследаванне перакладчыцкага падыходу да ўзнаўлення фразеалагічнага ладу рамана Я. Коласа “На ростанях” у працэсе перакладу на рускую мову.

У мове рамана Я. Коласа “На ростанях” адзначаецца агульнаўжывальны назоўнікавы фразеалагізм *закрыванне (заплюшчванне) вачэй* (на што) ‘утойванне, замоўчванне чаго-небудзь’, вытворнага ад суадноснага дзеяслоўнага *закрываць (заплюшчваць) вочы* (на што) – ‘знарок не заўважаць чаго-небудзь важнага, значнага’: *Пад уплывам тэндэнцыйнага і аднабаковага асвятлення [войнаў], выпуклення гераічнага і наўмыснага*

закрывання вачэй на цёмныя бакі, у Лабановіча злажылася ўяўленне, у корні фальшывае, аб ваяцкіх здольнасцях царскай Расіі і аб яе непераможнасці ў вайне.

У перакладзе для фраземы прапанаваны выраз з іншай стылістычнай афарбоўкай, з адценнем кніжнасці і афіцыйнасці, што дапускае лінгвістычны кантэкст – ужыванне ў міжслоўным акружэнні выказаў *влияние тенденциозного и одностороннего освещения этих войн*, а таксама пазалінгвістычны кантэкст – апісанне геапалітычнай сітуацыі: *Под влиянием тенденциозного и одностороннего освещения этих войн, выпячивания их героической стороны и преднамеренного затушевывания темных сторон у Лобановича сложилось в корне неправильное представление о военных способностях царской России и о ее непобедимости в войне.*

Уласна беларускі размоўны выраз *лахі пад пахі* ўвайшоў у літаратурны ўжытак з паўднёва-заходніх гаворак нашай краіны, дзе слова *лахі* з’яўляецца агульнай назвай разнароднага адзення. Першапачатковы сэнс спалучэння зразумелы. У далейшым кампаненты выразу, звязаныя ўнутранай рыфмай, страцілі канкрэтнае і набылі больш шырокае, абагульненае значэнне: *лахі* – не абавязкова толькі ‘адзенне’, *пад пахі* – не абавязкова ‘пад плечы’.

Калі фразеалагізм ужываецца ў ролі дзеяслоўнага выказніка перад аднародным выказнікам (пры перадачы хуткай змены падзей), то ён абазначае ‘схапіць з сабой свае манаткі’. Фразеалагізм стаў таксама ўжывацца са значэннем ‘свае пажыткі з сабой’, калі гаворыцца пра любыя асабістыя рэчы, што можна прыхапіць з сабой, панесці ў руках ці на сабе перад адыходам, уцёкамі, ад’ездам куды-небудзь. Звычайна фразеалагізм ужываецца пры дзеясловах *браць, узяць, забраць*, якія могуць прапускацца, але мецца на ўвазе, як гэта адбываецца ў “На ростанях”:

1. – Ну, дык вось я табе што скажу: не цеш сябе, хлопча, марнымі надзеямі, а лепш паціхеньку бяры **лахі пад пахі** і выбірайся;

2. А што ж будзе? Вазьму **лахі пад пахі** – маёмасць мая невялікая – ды пайду шукаць шчасця на свеце.

Пераклад утрымлівае сэнсава блізкі рускі варыянт *шапку в охапку* (размоўнае, жартаўлівае ‘хутка сабраўшыся, сысці, выправіцца куды-небудзь’):

1. – Ну, так вот что я тебе скажу: не тешь себя, хлопче, напрасными надеждами, а лучше потихоньку **бери шапку в охапку** и выбирайся;

2. Что будет? Возьму **шапку в охапку** – имущество мое небольшое – и пойду искать счастья по свету.

Размоўны фразеалагізм *выкідаць на вока* ўжыты са значэннем ‘зласліва гаварыць каму-небудзь, што-небудзь’: *Але калі заўважае што, то **выкідае ўсё гэта на вока**. – Однако если замечает нарушение порядка, то **ставит это на вид** нарушителю [18].* У перакладзе выяўляецца значэнне беларускага фразеалагізма.

Фразеалагізм *раскатаць губу (мець расчыненую губу)* адносіцца да размоўнага стылю і ўжываецца ў значэнні ‘хацець чаго-небудзь недасяжнага, таго, што нельга ажыццявіць’: – *О, хрысціяне – народ вельмі змыслы, і да іх*

ашчэ дакладней прыстае гэта мерка. Яны, бачыш, маюць вельмі шпаркі разгон і шырока расчыненую губу [27, с. 83]. У перакладзе фразема зменена на стылістычна нейтральнае: – *О, христиане – люди весьма практичные и в то же время с большим размахом и с большим аппетитом. К ним еще лучше подходит эта мерка. Они, видишь ли, очень многого хотят* [18].

Размоўны фразеалагізм *рассыпацца дробным макам* ужываецца пры дзейніку са значэннем асобы ў значэнні ‘лісліва дагаджаць каму-небудзь, паддобравацца да каго-небудзь’: “*Які ж гэта лось у лесе наваліўся, што ты рассыпаешся такім дробным макам? Ці, можа, мне пашчасціла?*” – падумаў Лабановіч і навастрыў вуха [27, с. 490]. У перакладзе: “*Какой медведь в лесу подох, что рассыпаешься таким мелким бесом? Или, может, мне повезло?*” – подумал Лобанович и навострил уши [18].

Уласна беларускі прастамоўны фразеалагізм *гула асмаленая* ‘зусім нічога (не атрымаць, не зрабіць, не дастанецца)’ узнік у выніку пераасэнсавання свабоднага словазлучэння, дзе *гула* – “вытачаная ці выразаная з дрэва моцная кулька-шарык, якую ў гульні ганялі ўдарамі палкі” [31, с. 157]: *Грошы кладуць у кішэню Ліскоўскія, вы нават не ведаеце колькі. Вам жа з рэдактарам – падстаўным, трэба сказаць, – гула асмаленая* [27, с. 604]. Ф. Янкоўскі заўважаў, што “гулу звычайна абсмальвалі над агнём” [32, с. 96]. Такое сакавітае народнае выслоўе надае адценне нязмушанасці, прастамоўнасці выказвання, стварае экспрэсію, што дарэчы ў кантэксце сітуацыі.

У рускамоўным перакладзе фразема *гула асмаленая* заменена на прастамоўны іранічны выраз *фига с маслом*, уласцівы рускай мове: *Деньги кладут в карман Лисковские, вы даже не знаете сколько. Вам же с редактором – подставным, надо сказать, – фигу с маслом* [18]. Выраз у перакладзе адпаведнае арыгіналу семантыку (‘зусім нічога’) і стылістычную афарбоўку.

Уласна беларускі размоўны фразеалагізм *за добрае надвор’е* (выбірацца, ісці) ‘пакуль не позна, пакуль спрыяюць абставіны, умовы’, які мае сінонімы: *за пагодай* [30, с. 98], перакладзены сінанімічным і стылістычна ідэнтычным размоўным з рускамоўнага слоўніка: *Час падумаць аб здачы школы – воласці або непасрэдна заступніку, які мог з’явіцца тут кожны дзень, а самому выбірацца за добрае надвор’е* [27, с. 214]. – *Время подумать о сдаче школы волостному правлению либо непосредственно своему прежнему, который мог здесь появиться каждый день, а самому убираться подобру-поздорову* [18].

Стылістычная афарбоўка захавана пры перадачы фразеалагізаванасці мовы раманаў трылогіі ў адносінах да размоўнага выразу *мець на воку* (каго, што). Гэта размоўны фразеалагізм у беларускай мове ўжываецца пры дзейніку са значэннем асобы і мае семантыку ‘думаць пра каго-, што-небудзь, мець на ўвазе каго-, што-небудзь’: *З дальнейшай гутаркі высветлілася, што Ганну Карлаўну мае на воку і тутэйшы станавы прыстаў* [27, с. 439] – *Из дальнейшего разговора выяснилось, что Анну Карловну имеет на*

примете и здешний становой пристав [18].

Размоўны фразеалагізм *на мезены палец* ужываецца ў значэнні ‘ніколькі, зусім (не даць, не верыць і падобнае)’. У рамане: *Трэба зрабіць так, каб і на мезены палец не даць падумаць ёй, што ён [Лабановіч] шукае спаткання або зацікавіўся ёю*[27, с. 39]. У перакладзе: –*Только бы не дать ей, если уж на то пошло, ни малейшего повода подумать, что он ищет встречи или знакомства с нею* [18].

Уласна беларускі прастамоўны фразеалагізм *даць пудла* ‘памыліцца, схібіць’, які паходзіць з мовы паляўнічых, у якіх пудла ‘няўдачны стрэл, промах’[8, с. 179], і мае значэнне ‘зблытацца, прамахнуцца, памыліцца’ ў перакладзе заменены на фразеалагізм рускай мовы адпаведнік *сделать промах*: *І як далі яны такога пудла! Варту знялі тады, калі яна была найболей патрэбна. Дапусціліся да таго, што пратакол папаў у рукі паліцыі* [27, с. 134] – *И как они сделали такой промах – раньше времени сняли охрану, допустили, что протокол попал в руки полиции!* [18]. Нейтральная стылістычная афарбоўка адпаведнік мовы перакладу прывяла да нівеліроўкі экспрэсіі выказвання, якая ў мове арыгінала стваралася за кошт прастамоўнасці і каларытнасці фраземы.

Асобныя фразеалагічныя адзінкі ў перакладзе раманаў трылогіі на рускую мову не захоўваюцца. У рускім тэксе перадаецца толькі апісанне сітуацыі, на якую ўказвалі фраземы арыгінала. Так, напрыклад адбылося з размоўным вербоідам *даць веры (каму)* ‘верыць каму-небудзь’, семантыку якога ў перакладзе перадаў дзеяслоў *верить*: – *Ой, панічыку, вы ўсё смеяетесь, не даёце веры. Не верыце ніяк мне старой* [27, с.6] – *Ой, паничок, вы все смеетесь, не верите мне, старой!* [18].

Такім чынам, выкарыстанне прыёму падбору фразеалагічных эквівалентаў пры перакладзе рамана Я. Коласа “На ростанях” на рускую мову звязана з падборам тоесных эквівалентаў да ўласнабеларускіх фразеалагізмаў (*лахі пад пахі – шапку в охапку, гула асмаленая – фи́га с маслом, дробным мака́м – мелким бесом*), спробай змяніць стылістычна афараваныя фразеалагізмы на стылістычна нейтральныя выразы.

6.4 Выкарыстанне аналагаў у працэсе ўзнаўлення нацыянальна-культурнага кампанента мовы

У 1905—1906 гг. Янка Купала як перакладчык звярнуўся да пазіі класіка рускай паэзіі ХІХ ст. Мікалая Аляксеевіча Някрасава. Яго творы вабілі Купалу сваім грамадзянскім зместам, народнай формай, высокімі ідэаламі змагання за свабоду і шчасце народа. Дзякуючы Купалу на беларускай мове з’явіліся песні з паэмы “Каму на Русі жыць добра” (“Галадоўліца” і “Соленая”), вершы “Агароднік”, “Што ні год, памяншаюцца сілы”, 14 радкоў з верша “Нязжатыя гоні”, 8 радкоў з песні “У людзей і ў нас”.

Лексіка МП – з’ява надзвычай складаная. Кожны рускі радок перакладчык імкнуўся перадаць адметна. Для Купалы важным было тое, што пераклад накіраваны на канкрэтнае ўспрыманне. Галоўнае – перадаць умовы і абставіны становішча селяніна: *С коры его [мужика] Распучило, Тоска-беда Измучила. Темней лица Стеклянного Не видано У пьяного – Жыццё яму [мужыку] Дакучыла, Бяда яго Замучыла, Глядзіць вачмі Слязлівымі, Сапе грудзьмі Ўдушлівымі*. Перакладчык ахвяраваў дакладнасцю на карысць паэтычнасці, якая пры максімальнай блізкасці слоў не была б дасягнута. Паэтычнасць у гэтых радках з’явілася істотнай умовай набліжэння да галоўнай задачы МП: услед за аўтарам МА, з дапамогай уласных моўных сродкаў, паказаць гаротнае жыццё селяніна.

Прыкладам прагматычнай адаптацыі тэксту стала адсутнасць ў МП “Галадоўліцы” імя селяніна: *Дозрей, дозрей, Рожь-матушка! Я пахарь твой, Панкратушка! – Паспей бардзей, Жытца зярно, Я жду цябе Даўно, даўно!* Лірычны маналог канкрэтнага селяніна (МА) ператварыўся ў абагуленую сацыяльную прамову беларускага сялянства, якое ад імя першай асобы заявіла ў МП аб сваіх пакутах.

МА мела засвоеныя выразы, якія не маглі быць перададзены МП суадноснымі словамі з захаваннем адэкватнага ўражання, а таксама беларускай моўнай спецыфікі: *А соли нет, хоть бы щепоть! – А соли той няма ані*. Абодва тэксты апісалі катэгарычную адсутнасць прадмета. МА і МП выкарысталі розныя асацыятыўныя кантэксты. Пры замацаванні ў маўленні з’явы створаная сітуацыя была ў нейкай ступені ідыясінкразічнай, што адлюстравалася на культурна-эмацыянальным вопыце двух народаў парознаму. Для няносьбіта рускай мовы ўзмацняльны выраз *хоть бы щепоть* з’явіўся падобным да зачыненай кнігі. Таму Купала функцыі перадачы адсутнасці ўсклаў на беларускую ўзмацняльную часціцу *ані*.

Аб творчай самастойнасці Купалы сведчылі пераклады іншых радкоў някрасаўскіх вершаў. Вельмі пашыраны, напрыклад, у рускай літаратуры зварот да Радзімы *Мать-Отчизна* Купала замяніў адпаведным *зямля-маці*: *Мать-Отчизна! дойду до могилы, Не дождавись свободы твоей! – Зямля-маці! Няўжо да магіль Я не ўбачу свабоды тваей?* Эквівалентнасць сказаў існуе на аснове захавання семантычнага параметра параўнання ‘маці – радзіма’. Рускае *отчизна* ўспрымалася як *маці*, а беларускае *маці* атаясамлівалася з *зямлёй*. Канверсіўныя адносіны існавалі паміж дзееспрыслоўем *не дождавись* (МА) і дзясловам МП *убачыць*. Рускі і беларускі варыянты ўключылі ў сваю семантыку кампаненты ‘чакаць’ і ‘бачыць’, прычым апошні з дугараднай семы ў лексеме МА стаў асновай семантычнага нападзення слова МП.

Здзяйсняючы падобныя лексіка-семантычныя пераўтварэнні, Купала абапіраўся на лексему МА, якая вызначала канкрэтную рэалізацыю пэўнай семантыкі: *Но желал бы я знать, умирая, Что стоишь ты [Отчизна] на верном пути, Что твой пахарь, поля засевая, Видит ведренный день впереди – А хацеў бы ўміраючы ведаць, Што не згінеш [зямля-маці] у бітвах зусім, Што араты твой, сеўшы абедаць, Не застогне над горам сваім*. Шляхі

выражэння прагматычнай задачы сітуацыі ў МА і МП розныя. Фарміраваў дадзеную сітуацыю семантычны крытэрыі 'добрае жыццё'. Дыферэнцыяльныя прыметы ў кантэксце нейтралізаваны.

Тая самая семантычная аснова перакладу існуе ў іншых радках: *У людей-то для щей – с солониною чан, А у нас-то во щях – таракан, таракан!* Антытэза *добрае жыццё – жыццё селяніна-бедняка* як галоўны сродак стварэння экспрэсіўнай вобразнасці захавана Купалам: *У людзей і ў пост сала повен гаршчок, А у нас і ў нядзелю алей ды часнок*. Перакладчык надаў малюнку беларускі каларыт: *чан – гаршчок, солонина – сала*. У працэсе ўзнаўлення беларускімі моўнымі сродкамі МА Купала ўлічыў сацыяльныя абставіны жыцця і псіхалагічныя адметнасці рускага і беларускага народаў, што выявілася ў адрозненнях крытэрыяў добрага (багатага) і дрэннага (беднага) існавання.

Для МП характэрна адэкватная замена рускіх спецыфічных найменняў словамі роднай перакладчыку мовы, падобнымі з рускімі па функцыянальным прызначэнні. Лексема МА *полоса* 'сялянскі надзел зямлі' ў беларускім варыянце песні "Галадоўліца" пададзена як *шнур* (стал [мужик] На *полосу* – стаў [мужык], Дзе *шнур* чарнеў), а ў назве іншага някрасаўскага верша заменена беларускім *гоні* (Несжатая *полоса* – Нязжатыя *гоні*).

У МП гэтага верша Купала дапусціў дзіўнае адхіленне: *Поздняя осень. Грачи улетели – Позняя восень. Буслы адляцели*. Агульны сэнс і паэтычнасць МП не адрозніваецца ад МА. Адметнае вызначэнне набыла мясцовая рэалія: восеньскі адлёт птушак. У сярэдняй і паўночна-ўсходняй Расіі – гэта гракі, а на Беларусі першая адзнака восені – адлёт буслоў. Такім чынам, замена зроблена з асэнсаваным намерам: прыдаць някрасаўскаму арыгіналу ў перакладзе нацыянальна-беларускія фарбы.

Спецыфічныя для рускага народа элементы побыту Купала перадаў сродкамі беларускай мовы са значнымі семантычнымі зрухамі. Беларускае *пакой* 'памяшканне ўнутры будынка' замяніла рускія словы *хоромы* 'вялікая прыгожая пабудова' (*глянул я [огородник] вдруг на хоромы – Глянуў я [агароднік] тут на пакоі*) і *горенка* 'святлічка' (*я [огородник] крался в горенку – скрадаўся ў пакоі я [агароднік]*).

У адпаведнасці з камунікатыўнай мэтай функцыянальныя характарыстыкі вызначылі заканамернасці аналізу і сінтэзу моўных сродкаў у працэсе перакладу: *Я в немецком саду работал – Працаваў я ў садзе панскім*. Мэтавая ўстаноўка перадаць залежнасць работніка ад працы адхіліла дэнататыўную функцыю апісання, а інварыянтным стаў семантычны кампанент 'гаспадарскі', які стварыў эквівалентнасць перакладу *дворянский* (МА) – *панскі* (МП): *любит не рука.. дворянскую дочь – любіць не рука.. панскіх дачок*. Прыметнік *дворянский* набыў у Купалы яшчэ адзін перакладны варыянт: *за дворянскую дочь – з ласкі шляхоцкай дачкі*.

Некаторыя словы МА мелі дакладныя адпаведнікі ў беларускай мове, але Купала не палічыў мэтазгодным падаваць іх у сваім перакладзе: *песни волжские – песні родныя пеў*. Адсутнасць у МП лексем МА, якія абазначылі рускія спецыфічныя рэаліі (указанне на сацыяльнае становішча – *дворянский*

і геаграфічную прастору – *волжский*) і замена іх атрыбутыўнымі словамі-найменнямі характэрных беларускаму побыту рэалій (*шляхоўкі*) ці назвамі паняццяў шырэшага аб'ёму (*волжский – родны*) сведчылі аб імкненні Купалы пашырыць межы дзеяння сітуацыі з Расіі на Беларусь і паказаць сітуацыйную тыпалагічнасць з'явы.

Адметнага падыходу патрабавалі фразеалагічныя адзінкі МА. Імкненне аказаць жаданае ўздзеянне на беларускага чытача вымагала ад Купалы замены фразеалагічных адзінак МА іншымі, адпаведнымі ў сэнсавых і эмацыянальна-экспрэсіўных адносінах фраземамі, больш зразумелымі ў беларускамоўным асяроддзі: *Как идол стал [мужик] На полосу – I скалай* стаў [мужык], *Дзе шнур чарнеў*. У функцыі акалічнаснага параўнальнага фразеалагізма МА *как идол стать* 'не рухацца' Купала ўжыў семантычна суадносную беларускую фразему *скалай стаць*. У МА ступень жыццяздольнасці суб'екта (адсутнасць рухаў) апісана праз найменне прадмета язычніцкага культу. Беларускамоўны фразеалагічны адпаведнік перадаў сітуацыю з дапамогай указання на нежывую з'яву прыроды. Захаваўшы параўнальную структуру МА, беларускі фразеалагізм не быў створаны па мадэлі МА *як + назоўнік у назоўным склоне*, а з'явіўся параўнальнай беспрыназоўнікай канструкцыяй, якая выразіла ідэю супастаўлення па ступені прыметы.

Мэтай купалаўскага перакладу было разуменне тэксту МП кожным беларускім чытачом, што сцвердзіў супастаўляльны аналіз наступных радкоў: *Ковригу съем Гора горой, Ватрушку съем Со стол большой! – Хоць бы з гару Акраец з'ем Ды й праснакоў Адразу з сем*. Апісаная МА сітуацыя (галоднае існаванне) валодала абвостранай экспрэсіяй, дасягнутаў Някрасавым за кошт выкарыстання параўнанняў, якія вобразна перадалі памер. Паэтычнасць захавалі і радкі МП. Але шляхі яе стварэння тут іншыя. У МП дэталі рускага побыту (*коврига, ватрушка*) Купала замяніў беларускімі назвамі (*акраец, праснак*). Канататыўны эфект, падобны МА, у МП створаны беларускімі фальклорнымі элементамі. Першы – з *гару* – меў аднолькавы з МА апорны вобраз (*гара*) і блізкую параўнальную структуру. Другі – маючы семантычную падобнасць да свайго рускага адпаведніка, адрозніваўся па структуры і вобразна-стваральнай аснове. У МА *со стол большой* – параўнальная канструкцыя, заснаваная на знешнім падабенстве прадметаў, а ў МП жаданы памер перададзены праз указанне на колькасць.

Беларускі паэт адшукаў у фальклорнай скарбонцы роднай мовы адпаведнік для дзеяслоўнага фразеалагізма і паралельна паўтарыў у МП фразему МА: *Я [огородник] свой век загубил за девицу-красу, За девицу-красу, за дворянскую дочь – Праз дзяўчыну-красу я [агароднік] свой век загубіў, Згінуў з ласкі шляхоўкай дачкі*. Першы радок МА амаль дакладна захаваны ў МП. Купала змяніў толькі парадак кампанентаў, паставіўшы рэму на пачатак выразу. Пры перакладзе другой паловы сказа Купала не паўтарыў акалічнасць услед за МА, а стварыў фразеалагічную градацыю: паўтораная за МА фразема – нейтральная, а наступны за ёй беларускі адпаведнік – багацейшы ў семантычных і стылістычных адносінах за варыянт МА. Пры

сутыкненні ў МП двух фразеалагізмаў, якія абазначылі аднолькавае дзеянне, адбылася яго актуалізацыя, што ўзмацніла драматызм кантэксту.

Часам сэнс фразеалагічнай адзінкі перадаваўся пераменным словазлучэннем, якое мела тэндэнцыю да ўстойлівасці: *и сам я.. не уродом рождён – і сам я.. на пагляд не брыдкі*. У іншым выпадку Купала па-свойму асэнсаваў змест параўнання: [девица] *статна, словно сахар бела!* – [дзяўчына] *стройна, аздобна была*.

Асаблівасці мовы някрасаўскіх вершаў у купалаўскім перакладзе сведчаць аб тым, што ў працэсе перавыражэння гэтых узораў класічнай рускай літаратуры беларускімі моўнымі сродкамі Купала кіраваўся прынцыпамі вольнага перакладу. Беларускі паэт глыбока і моцна адчуў прамы дыктат сваёй рэчаіснасці. Ён часта адступаў ад даслоўнага падабенства, праяўляючы творчую самастойнасць перакладчыка. “Абеларушванне” арыгіналаў тлумачылася імкненнем данесці да беларускага чытача сэнс твораў рускай класічнай паэзіі, глыбей асэнсаваць аўтарскую задуму.

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРЫНА

ПРАКТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ

Тэматыка практычных зняткаў

- 1 Гісторыя перакладу і перакладазнаўства.
- 2 Тэорыя перакладу.
- 3 Спосабы апісання працэсу перакладу і прынцыпы перакладчыцкага супастаўлення.
- 4 Лексіка-семантычныя эквівалентнасць арыгінала і перакладу.
- 5 Стылістычная эквівалентнасць арыгінала і перакладу.
- 6 Вобразна-выяўленчая спецыфіка мовы мастацкага твора пры перакладзе.
- 7 Мастацтва паэтычнага перакладу.
- 8 Нацыянальна-культурны кампанент у мове мастацкага перакладу.
- 9 Фразеалагічныя адзінкі і пераклад.
- 10 Часавыя і прасторавыя адносіны паміж мовай арыгінала і мовай перакладу.
- 11 Міжузроўневыя кампенсацыйныя механізмы пры перакладзе.

Матэрыялы для практычных зняткаў

Заняткі 1 Гісторыя перакладу і перакладазнаўства

- 1 Пераклад у старажытнасці.
Талмачы і драгаманы Старажытнага Егіпта. Роля перакладчыкаў у Старажытным Рыме. Пераклады старажытнарабскай антычнай спадчыны на лацінскую мову. Вытокі перакладазнаўства ў працах Цыцэрона і Квінтыліяна. Першыя пераклады Бібліі. Пераклад у Сярэднявечча і ў Эпоху Адраджэння. Перакладчыцкія прынцыпы Эцьена Дале. Пераклад у 17-19 ст. Уклад расійскіх пісьменнікаў у тэорыю мастацкага перакладу (В.К. Традзьякоўскі, А.П. Сумарокаў, В.А. Жукоўскі, М.І. Гнедзіч, А.С. Пушкін). Перакладчыцкая дзейнасць і распрацоўка тэорыі перакладу пісьменнікамі і навукоўцамі Германіі 19 ст. (А. Шлегель, Наваліс, Гётэ, В. Гумбальт).
- 2 Пераклад у гісторыі беларускай літаратурнай мовы.
Мастацкі пераклад у эпоху Вялікага княства Літоўскага (16-17 ст.). 19 і 20 ст. у гісторыі беларускага мастацкага перакладу (перакладчыцкая дзейнасць В. Дуніна-Марцінкевіча, А. Ельскага, Я. Купалы, М. Багдановіча, Я. Коласа, М. Танка).
- 3 Узнікненне лінгвістыкі перакладу.

Заняткі 2 Тэорыя перакладу

1 Тыпалогія перакладаў:

- паводле моў-удзельніц,
- паводле суб'екта перакладчыцкай дзейнасці,
- па тыпе перакладчыцкай сегментацыі тэксту і адзінках перакладу,
- па прыкмеце прэзентацыі тэксту,
- па якасці адпаведнасці тэксту арыгінала і перакладу,
- па жанрава-стылістычнай характарыстыцы,
- паводле прагматыкі тэксту,
- па тыпе адэкватнасці.

2 Лінгвістычныя праблемы перакладу.

Перакладчыцкая эквівалентнасць. Паняцці *інварыянт перакладу*, *варыянт перакладу*. Змест тэрмінаў *пераклад*, *дэнатат*. Вольны і даслоўны пераклады. Адзінка перакладу, узровень перакладу, камунікатыўная раўнацэннасць перакладу, перакладчыцкі адпаведнік, кантэкстуальная замена.

3 Эквівалентнасць перакладу і арыгінала на розных моўных узроўнях зместу

- моўны знак,
- выказванне,
- паведамленне,
- апісанне сітуацыі,
- мэта камунікацыі.

Заняткі 3 Спосабы апісання працэсу перакладу і прынцыпы перакладчыцкага супастаўлення

1 Стварэнне тэарэтычных мадэляў перакладу і апісанне разнастайных тыпаў ператварэнняў (трансфармацый).

Мадэлі перакладу:

- сітуацыйная,
- трансфармацыйная,
- семантычная.

2 Перакладчыцкія адпаведнікі паміж адзінкамі аднаго і таго самага ўзроўню: лексічныя, фразеалагічныя, граматычныя.

Аказіянальныя адпаведнікі. Узаемна эквівалентныя адпаведнікі і безэквівалентная лексіка.

3 Нулявы, прыбліжаны і трансфармацыйны пераклады.

Заняткі 4 **Лексіка-семантычныя эквівалентнасць арыгінала і перакладу**

1 Залежнасць семантычнай падобнасці арыгінала і перакладу ад колькасці захаваных у перакладным тэксце элементарных сэнсаў семантыкі моўнай адзінкі арыгінала.

2 Тыпы эквівалентнасці: захаванне мэты камунікацыі, сітуацыйная эквівалентнасць з захаваннем мэты камунікацыі і ўказання на пэўную сітуацыю, эквівалентнасць з захаваннем мэты камунікацыі, сітуацыі і спосабу яе апісання, эквівалентнасць з захаваннем мэты камунікацыі, указання на сітуацыю, спосабу яе апісання, часткі значэння сінтаксічных структур зыходнага тэксту, эквівалентнасць з найбольшай блізкасцю да арыгінала.

3 Перадача ў мове перакладу мнагазначнасці і аманіміі слова мовы арыгінала пры ўзнаўленні гульні слоў і каламбураў, наяўных у мастацкім тэксце.

Заняткі 5 **Стылістычная эквівалентнасць арыгінала і перакладу**

1 Значэнне стылістычнага кампанента зместу слова ў мастацкім тэксце. Агульнасць і адрознасць стылістычных характарыстык слоў розных моў, суадносных паводле дэнататаў. стылістычныя кампенсацыі перакладу.

2 Цяжкасці перавыражэння ў перакладзе дыялектных асаблівасцей мовы арыгінала. Узнаўленне ў перакладзе прафесійнай лексікі арыгінала.

Заняткі 6 **Вобразна-выяўленчая спецыфіка мовы мастацкага твора пры перакладзе**

1 Мастацкі пераклад – найвышэйшая ступень перакладу. Першаснасць эстэтычнай інфармацыі – важнейшая ўмова захавання вобразна-выяўленчай эквівалентнасці мовы арыгінала і мовы перакладу.

2 Ступені эквівалентнасці асацыятыўна-вобразнай характарыстыкі адзінак мовы арыгінала і мовы перакладу (аднолькавасць, аналагічнасць, адсутнасць у мове перакладу вобраза на той аснове, на якой вобраз створаны ў мове перакладу).

Заняткі 7 Мастацтва паэтычнага перакладу

1 Адрозненні перакладу вершаваных твораў ад перакладу прозы. Пераклады вершаў прозай, іх прычыны і вынікі.

2 Вершаваны пераклад паэтычных твораў: магчымасць прыблізнага рашэння пры ўзнаўленні рытмікі арыгінала.

3 Неабходнасць захавання страфічнай архітэктury арыгінала (колькасці радкоў і строф).

Абавязковасць і магчымасць перадачы ў перакладным паэтычным творы *enjambement* (перанос сказа з аднаго радка ў другі). Характар рыфмы – цяжкасць паэтычнага перакладу. Узнаўленне ў паэтычным перакладзе гукапісу як схаванага сродку ўздзеяння.

Заняткі 8 Нацыянальна-культурны кампанент у мове мастацкага перакладу

1 Нацыянальна-культурны кампанент мовы: змест паняцця і функцыі ў тэксце.

Адзінкі выяўлення нацыянальнай формы: ідыёмы, прыказкі, прымаўкі, размоўная лексіка, назвы спецыфічных рэалій.

2 Перанос з арыгінала ў пераклад зразумелых для чытача перакладу адзінак выяўлення нацыянальнай формы пры перакладзе з блізкароднасных моў.

3 Замена адзінак мовы арыгінала эквівалентамі пры супадзенні ўнутранага вобраза, значэння, стылістычнай характарыстыкі.

4 Выкарыстанне аналагаў (супадзенне значэння і стылістычных уласцівасцей) у працэсе ўзнаўлення нацыянальна-культурнага кампанента мовы.

Заняткі 9 Фразеалагічныя адзінкі і пераклад

1 Фразеалагізмы і пераклад.

Перадача ў перакладным тэксце фразеалагічнага ладу мовы арыгінала. Разыходжанні ў вобразнасці, экспрэсіўнасці і нацыянальнай афарбоўцы раўназначных фразеалагічных адзінак мовы арыгінала і мовы перакладу.

2 Замена фразеалагізмаў мовы арыгінала нефразеалагічнымі моўнымі адзінкамі.

Кампенсацыйныя механізмы перадачы фразеалогіі мастацкага тэксту. Дапаўненне мастацкага перакладнога тэксту фразеалагічнымі адзінкамі мовы перакладу.

Заняткі 10 Часавыя і прасторавыя адносіны паміж мовай арыгінала і мовай перакладу

1 Моўнае выяўленне часовай аддаленасці арыгінала і перакладу.

Выражэнне храналагічнай дыстанцыі паміж арыгіналам і перакладам праз выкарыстанне слоў і структур мовы перакладу, зразумелых чытачу, але архаічных і таму малаўжывальных.

2 Прасторавая (геаграфічная) аддаленасць арыгінала і перакладу.

Замены спецыфічных спосабаў перадачы інфармацыі ў сувязі з рознымі ўмовамі жыцця, гісторыі і культуры народаў.

Заняткі 11 Міжузроўневыя кампенсацыйныя механізмы пры перакладзе

1 Улік патрабаванняў зместу арыгінала і граматычных нормаў мовы перакладу пры выбары граматыка-сіntaxічнай структуры перакладу для дэнатата, прапанаванага арыгіналам.

2 Магчымасць адзінак аднаго моўнага ўзроўню знаходзіць адпаведнікі на іншым моўным узроўні.

Змены характару намінацыі ад простага формы (аднаслоўнае выражэнне) да комплекснай (шматслоўныя канструкцыі) і наадварот. Аналітычнасць і семантычная кампрэсія перакладу.

Улік вузкага (выяўленне сэнсавага адцення) і шырокага (уся сістэма моўнага стылю арыгінала) кантэкстаў пры выбары перакладчыкам граматычнага варыянта. Розныя спосабы перадачы ў перакладзе аднолькавых граматычных формаў арыгінала.

3 Выяўленне адзінак мовы арыгінала і мовы перакладу, якія замяняюць адна адну пры перакладзе.

Існаванне эквівалентных адносін паміж адзінкамі, якія займаюць рознае становішча ў сістэмах адпаведных моў і па-за тэкставай прасторай мастацкага твора не з'яўляюцца суадноснымі.

Тэставыя пытанні для правядзення прамежкавага кантролю

Тэставыя пытанні на тэму “Гісторыя перакладу”

1 Як называліся перакладчыкі ў старажытнасці:

- | | |
|-------------|----------------|
| А) білінгвы | В) драгаманы |
| Б) талмачы | Г) падарожнікі |

2 Назва першага перакладу Бібліі

- | | |
|----------------|----------------|
| А) Тесараконта | В) Септуагінта |
| Б) Януарыя | Г) Запавет |

3 Якую выдзяляльны знак мелі перакладчыкі ў старажытнасці (шумерская цывілізацыя)?

- | | |
|--------------|--------------------------------------|
| А) капялюш | В) доўгія валасы, зацягнутыя ў хвост |
| Б) бранзалет | Г) татуіроўка ў выглядзе папугая |

4 Калі пачаліся пераклады Бібліі на еўрапейскія мовы?

- | | |
|------------------|-----------|
| А) 5 ст. да н.э. | В) 14 ст. |
| Б) 155 г. н.э. | Г) 19 ст. |

5 На якую са славянскіх моў раней за іншыя была перакладзена Біблія?

- | | |
|---------------|-------------|
| А) руская | В) чэшская |
| Б) беларуская | Г) польская |

6 Калі была створана Міжнародная фелэрацыя перакладчыкаў?

- | | |
|-----------|-----------|
| А) 14 ст. | В) 19 ст. |
| Б) 21 ст. | Г) 20 ст. |

7 Якую функцыю мелі пераклады з грэчаскай мовы на лацінскую ў Старажытным Рыме?

- | | |
|------------------|----------------|
| А) інфармацыйную | В) медыцынскую |
| Б) эстэтычную | Г) адукацыйную |

8 Якую функцыю атрымаў пераклад у перыяд Сярэднявечча?

- | | |
|---------------------------|---------------|
| А) адукацыйную | В) фармальную |
| Б) пашырэнне Слова Богага | Г) эстэтычную |

Тэставыя пытанні на тэму “Пераклад у гісторыі беларускай мовы”

1 Якія прычыны мела ўзнікненне перакладаў на старыжтніх усходнеславянскіх землях?

- А) імкненне да асветы
Б) пашырэнне хрысціянства
В) развіццё феадалізму
Г) дэмаграфічная сітуацыя

2 З якой мовы бытавалі пераклады на усходнеславянскіх землях у XI – XIII ст.?

- А) турэцкая
Б) лацінская
В) чэшская
Г) грэчаская

3 Які з твораў не з’яўляецца перакладам?

- А) Слова пра паход Ігаравы
Б) Александрыя
В) Аповесць аб Баве
Г) Гісторыя Іудзейская вайны

4 З якой мовы была перакладзена “Аповесць аб Трыстане”?

- А) грэчаская
Б) лацінская
В) сербская
Г) польская

5 З якой мовы была перакладзена “Аповесць аб трох караля-валхвах”?

- А) грэчаская
Б) лацінская
В) сербская
Г) польская

6 Які твор пераклаў у XIX ст В. Дунін-Марцінкевіч?

- А) Пінская шляхта
Б) Залёты
В) Пан Тадэвуш
Г) Александрыя

7 З якой мовы пашырыліся пераклады на беларускую мову ў канцы XIX – пачатку XX ст.?

- А) лацінская
Б) грэчаская
В) кітайская
Г) руская

8 Хто з беларускіх пісьменнікаў звяртаўся да перакладу на беларускую мову паэмы А. Міцкевіча “Пан Тадэвуш”?

- А) А. Ельскі
Б) В. Дунін-Марцінкевіч
В) Янка Купала
Г) Якуб Колас

9 Хто з беларускіх пісьменнікаў звяртаўся да перакладу на белдарускую мову “Слова пра паход Ігаравы”?

- А) М. Багдановіч
Б) В. Дунін-Марцінкевіч
В) Янка Купала
Г) Якуб Колас

Тэставыя пытанні на тэму “Тэорыя перакладу”

1 Тыпы перакладаў па суадносінах тыпаў моў перакладу і арыгінала

- А) унутрымоўны
Б) міжмоўны
В) аўтарскі
Г) дыяхранічны

2 Які пераклад называецца аўтарызаваным?

- А) выкананы камп’ютарам
Б) зроблены аўтарам твора
В) эквівалентны
Г) пераклад, які прайшоў аўтарскую экспертызу

3 Што такое сінхронны пераклад?

- А) пісьмовы пераклад
Б) эквівалентны пераклад
В) пераклад з адначасовымі працэсамі рэцэпцыі і рэпрадукцыі
Г) даслоўны пераклад

4 Які пераклад называецца рэфератыўны?

- А) які перадае сэнс у згорнутым выглядзе
Б) фрагментарны
В) які утрымлівае звесткі аб прызначэнні дакумента, яго тэматыцы, метадах даследавання, атрыманых выніках
Г) даслоўны

5 Як называецца інфармацыя, захавання якой дастаткова для дасягнення роўнакаштоўнасці перакладу арыгіналу:

- А) інварыянт перакладу
Б) норма перакладу
В) дэнатат перакладу
Г) адзінка перакладу

6 Як называецца адпаведнік мовы перакладу пэўнай адзінцы мовы арыгінала, абраны перакладчыкам для дасягнення камунікатыўнай роўнасці двух адрэзкаў тэксту на розных мовах?

- A) інварыянт перакладу
- Б) норма перакладу

- В) дэнатат перакладу
- Г) адзінка перакладу

7 Што такое эквівалентнасць перакладу арыгіналу?

- A) агульнасць зместу (сэнсавая блізкасць) тэкстаў арыгінала і перакладу па колькасці раздзелаў, перакладу радкоў, сказаў
- В) адпаведнасць тэкстаў арыгінала і перакладу па колькасці раздзелаў, радкоў, сказаў
- Б) адпаведнасць нормам мовы арыгінала і мовы перакладу
- Г) папулярнасць у чытачоў

8 Узроўні перакладчыцкай эквівалентнасці

- A) моўны знак
- Б) выказванне

- В) апісанне сітуацыі
- Г) гук

9 Што такое камунікатыўна-прагматычная эквівалентнасць арыгінала і перакладу?

- A) эквівалентнасць на ўзроўні моўнага знака – звязаная з устаанаўленнем суаднесенасці
- В) поўная перадача моўных адценняў сэнсу, імплікацый, лексічнай падтэксту
- Б) найбольш поўнае адлюстраванне параметраў камунітывага акту
- Г) захаванне стылістычнай і жанравай прыналежнасці тэксту

Заданні да практычных заняткаў

1 *Вызначыць стыль тэксту, перакласці на беларускую мову, з атрыманага перакладу выпісаць моўныя сродкі, якія з'яўляюцца стылявымі адзнакамі:*

А) Учебная деятельность – процесс приобретения человеком новых знаний, умений и навыков или изменения старых; деятельность по решению учебных задач. Последовательность осуществления учебной деятельности: анализ задачи, принятие учебной задачи, актуализация имеющихся знаний, необходимых для ее решения; составление плана решения задачи, практическое ее осуществление, контроль и оценка решения задачи, осознание способов деятельности, необходимых для решения учебной задачи.

Б) Упрямство – отрицательная особенность поведения человека (переходящая в черту характера), выражающаяся в стремлении во что бы то ни стало поступать по-своему, вопреки разумным доводам, просьбам, советам, указаниям других людей.

2 *Да іншамоўных слоў падбярыце адпаведныя беларускія. Складзіце сказы з трыма парамі гэтых слоў і скажыце, ці ёсць розніца ў іх ужыванні.*

Арфаграфія, інтуіцыя, ініцыятар, кантраст, атэль, дэфект, юбілей, іронія, п'едэстал, антракт, персанаж, фрагмент, лідар, перспектыва, эталон, эфект.

3 *Перакладзіце тэкст на рускую мову, вызначце яго стылявыя прыкметы*

Шпакі і ластаўкі – драбязя, якой, каб і вельмі хацелася, не палічыш. І гэта – прыемнае адчуванне, нібы на зоркі глядзячы, таксама незлічоныя. А бусел – у нас яшчэ кажуць бацян – адзін са сваёй бусліхай, і мы іх віталі, можна сказаць, персанальна. Убачыўшы першага бацяна, мы іх радасна віталі, а дарослыя дзяўчаты ледзь не плакалі, заўважыўшы яго не ў палёце, а ўжо на гняздзе: замуж сёлета выйсі не ўдасца. (Я. Брыль).

4 *Перакладзіце словазлучэнні на беларускую мову*

А) Золотая медаль, маленький гусенок, гроздь винограда, неправильная дробь, потянуло гарью, недавняя запись, комод для белья, переплетённая рукопись, высокая насыпь, злая собака, высокий тополь, вкусное яблоко, длинная тень, уверенная поступь, полевая ромашка.

Б) Два новых стола, три молодых деревца, сто тридцать два человека, четыре наших ученика, двести двадцать три коня.

5 Перакладзіце тэкст на беларускую мову, вызначце яго стылевыя прыкметы

А) И вся эта ночь слилась в какую-то волшебную чарующую сказку. Взошел месяц, и его сияние причудливо, пестро и таинственно расцветило лес, легло среди мрака неровными, иссиня-бледными пятнами на корявые стволы, на изогнутые сучья, на мягкий, как плюшевый ковер, мох. Тонкие стволы берез белели резко и отчетливо, а на их редкую листву, казалось, были наброшены серебристые, прозрачные, газовые покровы. Местами свет вовсе не проникал под густой навес сосновых ветвей. Там стоял полный, непроницаемый мрак, и только в самой середине его скользнувший неведомо откуда луч вдруг ярко озарял длинный ряд деревьев и бросал на землю узкую правильную дорожку – такую светлую, нарядную и предестную, точно аллея, убранная эльфами для торжественного шествия. И мы брели, обнявшись, среди этой улыбающейся живой легенды, без единого слова, подавленные своим счастьем и жутким безмолвием леса. (А. Куприн)

Б) В легком веселом свете погожего утра близко тянулась высокая стена темно-зеленых могучих елей... В вагоне опять потемнело от огромных елей, обремененных косматыми ветвями, тяжело повисшими над откосом полотна. Порой лес отступал – и тогда открывалось либо небольшое поле, уставленное обломками скал, и низкая бревенчатая избушка, либо ровная пышная лужайка с пятью-шестью равнодушно жующими коровами, раскрашенный домик на фундаменте из камней, слепленных белыми швами цемента... Совсем рядом с окном потянулись серо-голубые скалы в трещинах, откуда рвался к небу жадный до жизни кустик.

6 Перакладзіце на беларускую мову, знайдзіце дзеепрыметнікі, уласцівыя і неўласцівыя беларускай мове.

а) Вещества, стимулирующие рост растений.

б) Из распределителя масло попадает в кольцевой накал гильзы включаемой передачи, против которого установлен раздаточный паз вращающегося золотника.

в) Неустановившийся характер момента сопротивления двигателя, воздействующий на элементы механической силовой передачи и двигатель, а также крутильные колебания, передаваемые от двигателя на силовую механическую передачу, не обладающую защитными и демпорирующими свойствами, ухудшают условия работы механизмов и ограничивают срок службы.

г) Скошенная трава еще долго лежала.

д) Отремонтированный комбайн уже вышел в поле.

7 *Замяніце словы старабеларускай мовы сучаснымі адпаведнікамі, складзіце сказы са старабеларускімі лексікамі, перакладзіце атрыманыя сказы на рускую мову.*

Атрамант, абецадло, лексікон, ядваб, кляштар, кашталян, мосязь, разынкі, кілім, мыслівы, аксаміт, бурштын, варцабы, лемантар.

8 *Знайдзіце ў сказах лексіку абмежаванага ўжытку, вызнычце яе тып, перакладзіце сказы на рускую мову, захавайшы нацыянальна-культурны кампанент мовы арыгінала.*

- a) Корч ездзіў у мясцечко па дохтара (І. Мележ)
- b) Калі ж зацвіце, зашуміць канюшына, ты ў цішы даглядацьмеш і сад, і дом (А. Куляшоў)
- c) Зноў зіма паслала снежныя кілімы, зажурыла беллю паплавы, лугі (Я. Сіпакоў)
- d) Нечага гаварыць аб тым, чаго ў жыцці нямашака (М. Лынькоў).
- e) Госця паставіла збанок, села насупраць, на столаку (М. Далідовіч).
- f) Хтось з нашае вёскі знайшоў лагво воўчае (Б. Сачанка).
- g) Дзе падзеліся людзі, і досі ніхто нічога пэўнага сказаць не можа (Б. Сачанка).
- h) Такая была замёта, і снег, і вецер (Я. Колас).

8 *Знайдзіце ў сказах лексіку абмежаванага ўжытку, вызнычце яе тып, перакладзіце сказы на рускую мову*

1. Ідзе Іван па вузкалейцы, думае, прыглядаецца да стыкаў рэк, да таго, каб не аслабіўся дзе кастыль. То ў адным, то ў другім месцы спыняецца, знімае з пляча брызентавую сумку, выцягвае лапай іржавы кастыль, дастае з сумкі новы, гахае молатам па кастылі (І. Капыловіч).

2 Шмат пісалі, дождж, як ты ідзеш: у аднаго – ступою, у другога – трухам, у трэцяга – алюрам нават (П. Глебка). 3. Але на той раз рыба чамусьці аб'явіла мне байкот: узяўся толькі адзін шчупачык-недаростак (І. Шахавец).

9 *Вызначце стыль і стылявыя прыкметы тэксту, перакладзіце на беларускую мову, адзначце адметнасці перакладу тэксту дадзенага стылю і жанру.*

Windows Movie Maker прадоставляе некалькі розных панелей, выбар которых залежыць ад выконваемых задач.

На панели «Задачи» перечислены типичные задачи, которые бывает необходимо выполнить при создании фильма, в том числе импорт файлов, редактирование фильма и его публикация.

В области коллекций отображаются папки коллекций, в которых содержатся клипы. Папки коллекций появляются в области коллекций слева, а клипы в выбранной папке коллекции отображаются в области содержимого справа. На следующем рисунке показана область коллекций.

В области содержимого показаны клипы, эффекты или переходы, с которыми идет работа при создании фильма, в зависимости от выбранного режима. Можно выбрать между режимами отображения эскизов или сведений.

Можно перетаскивать клипы, переходы или эффекты из области содержимого, коллекции из области коллекций в раскадровку или на шкалу времени текущего проекта. Также можно перетаскивать клипы на монитор предварительного просмотра для их воспроизведения. Если изменить клип, эти изменения отразятся только в текущем проекте; они не влияют на исходный файл.

Область, в которой создается и редактируется проект, отображается в двух режимах: раскадровки и шкалы времени. При создании фильма можно переключаться между этими двумя режимами.

Раскадровка является режимом по умолчанию в программе Windows Movie Maker. Раскадровку можно использовать для просмотра последовательности или порядка клипов в проекте и, при необходимости, легкого изменения их порядка. Этот режим также позволяет просматривать любые добавленные видеоэффекты или видеопереходы. Добавленные в проект аудиоклипы не отображаются в раскадровке, но их можно просмотреть в режиме шкалы времени. На следующем рисунке показан режим раскадровки в программе Windows Movie Maker:

Режим шкалы времени предоставляет возможность более подробного просмотра проекта фильма и позволяет выполнять более тонкую работу по редактированию. При помощи режима шкалы времени можно обрезать видеоклипы, настраивать продолжительность переходов между клипами и просматривать звуковую дорожку. Можно использовать шкалу времени для просмотра или изменения времени воспроизведения клипов в проекте. Кнопки шкалы времени позволяют переключаться в режим раскадровки, масштабировать детализацию проекта, добавлять комментарии, настраивать уровни звука. На следующем рисунке показан режим шкалы времени в программе Windows Movie Maker:

Монитор предварительного просмотра позволяет просматривать отдельные клипы или весь проект. При помощи монитора предварительного просмотра можно посмотреть проект перед публикацией его как фильма. Кнопки под монитором предварительного просмотра позволяют воспроизводить клип, приостанавливать воспроизведение или выполнять покадровое перемещение по клипу вперед или назад. Кнопка разделения

позволяет разделить клип на две части по моменту, отображаемому на мониторе предварительного просмотра.

Для использования в проекте в Windows Movie Maker можно импортировать файлы следующих расширений.

Видеофайлы: .asf, .avi, .dvr-ms, .m1v, .mp2, .mp2v, .mpe, .mpeg, .mpg, .mpv2, .wm и .wmv

Аудиофайлы: .aif, .aifc, .aiff, .asf, .au, .mp2, .mp3, .mpa, .snd, .wav и .wma

Файлы изображений: .bmp, .dib, .emf, .gif, .jfif, .jpe, .jpeg, .jpg, .png, .tif, .tiff и .wmf

В Windows Movie Maker можно импортировать файлы и других расширений, однако не все типы файлов будут работать при попытке использовать их для создания фильма.

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРНИЦЫ

Заданні для самастойнай работы

1 Падрыхтоўка паведамленняў (лінгвістычны аналіз мастацкіх перакладаў у супастаўленні з арыгіналамі).

2 Падрыхтоўка мультымедыйных прэзентацый.

3 Падрыхтоўка тэкстаў мастацкіх перакладаў на беларускую мову або з беларускай (выбраць любы тэкст – урывак мастацкага твора – вершаваны або праязічны, перакласці самастойна на беларускую мову або з беларускай мовы).

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРЫНЫ

Лінгвістычны аналіз мастацкіх перакладаў у супастаўленні з арыгіналамі

Прыкладны план паведамлення

- 1 Гісторыя перакладу.
- 2 Лексіка-семантычная эквівалентнасць.
- 3 Структурныя вар'іраванні.
- 4 Вобразна-выяўленчыя сродкі мовы перакладу ў параўнанні з арыгінальнымі.
- 5 Фразеалагічныя адзінкі.
- 6 Запозычанні і уплыў мовы арыгінала.
- 7 Нацыянальна-культурны каларыт арыгінала ў перакладзе.

Тэматыка паведамленняў

- 1 Даслоўны і вольны пераклады ў гісторыі перакладазнаўства.
- 2 Асаблівасці перакладу з блізкароднасных моў.
- 3 Асаблівасці перакладу навуковага тэксту.
- 4 Устойлівыя выразы і пераклад.
- 5 Запозычанні ў перакладным тэксце.
- 6 Запозычанні ў перакладах Янкі Купалы з польскай мовы.
- 7 Асаблівасці перакладу байкі.
- 8 Мова перакладу “Барыса Гадунова” А. С. Пушкіна на беларускую мову Пятром Глебкам.
- 9 Пераклад “Дуброўскага” і “Капітанскай дачкі” А. С. Пушкіна на беларускую мову Кузьмой Чорным.
- 10 Мова перакладу А. Куляшова рамана ў вершах А. С. Пушкіна “Яўгеній Анегін”.
- 11 Вобразна-выяўленчая спецыфіка “Меднага конніка” А. С. Пушкіна ў перакладзе Янкі Купалы на беларускую мову.
- 12 Мова перакладаў паэзіі М. А. Някрасава на беларускую мову.
- 13 Адлюстраванне гістарычнай аддаленасці ад арыгінала ў мове перакладу Янкі Купалы “Слова пра паход Ігаравы”.
- 14 Гістарычны і нацыянальны каларыт рамана Уладзіміра Караткевіча “Каласы пад сярпом тваім” у перакладзе на рускую мову.
- 15 Моўныя адметнасці беларускіх перакладаў польскамоўных твораў Яна Баршчэўскага.
- 16 Пераклады паэмы Адама Міцкевіча “Тры Будрысы” і “Ваявода” на рускую (А. С. Пушкін) і на беларускую (Янка Купала) мовы.
- 17 Лінгвістычнае супастаўленне беларускамоўных перакладаў вершаў Ю. І. Краўшэўскага “Дзед і баба” ў перакладах Янкі Купалы і Уладзіміра Мархеля на беларускую мову.

18 Пераклад “Статута Вялікага княства Літоўскага” на беларускую мову.

19 Нацыянальна-культурны кампанент мовы твораў Івана Мележа ў перакладах на рускую мову.

20 Адметнасці перакладу рамана Міхаіла Булгакава “Майстар і Маргарыта” на беларускую мову.

21 Нацыянальна-культурны кампанент і гістарычны каларыт у мове твораў Леаніда Дайнекі ў перакладах на рускую мову.

22 Пераклады твораў Івана Шамякіна на беларускую мову.

23 Нацыянальна-культурны кампанент мовы “Пінскай шляхты” Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча ў перакладзе на рускую мову.

24 Пераклады публіцыстычных твораў.

25 Пераклад юрыдычна-канцылярскіх тэкстаў.

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ

Тэматыка мультымедыйных прэзентацый

- 1 Гісторыя мастацкага перакладу на Беларусі.
- 2 Пераклады Францыска Скарыны ў гісторыі беларускай мовы.
- 3 Пераклады Максіма Багдановіча.
- 4 Янка Купала – перакладчык.
- 5 Пераклады Якуба Коласа.
- 6 Максім Танк – перакладчык славянскіх паэтаў.
- 7 Беларуска-рускае паэтычнае ўзаемадзеянне.
- 8 Беларуска-ўкраінскі паэтычны ўзаемапераклад.
- 9 Пераклады на беларускую мову паэзіі Тараса Шаўчэнкі.
- 10 Пераклады “Слова пра паход Ігаравы” на славянскія і неславянскія мовы.
- 11 “Пан Тадэвуш” Адама Міцкевіча ў беларускіх перакладах.
- 12 Аркадзь Куляшоў – перакладчык.
- 13 Пераклады Уладзіміра Мархеля.
- 14 Белазар – першы он-лайн перакладчык на беларускую мову.
- 15 Пераклады на беларускую мову з неславянскіх моў.
- 16 Байкі Івана Крылова ў беларускіх перакладах.
- 17 Пераклад “Слова пра паход Ігаравы” на беларускую мову.
- 18 Пераклады і пералажэнні “Слова пра паход Ігаравы” на рускую мову.

ПЫТАННІ ДА ЗАЛІКУ

- 1 Пераклад у старажытнасці.
- 2 Пераклад у Сярэднявечча і ў Эпоху Адраджэння.
- 3 Першыя пераклады Бібліі.
- 4 Пераклад у XVII – XIX ст.
- 5 Уклад расійскіх пісьменнікаў у тэорыю мастацкага перакладу (В.К. Традзьякоўскі, А.П. Сумарокаў, В.А. Жукоўскі, М.І. Гнедзіч, А.С. Пушкін).
- 6 Перакладчыцкая дзейнасць і распрацоўка тэорыі перакладу пісьменнікамі і навукоўцамі Германіі 19 ст. (А. Шлегель, Наваліс, Гётэ, В. Гумбальт).
- 7 Мастацкі пераклад у эпоху Вялікага княства Літоўскага (XVI – XVII ст.).
- 8 XIX і XX ст. у гісторыі беларускага мастацкага перакладу (перакладчыцкая дзейнасць В. Дуніна-Марцінкевіча, А. Ельскага, Я. Купалы, М. Багдановіча, Я. Коласа, М. Танка).
- 9 Узнікненне лінгвістыкі перакладу.
- 10 Тыпалогія перакладаў паводле моў-удзельніц, паводле суб'екта перакладчыцкай дзейнасці.
- 11 Тыпалогія перакладаў па тыпе перакладчыцкай сегментацыі тэксту і адзінках перакладу, па прыкмеце прэзентацыі тэксту.
- 12 Тыпалогія перакладаў па якасці адпаведнасці тэксту арыгінала і перакладу, па жанрава-стылістычнай характарыстыцы, паводле прагматыкі тэксту.
- 13 Тыпалогія перакладаў па тыпе адэкватнасці.
- 14 Перакладчыцкая эквівалентнасць.
- 15 Паняцці *інварыянт перакладу*, *варыянт перакладу*.
- 16 Змест тэрмінаў *пераклад*, *дэнатат*.
- 17 Вольны і даслоўны пераклады.
- 18 Адзінка перакладу, узровень перакладу, камунікатыўная раўнацэннасць перакладу, перакладчыцкі адпаведнік, кантэкстуальная замена.
- 19 Эквівалентнасць перакладу і арыгінала на розных моўных узроўнях зместу (моўны знак, выказванне, паведамленне, апісанне сітуацыі, мэта камунікацыі).
- 20 Мадэлі перакладу: сітуацыйная.
- 21 Мадэлі перакладу: трансфармацыйная.
- 22 Мадэлі перакладу: семантычная.
- 23 Перакладчыцкія адпаведнікі паміж адзінкамі аднаго і таго самага ўзроўню: лексічныя, фразеалагічныя, граматычныя.
- 24 Перакладчыцкія трансфармацыі.
- 25 Узаемна эквівалентныя адпаведнікі і безэквівалентная лексіка.
- 26 Нулявы, прыбліжаны і трансфармацыйны пераклады.
- 27 Тыпы семантычнай эквівалентнасці перакладу.

28 Перадача ў мове перакладу мнагазначнасці і аманіміі слова мовы арыгінала пры ўзнаўленні гульні слоў і каламбураў, наяўных у мастацкім тэксце.

29 Стылістычныя кампенсацыі перакладу.

30 Перавыражэнне ў перакладзе дыялектных асаблівасцей мовы арыгінала. Узнаўленне ў перакладзе прафесійнай лексікі арыгінала.

31 Мастацкі пераклад – найвышэйшая ступень перакладу.

32 Адрозненні перакладу вершаваных твораў ад перакладу прозы.

33 Нацыянальна-культурны кампанент у мове мастацкага перакладу.

34 Перадача ў перакладным тэксце фразеалагічнага ладу мовы арыгінала.

35 Моўнае выяўленне часовай аддаленасці арыгінала і перакладу. Прасторавая (геаграфічная) аддаленасць арыгінала і перакладу.

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРНЫ

ЛИТАРАТУРА

АСНОЎНАЯ

- 1 Бархударов, Л.С. Язык и перевод / Л. С. Бархударов. – М.: Международные отношения, 1975. – 239 с.
- 2 Гачечиладзе, Г.Р. Введение в теорию художественного перевода / Г. Р. Гачечиладзе. – Тбилиси: Мерани, 1970. – 280 с.
- 3 Гачечиладзе, Гиви. Художественный перевод и литературные взаимосвязи / Гиви Гачечиладзе. – М.: Советский писатель, 1980. – 256 с.
- 4 Гончаренко, С. Стиховые структуры лирического текста и поэтический перевод / С. Гончаренко // Поэтика перевода: пер. с разных яз.; сост. С.Гончаренко. – М.: Радуга, 1988. – С. 100-112.
- 5 Жовтис, А.М. Пульс стихотворного перевода / А. М.Жовтис // Мастерство перевода: Сб. – М.: Советский писатель, 1984. – С. 107-123.
- 6 Кашкин, Иван. В борьбе за реалистический перевод / Иван Кашкин // Вопросы художественного перевода: сборник статей /сост. Вл.Россельс. – М.: Советский писатель, 1955. – С. 120-164.
- 7 Кашкин, И.А. О методе и школе советского художественного перевода / И.А. Кашкин // Поэтика перевода: пер. с разных яз.; сост. С. Гончаренко. – М.: Радуга, 1988. – С. 21-68.
- 8 Комиссаров, В.Н. Лингвистика перевода / В. Н. Комиссаров. – М.: Международные отношения, 1980. – 166 с.
- 9 Комиссаров, В.Н. Слово о переводе: Очерк лингвистического учения о переводе / В. Н. Комиссаров. – М.: Международные отношения, 1973. – 215 с.
- 10 Кундзич, А. Переводческая мысль и переводческое недомыслие / А. Кундзич // Вопросы художественного перевода: сб. статей; сост. Вл. Россельс. – М.: Советский писатель, 1955. – С. 213-258.
- 11 Любимов, Н.М. Перевод – искусство / Н. М. Любимов // Мастерство перевода: сборник. – М.: Советский писатель, 1964. – С.233-256.
- 12 Мартынава, Э.В. Беларуска-ўкраінскі паэтычны ўзаемапераклад / Э. В. Мартынава. – Мінск: Навука і тэхніка, 1973. – 208 с.
- 13 Озерс, Эвалд. Некоторые проблемы перевода русской поэзии на английский язык / Эвалд Озерс // Поэтика перевода: пер. с разных яз.; сост. С.Гончаренко. – М.: Радуга, 1988. – С. 122-123.
- 14 Россельс, Вл. Перевод и национальное своеобразие подлинника / Вл. Россельс // Вопросы художественного перевода: сборник статей; сост. Вл.Россельс. – М.: Советский писатель, 1955. – С. 165-212.
- 15 Рыльский, М. Искусство перевода / М. Рыльский. – М.: Советский писатель, 1986. – 336 с.
- 16 Сандауэр, А. Заботы переводчика / А. Сандауэр // Поэтика перевода: пер. с разных яз.; сост. С.Гончаренко. – М.: Радуга, 1988. – С. 14-21.

17 Федоров, А.В. Основы общей теории перевода: лингвистический очерк: учеб. пособие / А. В. Федоров – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Высшая школа, 1968. – 396 с.

18 Флорин, Сидер. Муки переводческие / Сидер Флорин. – М.: Высшая школа, 1983. – 210 с.

19 Хохел, Брано. Время и пространство в переводе / Брано Хохел // Поэтика перевода: пер. с разных яз.; сост. С.Гончаренко. – М.: Радуга, 1988. – С. 152-171.

20 Чуковский, К.И. Высокое искусство / К. И. Чуковский. – М.: Советский писатель, 1968. – 384 с.

21 Швейцер, А.Д. Перевод и лингвистика: газетно-информационный и военно-публицистический перевод / А. Д. Швейцер. – М.: Воениздат, 1973. – 280 с.

22 Шидловский, А.В. Лингвистические проблемы перевода на белорусский язык / А. В. Шидловский. – Минск: Выш. школа, 1978. – 97 с.

ДАДАТКОВАЯ

1 Александровіч, С.Х. Купалаўская школа перакладу / С. Х. Алекснадровіч // Народныя песняры: Да 90-годдзя з дня нараджэння Я. Купалы і Я. Коласа: зб. артыкулаў. – Мінск: Выд-ва БДУ, 1971. – С. 141-144.

2 Александровіч, С.Х. Старонкі братняй дружбы: артыкулы пра літаратурныя сувязі / С. Х. Александровіч. — Мінск: Дзярж. выд-ва БССР, 1960. – 220 с.

3 Александровіч, С.Х. Янка Купала і польская літаратура / С. Х. Александровіч // Янка Купала і Якуб Колас: Некаторыя аспекты творчасці; пад аг. рэд. А.А. Семяновіча. – Мінск: Выш. школа, 1982. – С. 43-70.

4 Александровіч, С.Х. Янка Купала – перакладчык / С. Х. Александровіч // Александровіч, С.Х. Слова – багацце: Літаратурна-крытычныя артыкулы. – Мінск: Маст. літ., 1981. – С.131-135.

5 Ахрыменка, Павел. Летапіс братэрства: Аб беларуска-ўкраінскіх фальклорных, літаратурных і тэатральных сувязях / Павел Ахрыменка. – Мінск: Маст. літ., 1973. – 304 с.

6 Богданович, М. Краса и сила / М. Богданович // Тарас Шаўчэнка і беларуская літаратура: зб.; пад рэд. В.В. Барысенкі. – Мінск: Навука і тэхніка, 1964. – С. 46-55.

7 Броўка, П.У. З песняю Тараса / П. У. Броўка // Тарас Шаўчэнка і беларуская літаратура: зб.; пад рэд. В.В. Барысенкі. – Мінск: Навука і тэхніка, 1964. – С. 105-108.

8 Верабей, Анатолий. М. Танк – перакладчык твораў А.Міцкевіча / Анатолий Верабей // Адам Міцкевіч і Беларусь; уклад. В. Грышкевіч, навук. рэд. А.Мальдзіс, Т.Нягодзіш. – Мінск: ННАЦ імя Ф. Скарыны, 1997. – С. 25-40.

9 Воінаў, Мікалай. “Пан Тадэвуш” Адама Міцкевіча ва ўсходнеславянскіх перакладах / Мікалай Воінаў // Адам Міцкевіч і нацыянальныя культуры: матэрыялы Міжнароднай навук. канф., Мінск, 7—11 верасня 1998 г.; рэд. Н.Давыдзенка, А.Мальдзіс (гал. рэд.) . – Мінск, 1998. – С. 340-346.

10 Воінаў, М.М. Паэзія Т. Шаўчэнкі ў перакладах беларускіх пісьменнікаў / М.М. Воінаў // Чацвёртыя навуковыя чытанні, прысвечаныя Сцяпану Некрашэвічу: матэрыялы навук. канф.; Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф.Скарыны. – Гомель, 1999. – С. 138-147.

11 Вярэніч, В.І. “Пан Тадэвуш” Адама Міцкевіча ў перакладзе Б. Тарашкевіча на беларускую мову / В. І. Вярэніч // Весці Акад. навук БССР. Сер. грамад. навук. – 1985. – № 3. – С. 102-108.

12 Гапава, В.І. Максім Танк – перакладчык славянскіх паэтаў / В. І. Гапава // Старонкі літаратурных сувязей. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1970. – С. 17-31.

13 Дмитриев, Л.А. Поэтическая жизнь “Слово о полку Игореве” в русской литературе / Л. А. Дмитриев // Слово о полку Игореве. – М.: Художественная литература, 1987. – С. 82-113.

14 Ларчанка, М. Р. Тарас Шаўчэнка і Янка Купала / М. Р. Ларчанка // Тарас Шаўчэнка і беларуская літаратура; пад рэд. В.В. Барысенкі. – Мінск: Навука і тэхніка, 1964. – С. 155-170.

15 Ленсу, А.Я. Янка Купала і творчасць Тараса Шаўчэнкі / А. Я. Ленсу // Янка Купала і Якуб Колас: Некаторыя аспекты творчасці; пад аг. рэд. А.А.Семяновіча. – Мінск: Выш. школа, 1982. – С. 71-101.

16 Малініна, Л.М. Да характарыстыкі перакладчыцкага метаду Янкі Купалы / Л. М. Малініна // Беларуская літаратура і літаратуразнаўства. – 1973. – Вып. 1. – С. 154-160.

17 Мархель, Уладзімір. Пушкін – Міцкевіч: узаемапераклад / Уладзімір Мархель // Пушкін – беларуская культура – сучаснасць: матэрыялы Міжнароднай навук. канф., Мінск, 26—27 мая 1999 г. – Мінск, 1999. – С. 317-322.

18 Мішчанчук, М.І. Янка Купала і рускі рамантызм / М. І. Мішчанчук // Янка Купала і Якуб Колас: Некаторыя аспекты творчасці / Пад аг. рэд. А.А. Семяновіча. – Мінск: Выш. школа, 1982. – С. 21-42.

19 Палітыка, Д.А. Янка Купала – перакладчык: літаратурна-крытычныя артыкулы / Д. А. Палітыка. – Мінск: Маст. літ., 1985. – 80 с.

20 Петров, Валерий. Размышления над переводами Шекспира / Валерий Петров // Поэтика перевода: Пер. с разных яз.; Сост. С.Гончаренко. – М.: Радуга, 1988. – С. 179-197.

21 Радо, Дьёрдь. Из воспоминаний переводчика русской поэзии / Дьёрдь Радо // Поэтика перевода: пер. с разных яз.; сост. С.Гончаренко. – М.: Радуга, 1988. – С. 205-211.

22 Семяжон, Я. Слова перакладчыка / Я. Семяжон // Вобраз – 83: Літаратурна-крытычныя артыкулы. – Мінск: Маст. літ., 1983. – С. 127-135.

23 Сенюх, Чэслаў. Некалькі разваг над перакладамі геніяльнай эпапеі / Чэслаў Сенюх // Адам Міцкевіч і Беларусь; уклад. В.Грышкевіч, навук. рэд. А. Мальдзіс, Т. Нягодзіш. – Мінск: ННАЦ імя Ф.Скарыны, 1997. – С. 145-148.

24 Хазанава, К.Л. Моўныя здабыткі Янкі Купалы ў перакладных творах Адама Міцкевіча / К. Л. Хазанава // Асновы мастацтва. – 1998. – № 4. – С. 42-51.

25 Хазанава, К.Л. Моўная спецыфіка “Кабзара” Шаўчэнкі ў перакладзе Купалы / К. Л. Хазанава // Беларуская мова. – 1999. – Вып. 24. – С. 195-206.

26 Хазанава, К.Л. Фразеалагізмы ў купалаўскім перакладзе “Кабзара” Шаўчэнкі / К. Л. Хазанава // Весці Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Ф.Скарыны. – 2000. – № 2 (25) – Беларуская мова. – С. 65-70.

27 Хазанава, К.Л. Моўнае вар’іраванне перакладаў Янкі Купалы : аўтарэф. дыс. ...канд. філалаг. навук / К. Л. Хазанава. – Гомель: ГДУ імя Ф.Скарыны, 2000. – 20 с.

28 Хазанава, К.Л. Лінгвістыка вобразнага малюнка “Слова аб палку Ігаравым” у перакладзе Янкі Купалы на беларускую мову / К. Л. Хазанава // Известия Гомельского государственного университета имени Ф.Скорины. № 1 (10). Беларуская мова – 26. Гомель, 2002. – С. 166-171.

29 Хазанава, К.Л. Да пытання захавання вобразна-стылістычнай спецыфікі пры перакладзе з польскай мовы на беларускую / К. Л. Хазанава // Известия Гомельского государственного университета имени Ф.Скорины. – 2003. – № 6 (21). – С. 143-148.

30 Хазанава, К.Л. Вобразныя азначэнні паэмы М. Ю. Лермантава “Мцыры” ў перакладзе А. Куляшова на беларускую мову / К. Л. Хазанава // Известия Гомельского государственного университета имени Ф.Скорины. – 2005. – № 1 (28). – С. 119-122.

31 Хазанава, К.Л. Эпітэты ў перакладзе “Слова пра паход Ігаравы” на беларускую мову: пераемнасць традыцый усходнеславянскай духоўнай культуры і выпрацоўка беларускіх моўных сродкаў / К. Л. Хазанава // Известия Гомельского государственного университета имени Ф. Скорины. – 2007. – № 4 (43). – С. 128-133.